RELAŢIILE LUI ŞTEFAN-CEL-MARE CU UNGARIA

DE ACELAŞ AUTOR:

— **Câteva date nouă cu privire la familia Cuza,** extras din *Convorbiri literare,* anul XXXVIII —, Bucureşti, Socec, 1904, 15 pag. in-8⁰. — Preţul 50 bani.

— **Alexăndrel Vodă şi Bogdan Vodă** —, Şepte ani din istoria Moldovei (1449—1455) —, Bucureşti, «Minerva», 1904, 128 pag. in-8⁰. — Preţul 2 lei.

— **Un vechiu monument de limbă literară românească (1639—1668),** extras din *Convorbiri literare,* anul XXXVIII —, Bucureşti, Socec, 1904, 56 pag. in-8⁰. — Preţul 1 leu.

VASILE PÂRVAN

RELAȚIILE LUI ȘTEFAN-CEL-MARE

CU UNGARIA

(Tipărit întâi în „Convorbiri literare", anul XXXIX)

BUCUREȘTI
Atelierele grafice SOCEC & Co., Str. Berzei No. 59
1905

Vechile noastre cronice moldovenești începând cu prețiosul letopiseț dela Bistrița și sfârșind cu cronica bogată în amănunte a lui Urechi, ne dau numeroase știri cu privire la relațiile lui Ștefan-cel-Mare cu Ungaria. Cât privește relațiile lui cu Scaunul Pontifical, cu Venețienii sau cu alte *puteri apusene* contimporane, *mai îndepărtate*, cronicele nu ne dau știri și nici că ne-ar putea da. Relațiile acestea erau numai diplomatice și, în cele mai multe cazuri, secrete. Iar vechile noastre însemnări n'aveau de unde lua știrea despre astfel de relații ale marelui Domn. În singuratecele și îndepărtatele mănăstiri moldovenești nu pătrundeau decât împrejurările mari, externe, sgomotoase, de lupte ori însemnate întâmplări bisericești, boerești și domnești, și acestea, în măsura în care puteau fi înțelese, ca fapte adică și atâta tot, erau trecute cu scumpătate la răbojul vremii trecute și alcătuiau an de an cronica Țării, după care și Urechi mai în totdeauna s'a condus.

Pe vechile noastre cronici, completate și clarificate prin documente, se vor sprijinì așa dară cercetările ce urmează [1]). Dar, aici, nu vom mai înșira știrile

---

[1]) Lucrare din Seminarul de Istoria Românilor, de sub direcția d-lui Prof. D. Onciul, dela Universitatea din București.

Pentru istoria diplomatică, cea economică și cea culturală (în

letopisețelor, și pentrucă sânt foarte multe, și pentrucă, mai ales, ar trebuì să le repetăm la expunerea continuă a evenimentelor.

Intrăm deci de-a dreptul în această expunere.

PARTEA I

I

Pretențiile unguregti de suzeranitate asupra statului moldovean sânt tot așa de vechi ca și originile înseși ale acestui stat. Intervenirea însă a unui alt puternic stat vecin în raporturile dintre Moldova și Ungaria făcu, ca cea dintâi să scape din ce în ce mai mult de pretențiile celei de-a doua, fără ca totuși, pentru aceasta, Moldova să fie lăsată în liniște de statul intervenitor, Polonia.

Pe vremea lui Alexandru-cel-Bun și a urmașilor săi mai dintâi, legăturile cu Polonia fuseseră mai strânse decât cu Ungaria. Aceasta nu capătă o influență mai însemnată în Principat decât atunci când înșiși Domnii acestuia se adresară la regii ei pentru ocrotire și ajutor.

Restabilirea deplină a înrâuririi unguregti în Mol-

---

orice sens) a unei țări, studiul *relațiilor* ei cu țările vecine e cel puțin de tot atâta preț ca pentru istoria politică. Și cu toate că fragmentarea întregului *organic* ce e *istoria generală* a unei țări are de multe ori urmări supărătoare pentru înțelegerea și tratarea armonic-evolutivă a dezvoltărei sale *(Werdegang)*,—totuși sânt multe puncte de vedere ori amănunte ce pot fi mult mai bine puse într'o mai vie lumină prin pomenitul fel *artificial* al tratării *relațiilor*. Ca atare se ivește îndată ispita de a încerca și acest chip. Unei astfel de ispite n'a putut rezista nici autorul acestor rânduri, deși și el nu înțelege *istoria*, fie ea generală, fie specială, decât ca un tot organic, care, *mai ales* ca atare, trebue studiat.

pretențios!

dova se face pe vremea lui Petru, fiul lui Alexandru-cel-Bun. Acesta vine la tron împotriva nepotului său Roman, cu ajutorul lui Ioan de Huniad, pe a cărui soră o luă în căsătorie atunci [1]). Pe urmașii lui Iliaș, fratele lui Petru, îi susțineau însă cu toată stăruința Polonii. Cazimir, Regele, era văr bun cu cei doi nepoți ai lui Alexandru-cel-Bun: Roman și Alexăndrel [2]).

Pentru a se putea deci susține, Petru trebuì să fie sluga credincioasă a cumnatului său, Guvernatorul. Dar în April 1449 [3]) Petru moare. În locul său vine Alexăndrel, fiul lui Iliaș. Acesta e susținut de Poloni. Dar, în toamna lui 1449, Bogdan, fiul natural al lui Alexandru-cel-Bun, alungă pe Domnul pus de Poloni și începe să cârmuească de sine Țara [4]). Împotriva deselor năvăliri ale lui Alexăndrel cu Polonii, Bogdan însă e nevoit să se închine, deșì în termeni foarte demni, Ungurilor,

---

[1]) Długosz, ed. Przezdziecki, *Hist.*, V, p. 41—2.

[2]) Hurmuzachi *Doc.* II², p. 667—8, doc. din 6 Oct. 6963; Długosz, ed. Przezd. IV, p. 515; V, p. 91,—după care Cromer, ed. Basel, p. 509, Urechi, ed. Kog. I², p. 143, ed. Picot p. 56.

[3]) La 5 April 1449 Petru dă un document de scutire M-rei din Poiana (la Archivele Statului, doc. M-rii Pobrata, pach. 10, moșia Gulia din jud. Suceava. E numai registrul documentului, cu data de 6957, April 5, în inventarul pach.)

[4]) Pentru toate împrejurările dintre 1449 și 1455, vezi V. Pârvan, *Alexăndrel Vodă și Bogdan Vodă,* București, 1904, *passim,* și Iorga, *Geschichte des rum. Volkes,* Gotha, Perthes, 1905, I, p. 322 sqq. Tot aici trebue să observ că pentru „istoria lui Ștefan-cel-Mare“, în afară de cartea cu *acelaș titlu* a d-lui N. Iorga, și ca expunere pe scurt, de scrierea d-lui Onciul, *Ștefan-cel-Mare și Mihai-Viteazul,* București, 1904,—pentru o concisă și totuși completă privire asupra domniei marelui Voevod, capitolul III, întitulat „Höchste Macht des kämpfenden rumänischen Staates während der fünfzigjährigen Regierung Stephans des Grossen, des Fürsten der Moldau“ din pomenita *Geschichte des rum. Volkes* (I, p. 325 sqq.) a d-lui Iorga, trebue să fie cu încredere folosit, atât pentru noutatea informației, cât și pentru pătrunderea criticei.

, dă certificat

spre a găsì la ei adăpost și ajutor,—la 11 Februar 1450 [1]). La 5 Iulie al aceluiaș an, întețit de Poloni, el reînoește într'o formă mai supusă și cu mai multe concesiuni legăturile sale cu Ioan de Huniad. Bogdan, din Suceava, cere, de astă dată lămurit, ajutor și azil dela „părintele și Domnul" său, Ioan Voevod [2]).

Între cele două documente de închinare către Ungaria, ale lui Bogdan, se vede această deosebire, că de unde, în primul, Bogdan se arată sigur de tron și oferă, întâi el, azil suzeranului său Ioan de Huniad și numai după aceasta cere să fie și el slobod ca să intre „—Doamne ferește—dacă s'ar întâmpla vre-o nenorocire"—, în Țara-Ungurească, și „în bună voe" să iasă apoi cu slugile sale,—fără să mai ceară cumva ajutor,—în al doilea, pe lângă azil, cerut numai decât după închinare, mai cere ajutor ca să-și recapete Domnia, de cumva ar pierde-o și, pentru asigurarea acestui ajutor, strâmtorat, și sì pentru a intra pe deplin în bunele grații ale „părintelui său", el se obligă să nu cucerească Chilia, — pe care o ocupau Ungurii [3]) în numele Țării-Românești și cu ajutorul acesteia,—fără voea „părintelui și Domnului" său „Ioan Voevod" [4]).

Ștefan Voevod, fiul lui Bogdan, încredința și el despre ținerea legăturilor din primul dintre aceste două acte, cel din 11 Februar, și, fără a fi citat nici el nici boerii Sfatului domnesc, întărea prin însăși încredințarea din primul act și legăturile din acest al doilea. Acestea sânt bune de ținut în seamă spre a ne explica mai târziu unele din pretențiunile Ungurilor față de

---

[1]) I. Bogdan, *Cinci doc. slavo-rom.*, în *An. Ac. Rom.* II, XI, *Mem. ist.*, p. 52—5.

[2]) Idem, *ibidem*, p. 55—8. Cf. Iorga, *Geschichte des rum. Volkes*, I, p. 323.

[3]) *Ibidem*, p. 39 și còpii de doc. ard. la *Ac. Rom.*, anul 1453; Vladislav al Ț.-R. scrie din Târgoviște la 11 April Brașovenilor.

[4]) Cf. V. Pârvan, *Alexăndrel Vodă și Bogdan Vodă*, p. 43 sqq.

Ştefan Voevod şi Domn al ţării Moldovii dela 1457 înainte.

La 16 Octomvrie 1451 Bogdan e ucis de Petru Aron, alt fiu natural al lui Alexandru-cel-Bun. Lui Bogdan însă îi urmează Alexăndrel [1]). Acesta, neliniştit dinspre Unguri de Petru Aron cel alungat de el, se închină şi lor după ce era închinat cu trup şi suflet Polonilor. Încă de prin Ianuar trebue să fi început tratativele, deoarece când regele Ladislau al Ungariei, la 30 Ianuar, în Pojon, mulţămeşte lui Ioan de Huniad pentru serviciile aduse Coroanei, el vorbeşte ca de un lucru actual de reîntoarcerea Voevozilor Ţarii-Româneşti şi Moldovei la vechia credinţă către Ungaria [2]).

La 17 Februar, din Suceava, Alexandru încheiè tratat de supunere şi alianţă [3]) cu Voevodul Ardealului Ioan Corvin de Huniad, „loc-ţiitorul Domnului Craiului Vladislav“: „Şi m'am dat să-i fiu supus în toate ca un adevărat fiu părintelui său, şi cu toţi boerii mei şi cu ţara mea, şi nimic să nu facem fără porunca Măriei Sale, ci să facem după porunca Măriei Sale şi să o îndeplinim, iar pe soţia Domniei Sale să o socot de Doamna mea până la moarte; şi să fiu prietenilor lor bun prieten şi iarăşi duşmanilor lor să fiu duşman cât voiu trăi; iar Domnul şi părintele meu Ioan Voevod să ne miluească şi să ne apere de toţi duşmanii noştri din toate părţile, şi pe noi şi ţara noastră, precum apără fiecare părinte pe fiul său şi Domnul cel bun ţara sa; iar noi şi ţara noastră ne-am dat supuşi în toate părintelui nostru Ioan Voevod, precum am scris şi mai sus; iar când va avea vre-o trebuinţă părintele meu şi va poruncì, Domnia Mea să asculte de porunca Măriei Sale“.

Lui Alexăndrel îi urmează încă din 1454 Petru

---

[1]) Idem, *ibidem*, p. 57 sqq.

[2]) Teleki, *A Hunyadiak kora Magyarországon*, X, p. 347—56.

[3]) Hurmuzachi, *Doc.*, II¹. p. 1—2.

Aron, cel mai slab Domn din întreg veacul al XV-lea al istoriei Moldovei, dacă nu luăm în seamă pe predecesorul său, un copil de 16 ani la alungarea lui de pe tron.

Petru se închină și Polonilor și Turcilor [1]) spre a putea rămâne. În 1456 aceștia din urmă deveniseră cu totul amenințători. La 5 Iulie Ioan de Huniad scria judeților și juraților celor șapte Scaune săsești că el e gata să înceapă războiul cu Turcii și deci Sașii să-și trimeată și ei ai lor „homines exercituales". „Căci el a însărcinat pe Vlad ca să vegheze și să ia sama pentru apărarea lor" [2]). Dar el n'are parte să înceapă lupta, căci în August următor moare, la 11 ale lunei [3]).

Petru deși nu se închinase încă Ungurilor, totuși pentru mai multă siguranță era gata s'o facă. Cu Ardelenii însă, era în bune relațiuni încă dela venirea sa pe tron în chip statornic la 1455. La 2 Iunie din Suceava el întărea Brașovenilor privilegiile lor comerciale, precum au fost în zilele fraților săi Iliaș și Ștefan și Petru Voevozi [4]), iar la 12 August al anului următor, 1456, tot din Suceava el trimetea, prin Rafael „zis Laslo", Brașovenilor o scrisoare prin care le încredința voea liberă de mers prin Moldova [5]).

Până la suirea lui Ștefan pe tron Ungurii deci n'aveau nici un cuvânt ca să renunțe la pretențiile lor de suzeranitate asupra Moldovei. Iar cu suirea fiului

---

[1]) Cf. Iorga, *Geschichte des rum. Volkes*, I, p. 324.

[2]) Còpii de doc. ard. la *Acad. Rom.* Cf. Teleki, *A Hunyadiak kora*, X, p. 527.

[3]) Hurm., *Doc.*, II², LXI, p. 73.

[4]) Archiva Brașovului, No. 778 — Publicat de d. I. Bogdan în *Documente moldovenești din sec. XV și XVI în arhivul Brașovului*, din *Convorbiri literare*, XXXIX, pe 1905, p. 839, doc. XII. Cf. V. Pârvan, *o. c.*, p. 81.

[5]) Còpii de doc. ard. la *Acad. Rom.* Petru scrie „sub *nostrae* katholicae fidei honore".

lui Bogdan pe tron aceste pretenții trebuiau să se ridice mai mari decât ori când. Nu numai că tatăl său Bogdan se închinase în 1450 Ungariei, dar însuși el, Ștefan, adeverise cu încredințarea lui fiească și de moștenitor eventual al Scaunului domnesc, supunerea și a sa supt ocrotirea regatului vecin, reprezintat prin Ioan de Huniad, Voevodul Ardealului și Guvernatorul Ungariei.

II

Ștefan nu vine la Domnie nici cu ajutor polon, nici cu ajutor unguresc, nici—cu atâta mai puțin—cu ajutor turcesc. El vine cel mult cu ajutorul românesc al lui Vlad Țepeș, care-și dorea în Moldova un tovarăș mai vrednic decât prăpăditul de Domn ce se chema Petru Aron [1])

Acesta, după alungarea sa de către Ștefan, retrăgându-se mereu înaintea oștilor biruitoare la Doljești (la 14 [2]) April) și la Orbic, ale tânărului Voevod care venea din Sud pe la poalele munților, — se refugiase, dând înapoi spre Nord, pentru a trece la Polonii cu cari în persoana lui Muzilo Buczaczki deabia cu două

---

[1]) Cf. Iorga, *Geschichte des rum. Volkes*, I, p. 325—6.—Din compararea izvoarelor polono-ungare contimporane mă cred îndreptățit a afirma că Petru Aron și Berendey nu-s decât una și aceeași persoană sub două nume deosebite, dintre care cel din urmă se găsește de preferință în izvoarele polone, fie ele cronici (Długosz, de pildă), fie documente (*Monumenta medii aevi hist. Pol.* t., II, p. II, pag. 241, de pildă). Această ipoteză devine fapt indiscutabil dacă comparăm izvoarele ungurești cu cele polone pentru anul 1467 —data expediției lui Mathias în Moldova, — cu care prilej, precât de hotărît vorbesc Ungurii de *Petru*, pe atâta Polonii de *Berendey*. E drept că Długosz (ed. Przezd. V, p. 495) vorbește de amândoi, totuși el afirmă că pe Berendey îl avea Mathias cu el la plecarea în Moldova, în 1467.

[2]) Cf. Onciul, *Ștefan-cel-Mare și Mihai-Viteazul*, București, 1904, p. 5 și nota.

săptămâni în urmă el, Petru, din Suceava, încheiase legătură de ajutor și azil. „Polonii primiau un oaspete costisitor în țările lor deprinse a adăpostì domnești pribegi“ [1]).

Ștefan începe dară Domnia fără stăpân pe cap. Dar, în Țară erau cei ce trebuiau împăcați cu noua Domnie și cari erau „toți acei cari sprijinise pe fugarul Petru Aron și se înfruptase din daniile lui lesnicioase și îmbielșugate“, iar afară însuși acest Petru Aron stătea la Camenița așteptând vremea prielnică pentru recucerirea Scaunului pierdut [2]). Acolo îl găsim la 24 Ianuar 1458.

Fiul lui Bogdan se gândì atunci la o înțelegere cu Polonii, în urma căreia Petru să fie lipsit de adăpostul așa de sigur pe care-l găsia la dînșii. Înțelegerea însă nu se putu face decât tocmai în 1459, când, la 4 April, lângă Nistru, la Overchelăuți (Owerkielowicze) Ștefan cu boerii săi venì să lege cu Regele Casimir, reprezentat prin căpitanii săi de margine, tratat de pace. Ștefan făgăduia să înceteze, și solii Regelui deasemenea, cu devastările reciproce, lăsa Hotinul Polonilor și le

---

[1]) Hurm., *Doc.*, II [2], DXVI p. 673 sqq. Doc. din 1 Aprilie 6965. Cf. Iorga, *Ștefan-cel-Mare*, p. 65-6, și *Geschichte des rum. Volkes*, I, p. 326.

[2]) Lewicki, *Index actorum saec. XV*, în *Monum. Poloniae*, t. XIV, p. 98, No. 79. Cf. Iorga, *Ștefan-cel-Mare*, p. 70-1. Urechi (ed. Kog. I [2], p. 151 și 176,—ed. Picot, p. 90 și 206) încurcă lucrurile cu privire la soarta lui Petru Aron după bătălia dela Orbic. Atunci când povestește suirea pe tron a lui Ștefan spune că Petru e tăiat, făcând o confuzie în știrile pe care le avea despre acest lucru, care s'a întâmplat în adevăr, dar mai târziu; iar când ajunge la istoricul întâmplărilor de după 1500, făcând o altă confuzie între Petru și fiul său Ilie, spune că Petru fiul lui Ilie a fost tăiat „la târg la Chiov, înaintea solilor lui Ștefan-Vodă“, și nu contrarul; — și apoi spune că „acesta era Petru-Vodă ce s'au pomenit mai sus (fals), că l-au gonit Ștefan-Vodă din țară, *și s'au dus la Țara-Ungurească* (pe jumătate fals)“.

dădea drum liber de comerț prin țara sa, dar și ei să nu îngădue ca pretendentul Petru să locuească în Hotin sau undeva pe aproape de hotarele Moldovei [1]).

Treptat-treptat boerii Țării cu mitropolitul Teoctist în frunte prinseră a se strânge pe lângă Ștefan, de a căruia putere începuse deja să aibă bune dovezi. Astfel tronul său se întăria înlăuntru, iar în afară împrejurările grele prin care treceau vecinii lăsau Moldova să-și strângă în pace puterile pentru vremile de încercare ce erau să vie [2]).

În acest timp în Ungaria erau lupte pentru tronul rămas liber prin moartea lui Ladislau Postumul. Cel dintâiu pretendent la coroana ungară era soțul surorii mai mari a lui Ladislau, Anna, anume ducele Wilhelm von Sachsen, care avea deopotrivă pretenții peste toate țările Regelui. Venea apoi regele Cazimir al Poloniei, care ținea pe sora mai mică, Elisabeta, cu pretenții asupra coroanelor ungaro-boeme, la cari avea de rival pe împăratul Frideric III. Dar Cazimir avea destulă neorânduealā acasă la el pentru a fi un candidat serios. Pe urmă, pe lângă Frideric mai erau fratele acestuia Albert și archiducele Sigmund de Tirol. În sfârșit în afară de candidații streini, patrioții Ungariei ar fi putut propune dintre nobilii Țării pe Ladislau Gara și Nicolae Ujlaky [3]).

Dar Mihail Szilágyi și ceilalți prieteni ai răposatului mare Guvernator socotiră să pue coroana pe capul fiului mai mic al acestuia, Mathias. Aceasta și ca o răsplată pentru purtarea rea a lui Ladislau Postumul

---

[1]) Hurm., II[2], CVI, p. 126. Cf. Iorga, *Geschichte des rum. Volkes*, I, p. 339.

[2]) Iorga, *Ștefan-cel-Mare*, 70-1 și 73-5 și *Geschichte des rum. Volkes*, *l. c.*

[3]) I. A. Fessler, *Geschichte von Ungarn*, bearbeitet von Ernst Klein, Leipzig, 1874, III, p. 3-5. Cf. Huber, *Geschichte Oesterreichs*, Gotha, 1888, vol. III, pp. 119 și urm.

față de urmașii lui Ioan de Huniad și uciderea chiar a fiului mai mare al acestuia, Ladislau. Cu Szilágyi și ceilalți erau și dorințele poporului, care încoronând pe fiu mulțămeau cu recunoștință pentru serviciile tatălui. Mathias fu ales rege la 24 Ianuar 1458 dându-i-se ca ajutor, în calitate de Guvernator, sprijinitorul său Mihail Szilágyi [1]).

Pentru a se putea opune mai cu izbândă lui Frideric, Mathias se unì cu Gheorghe Podiebrad, regele Bohemiei. Și astfel primii ani ai domniei sale Mathias trebuia să și-i consacre întăririi sitațiunei în Ungaria. Deaceea el nu se putu amesteca de loc în afacerile răsăritene ale regatului său.

Ștefan, care nici nu bănuia că copilul de vre-o 16 ani ce era Mathias la proclamarea sa, va putea reușì în luptele pentru tronul ce i se dăduse, se va fi declarat pentru Împăratul german [2]), iar cât era vorba de un sprijinitor, el își luase, cum am arătat, pe regele Poloniei.

Întru cât privește Turcii, de sigur că „nici Ștefan nu va fi uitat — și era marele Sultan Mohammed al II-lea, omul care să lase a se uita o îndatorire bănească luată față de dînsul? — că toată boierimea Moldovei împreună cu Petru Aron făgăduise Împăratului păgân cele două mii de galbeni, care erau o sumă foarte mică față de liniștea ce se asigura printrînsa, față de ușurințele de negoț pe care le chizășluia. Închinarea către cineva mai puternic, răscumpărarea prin bir, ca să nu fii prădat de cine putea lesne să te prade, — nu erau privite de nimeni pe acea vreme ca o înjosire“ [3]).

---

[1]) Fessler-Klein, *l. c.*, p. 5 și 7-9. Cf. Huber, *l. c.*

[2]) Iorga, *Ștefan-cel-Mare*, p. 76 și 78-9.

[3]) Idem, *ibidem*, p. 79.

III

În astfel de împrejurări începe domnia lui Ștefan și printr'o astfel de purtare, — neatârnată —, față de Ungaria încep relațiile lui cu această țară.

Dar pericolul turcesc devenea din ce în ce mai amenințător. Papa Calist III predica în toate părțile și în special în Ungaria, prin legații săi și prin ordinele călugărești, cruciata împotriva Turcilor [1]). Și mereu veneau dela Roma scrisori către Mathias, încă dela suirea lui pe tron, și către Mihail Szilágyi guvernatorul Ungariei pentru strângerea puterilor în contra păgânilor [2]). Deasemenea Piu al II-lea, marele învățat și scriitor, și bun cunoscător al afacerilor Răsăritului [3]), nu înceta de a trimete îndemnuri și soli pentru ridicarea noii cruciate [4]).

Și în aceeași vreme, în Asia, Uzun Hasan stăpânitorul Perșilor pornea războiu împotriva Turcilor, cari-i amenințau țara, și trimetea și în Europa vești la Principii creștini despre isprăvile sale, rugându-i să se ridice și ei împotriva dușmanului său. Printre acești principi era și Ștefan. Încă din 1459 îi sosia dela Uzun Hassan și lui un astfel de răvaș [5]), la care pentru moment nu va fi putut să dea nici un răspuns hotărît. Pentru începerea unei lupte în contra unui așa de primejdios dușman, cum era Mohammed al II-lea, Ștefan trebuia să aibă înainte de orice ajutorul efectiv al celorlalți creștini. Și printre aceștia cei mai chemați erau Ungurii. Dar, cu ei, Ștefan acum nu era în relații de prietenie. Și avea și motive pentru aceasta.

---

[1]) Hurm., *Doc.*, II², LXVIII și urm., pp. 77 și urm.

[2]) Idem, *ibidem*, LXXXIII și urm., p. 98 și urm.

[3]) Iorga, *Ștefan-cel-Mare*, p. 78; *Geschichte des rum. Volkes*, I, p. 339.

[4]) Hurm., *Doc.*, II², XCVIII și urm., p. 116 și urm.

[5]) Idem, *ibidem*, II², CIII, p. 124.

După înțelegerea lui Ștefan cu Polonii, din 1459, Petru Aron văzându-se strâmtorat, va fi căutat să se refugieze, de sigur, în țările regelui Ungariei [1]. O parte din nobilii unguri nemulțămiți cu felul cum înțelegea Mathias să guverneze, aleg de rege pe împărătescul pretendent din 1457, Frideric al III-lea, la 17 Februarie 1459 [2]. Ștefan având simpatii pentru acesta, se folosește totuși de prilejul turburărilor din Ungaria pentru a evita un act de supunere către suveranul acestei țări. Dar el avea mereu mintea la cetatea Chiliei, pe care Ungurii o stăpâneau cu atâta grijă în paguba Moldovei [3]. Și în această vreme relațiile sale cu Polonii erau dintre cele mai bune. În 1460, Cazimir îi cerea ajutor pentru un eventual războiu în Boemia [4], în vreme ce Petru, deznădăjduit, vedea că cele din urmă speranțe ale lui, de a mai căpăta ajutor polon sau a mai fi ocrotit aici, se duceau. Încă din anul ce venì, 1461, el plecă în Ardealul lui Mathias Corvinul, care era bucuros de un astfel de oaspete [5].

Aceasta însă nu împiedica relațiile bune dintre cele două țări vecine, Moldova și Ardealul. Chiar îndată după venirea în Scaun, Ștefan scrisese Brașovenilor, asigurându-i că „pot merge în bună pace pe drumurile țării sale“ [6]. Deșì mai puține decât cele cu Țara-

[1]) Cf. Iorga, *Geschichte des rum. Volkes*, I, p. 341.

[2]) Fessler-Klein, *o. c.*, III, p. 19. Cf. Huber, *o. c.*, III, p. 138.

[3]) Cf. Iorga, *Geschichte des rum. Volkes*, I, p. 341.

[4]) Długosz, ed. Przezdziecki, V, p. 305.

[5]) Iorga, *Ștefan-cel-Mare*, p. 84; *Geschichte des rum. Volkes*, I, p. 341.

[6]) Iorga, *Indreptări și întregiri la istoria Românilor* în *An. Ac. Rom., Mem. ist.*, XXVII, p. 115—16. A se avea totdeauna în vedere acest studiu, pentru relațiile lui Ștefan-cel-Mare cu Brașovul; vezi *l. c.*, p. 114 sqq. Pentru legăturile culturale cu Ardealul, înainte de Ștefan-cel-Mare, cf. Iorga, *Istoria Românilor în chipuri și icoane*, 1905, I, p. 197-8; iar pentru epoca lui Ștefan-cel-Mare, vezi Acelaș, *Istoria literaturei religioase a Românilor până la 1688*, 1904, pp. 10-21.

Românească, legăturile Brașovului cu Moldova sânt atestate de o sumă de „scrisori și diplome dela Domnii moldoveni, cuprinzând drepturi generale de negoț sau plângeri pentru cutare nedreptate“ [1]). La 13 Martie 1458, din Suceava, Ștefan reînoește privilegiile comerciale ale Brașovenilor și Bârsenilor așa precum le-au avut „ѡт нашєго дида ѡт Ꙗлєѯандра воєводы“. Acesta e „singurul privilegiu amănunțit dela Ștefan-cel-Mare“. El cuprinde nu numai numele diferitelor mărfuri cu taxele de vamă respective, — dar regulează și raporturile juridice dintre negustorii ardeleni pomeniți și Moldoveni [2]).

Și de sigur la acest însemnat document se refereau, atunci când, la 27 Mai 1460, județul și jurații Brașovului scriau județului și juraților Vasluiului, că au făcut „o astfel de legătură și așezare de pace“ cu „Domnul Ștefan Voevod“ și că s'au înțeles prin scrisori, așa ca nici-o neplăcere comercială ori judecătorească să nu li se mai întâmple nici Moldovenilor plecați după afaceri în Ardeal, nici Ardelenilor veniți cu treburi de negoț prin Moldova [3]). Iar câțiva ani mai târziu, în 1464, Regele Mathias dădea și el Brașovenilor „dreptul de *a-și căuta hrana* în Moldova“ [4]).

Ștefan însă nu putea lăsa nepedepsită adăpostirea lui Petru Aron în Ardeal. Vechile noastre cronice moldovenești ne spun, toate, despre năvala lui Ștefan în țara Săcuilor în vara lui 1461. Letopisețul dela Bistrița scrie: „În anul 6969, Iulie în 5, au prădat Ștefan Voevod țara Săcuilor“ [5]). Cronica dela Putna în redacția

---

[1]) Iorga, *Îndreptări și întregiri*, p. 115.

[2]) I. Bogdan, *Documente moldovenești din sec. XV și XVI în arhivul Brașovului*, în *Convorbiri literare*, XXXIX, pe 1905, p. 811, doc. XIII.

[3]) Còpii de doc. ard. la *Ac. Rom.* Cf. Iorga, *Indreptări și întregiri, l. c.*, p. 116.

[4]) Iorga, *Indreptări și întregiri, l, c.*, p. 116.

[5]) I. Bogdan, *Cronice inedite*, p. 51.

dela Slatina n'are, în textul ce-l avem, această știre, fiind probabil lăsată afară de vre-un copist; dar în redacția moldo-polonă ea zice, ca și letopisețul dela Bistrița,—în afară de data lunii—, că: „În anul 6969 (=1461), Iunie în 5, au prădat Ștefan Voevod Țara-Săcuească“ [1]. Urechi nu dă data nici de lună, nici de zi. El amplifică numai știrea din letopisețul dela Bistrița în redacția pe larg ce s'a pierdut, neînțelegând însă motivul năvălirei lui Ștefan: „Scrie letopisețul moldovenesc că *fiind Ștefan-Vodă om războinic și deapururea trăgându-l inima spre vărsare de sânge,* nu se zăbovì vreme multă, după ce se așeză la Domnie, că în al cincilea an al Domniei sale, în anul 6969, rădicatu-s'au Ștefan-Vodă cu toată puterea sa și s'au dus la Ardeal de au prădat Țara-Săcuească. Nice au avut cine să-i iasă împotrivă, ce după multă pradă ce au făcut, s'au întors cu pace înapoi, fără de nici o sminteală. Ce de această poveste cronicarul cel lătinesc nemic nu scrie; încă și alte semne multe sânt care nu le însemnează; iară letopisețul nostru, măcar că scrie mai pre scurt, însă le însemnează pre toate“ [2]).

Nu pentru că-l trăgea pe Ștefan inima „spre vărsare de sânge“ a pornit el în Ardeal, ci pentru că trebuia să poarte grija tronului său și a liniștei țării sale, amenințate de apropierea unui dușman ca Petru.

Dintre cele două date de lună, pe care ni le dau cronicele mai vechi, data letopisețului dela Bistrița, ca mai veche, trebue admisă. Iunie în loc de Iulie dela cronica putneană se poate explica printr'o greșală de copist, foarte ușor de făcut, л din ютлїа fiind scris deasupra rândului și putând fi confundat cu н.

---

[1]) I. Bogdan, *Vechile cronice moldovenești*, p. 224. Pentru Cronica dela Putna în red. dela Slatina, *ibidem*, p. 194.

[2]) Kog. I², p. 152; ed. Picot, p. 94.

IV

Între acestea cu începutul lui 1462, Vlad Țepeș din Țara-Românească rupsese legăturile sale tributare cu Turcii. Sprijinit de suzeranul și ruda sa Mathias Corvin, el voia să scape de Păgâni. După cumplitele prădăciuni pe care le săvârșise în iarna lui 1461—62, încă din Giurgiu, în Februarie, el cerea regelui unguresc ajutor „în cuvinte puternice și hotărîte, cum de mult nu le mai spusese un Domn român“ [1]). Ștefan însă nu era de loc dispus să dea ajutor lui Vlad. Lui îi stătea pe inimă Chilia, cea pe care Ungurii, „încă dela începutul domniei lui Țepeș“, o întăriseră puternic [2]).

Față de furtuna ridicată de Vlad, Ștefan trebuia să se pregătească și el. Și încă dela începutul lui 1462, el se gătea cu oaste. La 26 Ianuarie, regele Poloniei acorda orășenilor din Camenița voea de a trece cu mărfurile și afacerile lor pe drumul dela Luczko și Olesko, deoarece Moldova și părțile de peste mare „n'au căi sigure și libere din pricina turburărilor războaelor“. Orășenii ceruseră această voie încă din Decembrie al anului trecut [3]).

La 2 Martie Ștefan reînoește din Suceava legăturele sale cu Polonia, în cel mai solemn chip, el printr'un act de supunere ca vasal și boerii printr'altul. Printre îndatoririle ce Domnul și le lua era și aceea de a nu da pe fiii fostului han Seid Achmet și alți captivi tătari, pe cari-i ținea el, — în mâna „nici a Litvanilor nici a Basarabilor, ori a Hanului Hagi Gherei, ori a Turcilor, ori — *a Ungurilor*“, ci numai regelui polon,

---

[1]) Iorga, *Ștefan-cel-Mare*, p. 81—82 și I. Bogdan, *Vlad Țepeș*, p. 78—81.

[2]) Iorga, *o. c.*, p. 83 și *Chilia și Cetatea Albă*, p. 377. Pentru toate aceste întâmplări din 1461 și anii urm., cf. Iorga, *Geschichte des rum. Volkes*, I, p. 341 sqq.

[3]) Hurm. II[2], CXXII, p. 143.

când îi va cere. Ungurii astfel erau în dragostea și credința ce le-o purta Ștefan acum alături cu Turcii și Tătarii [1]).

Și în adevăr, de-abia se desprimăvără și Ștefan și pornì cu oastea spre cetatea Chiliei, pe care de atâta vreme doria să o recâștige. Ștefan trebuia dar să se lupte acum împotriva lui Vlad-Țepeș, — stăpânitorul Chiliei în numele Ungurilor și cu ajutor unguresc —, Vlad care, în aceeași vreme pe când Ștefan jura credință Polonilor împotriva și a Ungurilor, el întărea și cerea o întărire dela aceștia a dovezilor de strânsă prietenie împotriva Turcilor și a celorlalți dușmani ai săi [2]), printre cari și Ștefan.

Dacă ar fi vorba despre relațiunile marelui Domn cu Țara-Românească și cu Turcii, atunci luptele lui cu Vlad Țepeș și problematica colaborare a sa cu aceștia împotriva Domnului muntean ar fi mai pe larg cercetate. Acum nu ne interesează decât atacul Chiliei ca apărată de Unguri în vara lui 1462 și cele ce au urmat din aceasta pentru Ștefan în cursul acestui an și mai pe urmă, — în relațiile sale cu Ungaria.

Destul atât că el începu lupta pentru Chilia independent de Turci. Încă din 2 Aprilie 1462, guvernul Caffei scria Polonilor cerând ajutor și spunându-le tot odată de lupta lui Ștefan împotriva lui Vlad, luptă care ajută pe Sultan în planurile sale [3]). Ștefan nu făcea acum decât să continue politica de reîntregire a Moldovei și de apărare a tronului său, începută încă din

---

[1]) Hurm. II², DXXII, p. 695—97; DXXI și DXXIII, p. 692 și urm. și 697 și urm. Cf. Iorga, *Chilia și Cetatea Albă,* p. 126 și *Ștefan-cel-Mare,* p. 84 și urm. V. și Hurm. II², CXXIII—V, pag. 145—46. Cf. Iorga, *Geschichte des rum. Volkes,* I, p. 341.

[2]) Iorga, *Ștefan-cel-Mare,* p. 84.

[3]) Leopold Hubert, *Doc. ist.*, I, Varșovia, 1861, p. 5—13, de unde în Vigna, *Codice diplomatico* etc., III, 468—70, *apud* Iorga, *Chilia și Cetatea Albă,* p. 126 și n. 1.

anul trecut [1]). Și dacă și atunci și acum el lupta împotriva Ungurilor, vina era a acestora, căci adăpostiseră pe Petru Aron și ocupau Chilia.

La 15 Maiu, Ștefan era la Bacău în drumul spre Chilia [2]). În Iunie ajunsese. Dar și Vlad lăsând pe Mohammed ca să fie hărţuit de un căpitan al său, alerga împotriva lui Ștefan. Nu știm nimic despre lupta dintre cei doi viteji [3]). Ștefan însă trebuì să se întoarcă rănit și fără izbândă dela Chilia. Ungurii apăraseră bine cetatea atât împotriva Turcilor cât și a lui Ștefan [4]), până ce să vie Vlad în ajutor și și după aceasta, cu tunurile, cari făcură mare pagubă împresurătorilor. Cronicele noastre trec repede asupra acestei neizbânzi a lui Ștefan, amintind numai de bucata de ghiulea, care rănì pe Domn la picior. — Letopisețul bistrițan scrie [5]): „În anul 6970 (= 1462), Iunie în 22, l-au lovit pe Ștefan Voevod cu pușca la cetatea Chiliei". Cronica dela Putna în redacţia dela Slatina scrie [6]): „În anul 6970 (= 1462), Iunie în 22, îl loviră cu pușca în călcâiu la cetatea Chiliei", iar în redacţia moldo-polonă lămurește lucrul cum trebue: „În anul 6970 (= 1462), Iunie în 22, „l-au rănit la picior pe Ștefan Voevod *Ungurii* din Chilia" [7]). Urechi [8]) dă știrea tot așa de neprecisă ca și în letopi-

---

[1]) Cf. Iorga, *Chilia și Cetatea Albă,* p. 125 și *Ștefan-cel-Mare,* pag. 88.

[2]) *Uricariul,* X, p. 146—47 și Doc. necatalog. *Urechia,* la *Acad. Rom.*

[3]) Iorga, *Ștefan-cel-Mare,* p. 96. Poate că Ștefan s'a retras dinnaintea Chiliei chiar înainte de sosirea lui Vlad, cum bănuește d. Iorga, în *Geschichte des rum. Volkes,* I, p. 341.

[4]) Idem, *Chilia și Cetatea Albă,* p. 127, unde se citează știrile veneţiene cu privire la expediţia turcească, în *Col. lui Traian* pe 1883, p. 39 și 40—41. Cf. Iorga, *Geschichte des rum. Volkes,* I, p. 341—42.

[5]) I. Bogdan, *Cronice inedite,* p. 51.

[6]) Idem, *Vechile cronice mold.,* p. 194.

[7]) Idem, *ibidem,* p. 224.

[8]) Ed. Kogălniceanu I^2, p. 152; ed. Picot, p. 94. Cf. Kog., loc.

setul dela Bistrița, dar cu greșala de copist la data de *Iulie* în loc de Iunie, cum ne dau toate cronicele celelalte și se adeverește și prin alte mărturii [1]).

Ștefan se întoarse la Suceava. La Dunăre nu mai era nici o primejdie și nici o biruință de așteptat. Dar regele Mathias aflase de încercarea lui Ștefan de a-i lua Chilia. Atunci numai decât se făcu că află și de prezența lui Petru Aron la hotarele Moldovei. El scrie înainte de a pleca din Buda, deci în Iulie [2]), Voevodului Ardealului, ca să-i trimeată pe Petru „Voevod, din Moldova" în Capitală, căci „aceasta va fi și celui dintâi cu mulțămire și celui de-al doilea cu înălțare" [3]). Petru Aron trecu deci spre marea lui bucurie din adăpostul ardelean de pribeag la Curtea lui Mathias, ca Voevod deposedat pe nedrept și așteptându-și dreptatea.

Iar Ștefan,—vasalul lui Mathias, precum pretindea acesta—, trimitea și el din când în când drept răspuns la purtarea lăudărosului său suzeran câte-o ceată prădalnică să mai întrebe de sănătate pe Săcuii Ardealului, credincioșii supuși ai Regelui. Deaceea vedem pe Mathias că, la 9 Decembre al anului ce văzuse retragerea lui Ștefan din fața zidurilor puternice ale Chiliei, dădea din Mediaș, Săcuilor, printre alte privilegii, și pe acela de-și alege dintre ei un *căpitan*. Aceasta și pentru serviciile lor, dar mai ales, „pentru că scaunul Cazon este, zicea Regele, aproape de țara noastră a Moldovei, și Săcuii noștri au mare grije pentru apărarea persoanelor și bunurilor lor" [4]).

La 12 Septembre al anului următor 1463, Mathias

---

cit. nota 2, însemnarea lui Miron Costin: „mai mult nu scrie alt letopiseț, ce au isprăvit Ștefan Vodă la Chilie".

[1]) V. Iorga, *Chilia și Cetatea Albă*, p. 124 și 127 și urm., cu notele. Cf. *Geschichte des rum. Volkes, l. c.*

[2]) Iorga, *Ștefan-cel-Mare*, p. 99.

[3]) Hurm., *Doc.*, II[1], V, p. 4.

[4]) Hurm., *Doc.*, II[2], CXVII, p. 137.

încheia un tratat de alianță cu dogele Veneției pentru a începe războiul împotriva Turcilor, împreună, deodată pe apă și pe uscat [1]). Ca și în anii următori el era ocupat încă de acum în Bosnia [2]), și la granița de Sud a regatului său, în Serbia, unde visa întinse cuceriri [3]). Și în tot acest timp luptele de graniță cu Turcii și încurcăturile în Boemia și Austria continuau [4]). La Marea Neagră însă era liniște [5]). Și pe când Mathias umbla cu mari planuri de cuceriri și războae în Apusul și Sudul țării sale, la Răsărit Ștefan își socotia puterile pentru a se întoarce iar spre Chilia cea care era să-i dea una din cheile Mării-Negre și pe care Ungurii n'o mai aveau acum din cauza schimbărei de stăpânire din Țara-Românească, unde venise alt Domn, Radu cel Frumos, care, după alungarea Ungurilor din cetate, „o ținea pentru Turci" [6]), al căror ocrotit era.

La 18 Iulie 1464 Ștefan se afla încă la Suceava, unde-l vedem întărind o stăpânire, pe Nistru, lui Barbu Comisul și fratelui său Șușman [7]). În curând însă el se

---

[1]) Hurm. *Doc.*, II², CXXVIII, p. 149.

[2]) Fessler-Klein, *o. c.*, III, p. 40 și urm.; Fraknói, *Mátyás Király Levelei*, I, Budapest 1893, p. 43 sqq.

[3]) Fraknói, *o. c.*, p. 46. Cf. Iorga, *Geschichte des rum. Volkes*, I, p. 343.

[4]) Fessler-Klein, *o. c.*, III, p. 40 sqq., și Iorga, *o. c.*, p. 343.

[5]) Iorga, *Chilia și Cetatea-Albă*, p. 128 și n. 2.

[6]) Długosz, *Hist.*, ed. Przezdziecki, V, p. 408 (la anul 1465), „[Radul] oppidum quoque Kilia cum arce super Danubii litus situm, quod Graeci Lycostomos appelant, natura, situ et arte munitum, quod *per deditionem spontaneam*, Hungaris exclusis, ipse Radul occupaverat, pro Turco tenebat". Cf. trad. lui Șincai în *Chronică*, la anul 1465, vol. II, p, 71; Miechowski, apud Hasdeu, *Arhiva istorică*, I², p. 35 și 41. Cf. asupra acestor știri polone, Alex. Lăpĕdatu, *Radul-cel-Frumos*, în revista *Transilvania* pe 1902, anul XXXIII, p. 18-20.

[7]) *Bibl. Acad. Rom.*, Doc. 9/XIII.

va coborî la curtea domnească din Vaslui [1]). De aici el va pândì momentul priincios pentru atacarea Chiliei.

Atât vechile cronici moldovenești cât și cronicarii streini ca Długosz si Miechowski vorbesc de cuprinderea cetății, dar nu în acelaș fel, și anume, unii zic că Ștefan a luat-o dela Turci [2]), alții că dela Unguri [3]), toți însă acei ce dau și dată spun că a luat-o în iarna lui 1465, în Ianuarie.

Letopisețul dela Bistrița scrie [4]): „În anul 6973 (= 1465), luna lui Ianuarie în 23, Joia pe la miezul nopții, intră Ștefan Voevod în Chilia și împresură cetatea și petrecu acolo în pace Joia, iar Vinerea de dimineață loviră și începură a dărâma cetatea Chiliei și astfel dărâmară toată ziua și se bătură până seara; Sâmbătă se închină cetatea și, cu voea lui Dumnezeu, intră Ștefan Voevod în cetate și rămase acolo trei zile petrecând și lăudând pe Dumnezeu și îmblânzind pe oamenii cetății; și le puse acolo părcalabi pe Isaia și pe Buhtea și-i învăță să păzească cetatea de limbile necredincioase; și astfel se întoarse cu toată oștirea sa în Scaunul său dela Suceava și poruncì mitropoliților și episcopilor săi și tuturor preoților, să mulțămească lui Dumnezeu pentru darul ce i-a făcut Dumnezeul Cel de Sus, Savaot, cel ce pe Heruvimi se odihnește“.

Știrea aceasta trebue înțeleasă astfel: data de 23 Ianuarie se raportă la sosire, care n'a fost Joi, ci *spre Joi*, — cum se vede de altmintrelea și din felul de a vorbì al cronicei: „și petrecu acolo în pace Joia“ —, adică Mier-

---

[1]) Iorga, *Ștefan-cel-Mare*, p. 105; Melchisedec, *Cronica Hușilor*, Ap., p. 10.

[2]) Długosz, *Hist.*, ed. Przezdziecki, V, p. 408-9; Miechowski, apud Hasdeu, *loc. cit.;* tot aici ar fi de pus și Cronica dela Bistrița, precum se va arăta mai jos; și, după ea, Urechi.

[3]) Cronica putneană în red. moldopolonă și cronica anonimă Vezi citatele mai jos.

[4]) I. Bogdan, *Cronice inedite*, p. 51-2.

curi seara, când în adevăr cade 23 ale lui Ianuarie: Ştefan a bătut cu tunuri cetatea, căci cu trei ani înainte văzuse că într'alt chip nu se poate cuprinde; în sfârşit „limbile necredincioase" sânt Turcii, cari dacă în 1462 n'o putuseră cuprinde, acum însă, mulţămită slăbiciunii lui Radu-cel-Frumos, o stăpâneau de fapt, prin acesta. Cât priveşte pe Isaia şi Buhtea, ei se adeveresc prin documente ca pârcălabi în această cetate, amândoi încă din anul următor 1466 [1]).

Cronica putneană în redacţia dela Slatina scrie [2]): „În anul 6973 (=1465), Ianuarie în 23, Joia pe la miază noapte, înconjură Ştefan Voevod cetatea Chiliei, iar Vinerea dimineaţă începură a surpa cetatea şi se bătură până seara; Sâmbătă se închină cetatea, iar Ştefan Voevod intră în cetate şi stătu 3 zile îmblânzind pe oameni, şi le puse părcălabi pe Isaia şi pe Buhtea şi se întoarse apoi în Scaunul său din Suceava". Redacţia moldopolonă a cronicei putnene [3]) spune şi dela cine a luat Ştefan Chilia: „În anul 6973 (=1465), Ianuarie în 23, Joia, au venit acest Voevod sub Chilia, au încunjurat-o toată Vinerea, Sâmbătă au luat-o *dela Unguri* şi au pus într'însa părcălabi pe Isaia şi pe Buhtea, iar el însuşi s'au întors îndărăt la Suceava, mulţămind", etc.

În sfârşit cronica anonimă după redacţia moldopolonă a cronicei putnene, spune [4]): „În anul 6973 (=1465) Ştefan Voevod fiul lui Bogdan Voevod au luat îndărăt *dela Unguri* cetatea Chiliei". Aceste din urmă ştiri trebue înţelese aşa: Chilia fusese în adevăr a Ungurilor prin Munteni şi ea era acum luată *îndărăt*, credeau cronicile, dela cei ce de fapt o avuseră, Un-

[1]) *Uricarul*, XVIII, p. 479. Cf. asupra acestor întâmplări, Iorga, *Geschichte des rum. Volkes*, I, p. 343.

[2]) I. Bogdan, *Vechile cronice*, p. 194.

[3]) Idem, *ibidem*, p. 224.

[4]) Idem, *ibidem*, p. 239.

gurii. Aceasta, pentrucă ele nu știau de ocuparea turcească din ultimul timp, exercitată *tot prin Munteni.*

Urechi [1]) povestește faptele, foarte clar, după letopisețul dela Bistrița: Ștefan „sosind Mercuri spre Joi, la miază-noapte, au încungiurat cetatea"... Sâmbătă Chilia s'a închinat. Dar Urechi face greșala de a pune în acelaș timp și cucerirea Cetății Albe care încă înainte de 1465 era în mânile Moldovenilor [2]). Și această greșală aduce pe aceea de a socotì pe cei doi pârcălabi ca îngrijitori ai ambelor cetăți, pe când ei nu erau decât ai Chiliei. Din documente se vede că în 1466, atunci când la Chilia erau Isaia și Buhtea, la Cetatea Albă erau Stanciul și Zberea [3]). Urechi spune că Ștefan a cucerit cetatea dela Păgâni, adică dela Turci. Letopisețul dela Bistrița, în redacția prescurtată ce ne-a rămas, nu dă numele acelor dela cari e cucerită Chilia, ci spune numai că au fost puși cei doi pârcălabi s'o păzească „de limbile necredincioase", ceea ce ar fi fost destul motiv ca Urechi să scrie că tot dela aceste „limbi necredincioase" a fost luată Cetatea. Dar e de bănuit că în redacția sa pe larg, letopisețul spunea clar și „dela cine" a luat Ștefan Cetatea.

Precum vedem, cel mai veridic letopiseț moldovenesc, cel dela Bistrița, ne spune, în versiunea sa din Urechi, că dela „Păgâni" au luat Moldovenii Chilia. Și alăturea de el ne încredințează și Długosz despre același lucru dându-ne o povestire foarte pe larg, în care, ce-i dreptul, ni se înșiră și o mulțime de detalii care sânt mai mult de domeniul fantaziei decât al adevărului istoric, și și Miechowski [4]). Długosz anume ames-

---

[1]) Ed. Kogălniceanu I², p. 152-3; ed. Picot, p. 96-8.

[2]) I. Bogdan, *Vechile cronice,* p. 255, n. 20.

[3]) Hasdeu, *Arhiva istorică,* I¹, p. 115.

[4]) În locurile deja citate. Asupra cucerirei Chiliei de către Ștefan, d. prof. Iorga apără părerea cronicelor cari povestesc despre

tecă dintr'un patriotism rău înțeles și pe regele său Cazimir în această afacere, în împrejurarea că adică Chilienii ar fi vrut să se deie acestuia, ca suzeran al lui Ștefan, și că Regele ar fi și trimes Voevodului moldovean scrisori în această privință [1]).

Faptul însă rămâne acelaș: nu dela Unguri a luat Ștefan Chilia.

V

În acest timp, Ștefan aduna mereu supărări, la cele deja făcute, regelui Mathias. În Ardeal orașele ca și nobilii erau amar nemulțămite de noua stăpânire a Craiului cu atâtea gânduri mari [2]). De multă vreme Sașii nu mai plătiseră atâtea dări și iarăși de mult nu mai avuseră grija apărării persoanelor și averilor lor proprii. Și de multă vreme mândrii magnați nu mai simțiseră o stăpânire atâta de reală, de energică, precum era aceea a tânărului Craiu Mathias.

Nemulțămirile Sașilor găsiră întruparea lor în Benedict Roth, care socotì că vechea liniște nu poate fi readusă decât prin răscoală și ridicarea unui Voevod neatârnat de Ungaria. Așa ceva i-ar fi plăcut, de sigur, nu atâta lui Radu din Țara-Românească, — care de altfel nici el nu vedea cu ochi răi răscoala Sașilor cari-l ajutaseră în 1462 —, cât mai ales lui Ștefan care

---

o cucerire *dela Unguri,* mai ales în *Ștefan-cel-Mare,* p. 105. Cf. și scrierile d-sale, *Chilia și Cetatea Albă,* p. 129 și *Geschichte des rum. Volkes,* I. p. 343. În ultima scriere d. Iorga arată că *Radu* pierde Cetatea, deoarece „protectorul" său nu-i putea ajuta. S'ar părea că-i mai mult vorba de Turci. Dar, în împrejurările grele în cari se afla Ungaria, un „ocrotitor" putea fi, măcar de nevoe, și Mathias. Deaceea ne hotărîm a înțelege și acest loc tot în sensul celorlalte două.

[1]) Długosz, *Hist.*, ed. Przezdziecki, V, p. 408-9.

[2]) Vezi în această privință și Iorga, *Geschichte des rum. Volkes,* I, p. 343 sqq.

la nevoe ar fi avut un „frate" în Ardeal, pe care să-l poată chema în ajutor cu toate puterile lui și nu un mândru suzeran ca Mathias, gata numai de porunci și de laude deșerte cu munca și jertfa altuia[1]).

Se găsì și cine să conducă revolta. În August toată lumea era înțeleasă asupra celor ce trebuiau să vină. La 18 August 1867 apăru înaintea Capitolului mănăstirei Sfintei Fecioare Maria din Kolos-Monostor proclamația răsculaților uniți: Nobilii, Sașii și Săcuii, cari, aceștia din urmă, avuseră mai mult decât toți să sufere de năvălirile și prădăciunile Moldovenilor, din pricina politicei regelui lor Mathias. Răsvrătiții se legau împotriva Craiului, pentrucă le ruinase privilegiile și libertățile și-i sărăcise. Ei își jurau reciproc apărarea libertăților și drepturilor lor, cu armele, împotriva a orice fel de oameni, de orice limbă și condițiune, și-și alegeau de conducători, printre alții, pe voevozii Ardealului, Ion și Sigismund de Sankt-Georg și Pösing și Berthold Edlerbach, cărora le făgăduiau credință și supunere[2]). Iar ca „încoronare a operei", Comitele Roth convinse pe Voevodul Ioan să se lase a fi proclamat chiar ca Rege[3]).

Dar toată pornirea ardeleană nu fusese decât un foc de pae. Căci nu mai departe decât tot în August „se putea spune" la Buda că Ardealul „s'a întors supt ascultarea lui Mathias". Când Regele venì în Ardeal cu Giskra și cu 8.000 călăreți și 4.000 pedestrași,

1) Fessler-Klein, *o. c.* III, p. 54-6 cu Iorga, *Ștefan-cel-Mare*, p. 106 și urm., și *Geschichte des rum. Volkes*, l. c.

2) Hurm. II², CLIII, p. 172 și Firnhaber, *die Verschwörung der Siebenbürger gegen K. Mathias Corvinus von Ungern im Jahre* 1467, în *Notizenblatt*, Beilage zum *Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen*, pe 1852, p. 193 și urm. Nu e cu putință însă de admis părerea lui Firnhaber că Mathias a mers întâi în Moldova și apoi a sfărmat răscoala.

3) Bonfini, *Rer. hung.* dec. IV, lib. I, ed. Lipsca 1771, p. 556. Cf. Iorga, *Geschichte des rum. Volkes*, I, p. 344.

răsculaţii par'că intraseră în pământ. Armata nu-i servì decât doară la înfricoşarea şi mai mult a celor deja înspăimântaţi de isprava ce plănuise [1]). Şi, de sigur, Regele n'a ştiut niciodată adevăratele proporţii ale răscoalei şi nici planurile ei aşa de dăunătoare puterii sale în Principat, în întregimea lor[2]). Roth fugì în Polon a, ceilalţi capi pe unde putură. Dar mulţi căpătară apoi iertarea şi încă foarte curând, cum vom vedea îndată.

Bietul „Ioan Groff", pe care Ardelenii îl ridicase ca protivnic lui Mathias, par'că nici nu mai fusese. Supunerea Ardealului fu pentru Rege o simplă plimbare militară, înceată, e dreptul, pentru a potolì bine focul, dar totuşi o plimbare. Câteva capete tăiate, şi încă nu ale celor mai vinovaţi, câteva averi confiscate, şi atât [3]). Dar, „din descurcarea firelor pânzei de trădare" Mathias află că Ştefan sprijinise răscoala [4]). Şi atunci momentul de mult aşteptat al pedepsirei sosì.

La 28 Septemvrie Regele fusese la Cluj [5]), la 20 Oct. la Sibiu[6]), la 2 Novembre la Sighişoara[7]), la 4 la Szász-Kézde[8]), la 7 Novembre la Baroth: aici confiscase dela nobilii Ştefan şi Sigismund comuna Sân-Petru din comitatul Dobâcei şi o dăruise lui Petru Huszár din Turneş, ca plată şi răsplată pentru trădarea unora şi credinţa

---

[1]) Iorga, *Ştefan-cel-Mare*, p. 109 şi *Geschichte des rum. Volkes*, I, p. 344.

[2]) Firnhaber, *l. c.*

[3]) Bonfini, *Rer. hung.* decad. IV, lib. I, ed. Lipsca 1771, p. 556 sqq. şi Firnhaber, *loc. cit.*, cu Iorga, *Ştefan-cel-Mare*, loc. cit., şi Fessler-Klein, III, p. 54—5.

[4]) Bonfini, *l. c.* Cf. Iorga, *Geschichte des rum. Volkes*, I, p. 344.

[5]) Teleki, XI, p. 285.

[6]) Iorga, *Ştefan-cel-Mare*, p. 110.

[7]) Teleki, XI p. 286.

[8]) Teleki, XI, p. 287—8.

celuilalt [1]). La 9 Novembre se vestea că Regele e plecat spre Moldova [2]). La mijlocul lunei era la graniţă [3]).

Regele nu trecu pe la Bistriţa, — aceasta se dăduse de partea răsculaţilor [4]), ci coborî pe la pasul Oituzului cel mai apropiat de Braşov [5]) cu cea mai mare parte a oştilor sale, care se ridicau la vre-o 40.000 de oameni [6]), o parte din ele poate supt Giskra, trecând de sigur pe la Ghimeş, pe valea Trotuşului [7]).

Mathias aducea cu dînsul pe Petru Aron [8]) pentru a-l pune în locul lui Ştefan. Cu Regele mai veneau episcopul dela Cinci-Biserici [9]), Palatinul Mihai, al Ungariei, Nicolae Chiupor şi Ioan Pongrácz, voevozii Ardealului, şi Nicolae Bánffy şi Ştefan Báthory [10]), apoi viteazul boem Giskra, Ioan Gara, Ladislas de Kanizsa şi noul Voevod al Ardealului Ioan de Darócz [11]).

---

[1]) Hurm., *Doc.*, II², CLVII, p. 177.

[2]) Adolf Bachmann, *Urkunden und Actenstücke*, în *Fontes rerum austriacarum*, Dipl. et acta, vol. XLII, Wien, 1879, p. 442, No. 329.

[3]) Iorga, *Ştefan-cel-Mare*, p. 109. Cf. pentru toate acestea şi Fessler-Klein, *o. c.* III, p. 55—56 şi Iorga, *Geschichte des rum. Volkes*, I, p. 344.

[4]) Iorga, *Doc. românești din archivele Bistriței*, Buc. 1899, p. I, pag. VI. Pentru relaţiile Saşilor cu Moldova, v. Teleki, *A Hunyadiak kora*, XI, p. 264.

[5]) Iorga, *Ştefan-cel-Mare*, p. 110.

[6]) Długosz, *Hist.*, ed. Przezdziecki, V, p. 495. Cf. Iorga, *Ştefan-cel-Mare*, p. 110.

[7]) Firnhaber, *loc. cit.*, p. 193 şi urm. Cf. Długosz loc. cit., unde *Plonini*-le lui ar putea fi mai de grabă spre Ghimeş decât la Oituz. Cf. Chr. Engel, *Geschichte der Moldau u. Wallachey*, Halle, 1804, II, p. 131.

[8]) Długosz (V, p. 494) spune că Mathias aducea cu dînsul în Moldova pe Litvanul (V, p. 216) Berendey. Dar mărturiile documentale nu ne vorbesc decât despre Petru. Ştirea lui Długosz n'o putem deci primì şi din acest motiv; mai mult asupra acestui lucru v. în pag. 11 nota 1 de mai sus, în această lucrare.

[9]) Długosz, *loc. cit.*

[10]) Bonfini, *Hist.*, IV, lib. I, p. 560.

[11]) Długosz, *loc. cit.* şi Teleki, XI, p. 288. Cf. Iorga, *Ştefan-cel-Mare*, p. 111.

La 19 Novembre Mathias cobora la Trotuș[1]). Aici, în 22 ale lunei, ierta pe Mihail Apaffy de vina de rebeliune, dându-i înapoi averile. Și Regele spunea cu amărăciune despre răscoala *locuitorilor* Ardealului, cari „uitându-și de scăparea și cinstea lor, s'au lepădat de credința pe care ne-o promisese cu jurământ, nouă și Sacrei Coroane a regatului nostru, și se ridicaseră cu armele împotriva noastră când intram la ei“ [2]).

La 4 Decembre Francisc Diedo, ambasadorul venețian în Ungaria, scria Republicei că se tratează între Rege și Sultan un armistițiu de trei ani, în care va fi cuprinsă și Veneția și că, pentru a-l încheia, se aștepta Mathias, care era plecat în Moldova *răsculată*, să vie la Varadin [3]).

Peste o lună de zile Mathias era înapoi. La 25 Decembre era în Szent-Miklós, nu departe de graniță, răsplătind pe un oștean, Valentin Theuke, „pentru că acest Valentin, pe când în *zilele precedente* (superioribus diebus) intrasem cu armata noastră în părțile Moldovei și acolo avusesem într'o noapte un conflict cu Ștefan Voevod, atunci, în acel coflict, printre ceilalți ostași și slujitori ai Curții noastre, s'a luptat ca un bărbat viteaz, după puterile lui, cu dușmanii“[4]). Și Regele, neținând seamă nici de sărbătorile Crăciunului, cu aceeași grabă pornì spre Brașov, unde îl aflăm peste cinci zile, la 30 ale lunii [5]).

---

[1]) Letopisețul dela Bistrița și celelalte cronici vechi moldovenești.

[2]) Hurm., *Doc.*, II², CLVI, p. 177.

[3]) Iorga, *Acte și fragm.*, III, p. 84, Cronica di Venetia.

[4]) Hurm., *Doc.*, II², CLIV, p. 175.

[5]) Teleki, *A Hunyadiak kora*, XI, p. 291. Mathias rămase aici mai multe zile: din prima duminecă a anului 1468 avem o recunoaștere a lui pentru meritele Brașovenilor în lupta dela Baia, câștigate „cu vărsarea sângelui lor împotriva dușmanilor noștri, lângă noi și în războiul nostru, până la capăt“, într'un privilegiu ce li-l

Ce-a făcut regele Mathias în Moldova, vom vedea numai decât. Mai înainte de aceasta, să vedem ce făcea Ștefan pe când Mathias potolea răscoala ardeleană. Domnul Moldovei aștepta în Suceava evenimentele strângându-și oaste și păstrând bunele relațiuni cu Polonii, al căror rege Cazimir era pe punctul de a se învrăjbi cu Mathias pentru moștenirea lui Gheorghe Podiebrad al Boemiei [1]. Pe Ștefan îl găsim în Suceava atât la 10 Ianuar cât și la 11 Septemvre 1867, dând documente pentru afaceri interne, particulare [2]. La 9 Octombre el trimetea la Hotin pe Vlaicul, pe Boian pârcălabul Cetății și pe Iuga postelnicul ca să se înțeleagă, la 10, în ziua S-tului Francisc, cu solii lui Cazimir, Stanislau Hodeczki, Palatinul Rusiei, și Mihai Buczaczki al Podoliei, supt prezidenția Archiepiscopului de Lemberg, Grigorie, și arbitriul împuternicitului regal Neculae Grimalo, — în privința a diferite cestiuni ce se ridicase și trebuiau rezolvite de cele două state. Consiliul hotăra pentru Sf. Gheorghe viitor o nouă adunare, spre definitiva deslegare a acelor cestiuni [3].

Când Mathias intră în Moldova, Ștefan era de mult gata pentru primirea unui astfel de oaspete. Trecătorile către Ardeal erau astupate și Regele trebuì să curețe drumul nu numai cu foc, dar, spune Bonfini, și cu sabie; din înălțimile prăpăstioase cădeau ca din senin mereu alte obstacole și mânile nevăzute care le aruncau trebuiau silite să înceteze [4]. La 19 Novembre Mathias ajunse la Trotuș.

---

dădu la acea dată (Iorga, *Îndreptări și întregiri la ist. Rom.*, în *An. Ac. Rom., Mem. ist.*, XXVII, p. 115; cf. Fessler-Klein, *o. c.*, III, p. 56).

[1]) V. Caro, *Geschichte Polens,* Gotha, Perthes, V[1], p. 268 sqq., și Fessler-Klein, *o. c.* III, p. 53 sqq.

[2]) *Uricarul,* XIV, p. 66: Ian. 10 (6975), și XVI, p. 282, Sept. 11 (6975).

[3]) Hurm., *Doc.*, II[2], DXXV, p. 700—2.

[4]) Bonfini, *l. c.*, p. 559. Cf. Iorga, *Geschichte des rum. Volkes,* I, p. 344.

Iată cum ne povesteşte această campanie ungurească letopiseţul dela Bistriţa [1]).

„După doi ani [dela cucerirea Chiliei], în anul 6975 (=1467), pornì craiul unguresc numit Matiaş şi năpădì asupra Totruşului cu toată puterea ungurească, Noemvrie în 19; iar în 29 Noemvrie veniră în târgul Romanului şi în ziua a 7-a a lunei lui Dechemvrie arseră târgul; şi astfel ajunseră pănă la Baia. În 14 a[le] lunei lui Dechemvrie, Lunia spre Marţia, se împlinì voinţa lui Dumnezeu cu Ştefan Voevod, căci năpădì noaptea asupra ungurilor la Baia, şi-i dede Dumnezeu în mânile lui Ştefan Voevod şi ale oştirei sale, şi mare mulţime dintre dînşii fură omorîţi; însuşi Craiul fu săgetat atunci în luptă; şi astfel ruşinaţi se întoarseră pe altă cale mai scurtă; şi nu s'au întâmplat cum credeau aceia, ci s'au întâmplat cum a fost voea lui Dumnezeu, Părintelui a tot Ţiitor . . . "

Cronica dela Putna în redacţia dela Slatina [2]) dă în rezumat aceleaşi ştiri pe care le are cronica dela Bistriţa, pe alocurea chiar cu aceleaşi cuvinte. Tot aşa şi redacţia moldo-polonă a cronicei [3]). Ambele redacţii nu dau decât data intrării lui Mathias în Moldova: celelalte date le omit.

Urechi, folosindu-se de letopiseţul bistriţan şi de cronicarii poloni, povesteşte foarte frumos şi, în aceeaş vreme, aproape peste tot exact, expediţia lui Mathias, în acest chip:

„Mătiiaş, craiul unguresc, bizuindu-se puterii sale şi meşterşugului seu, cu care pre mulţi den vecinii sei i-au surpat şi i-au supus, carele de multe ori răsboae făcea cu Turcii şi cu noroc izbândea, neavănd nice o pricină direaptă asupra lui Stefan Vodă, ce numai ca

---

[1]) I. Bogdan, *Cronice inedite*, p. 52.

[2]) Idem, *Vechile cronice*, p. 195.

[3]) Idem, *ibidem*, p. 225.

să-l puie să fie supt ascultarea lui, ca să-i fie cuvântul deplin, când de multe ori se lăuda Matiiaş Craiu că câte răsboae face Stefan Vodă, toate cu putearea lui le face și de supt ascultarea lui face isbândă, și vrănd deace se lăudase, ca să arăte că-i adevărat, au trimis soli la Stefan Vodă să i se închine. Iară Stefan n'au primit. Deci văzănd Matiiaş Craiu volniciia lui Stefan Vodă că nu o poate supune, au străns multă oaste a sa și, agiutor luănd dela alții, au purces, în anul 6975, și au eșit în Moldova, și zicea că cu cale mearge să ducă la Scaon în Moldova Domn pre Petru Vodă. Și au eșit la Totruș, Noemvrie 19, de acolo au mers la Roman, Noemvrie 29, și acolo s'au odihnit pănă a șeapte zi, prădănd și jăcuind. Iară a opta zi, Dechemvrie în 7, au aprins târgul Romanul, și au purces spre Suceavă să apuce Scaunul. Și mai apoi socoti să nu rămăe vr-un unghiu nepipăit de dînsul, au lăsat calea despre Suceavă, unde-l aștepta Stefan Vodă și au luat spre Baie, unde au sosit Luni Dechemvrie 14; și acolo la Baie, cum nu vrea avea nici o grijă de nici o parte, își lăsă oastea fără nici o pază la băuturi și la jacuri. De care lucru avănd Stefan Vodă știre, și prinzănd limbă, Marți Dechemvrie 15, au aprins târgul asupra lor, cănd ei era fără de nice o grijă; și fiind ei beți, i-au lovit Stefan Vodă cu oaste tocmită în răvărsatul zorilor, le-au făcut multă moarte și perire în Unguri, că ei nefiind tocmiți de răsboiu, nemică de arme nu s'au apucat ce de fugă. Nice urma să iau carii scăpa, că fiind noapte de nu știia încotro vor face, în toate părțile rătăciia. Deace îi vâna țăranii în zăvoae și prin munți, unde vr-o 12 mii periți s'au aflat. Mai apoi și singur Craiu, rănit de săgeată foarte reu, abia au hălăduit pren potici de-au eșit la Ardeal. Așa noroceaște Dumnezeu pre cei măndri și falnici, pentru să areate lucrurile omenești, căt sănt de fragide și neadevărate; că Dumnezeu nu în mulți ce în puțini arată putearea sa, ca neame să nu se nădăjduească în

putearea sa, ce întru Dumnezeu să-i hie nădeajdea, nice fără cale răsboae să facă, că Dumnezeu celor măndri se pune înprotivă.

„Pre acea vreame avănd Stefan Vodă prietenie cu Leașii au trimès din dobănda sa și Craiului leșesc prin solii sei.

„Iară Matiiaș, Craiul unguresc, dacă au scăpat, de iznoavă gătise oaste, ca să vie asupra lui Stefan Vodă; ci viindu-i alte greutăți despre Țara-Ceșească, s'au întors la Ceși cu oastea sa. Atunci și Craiul leșesc înțălegănd că va să meargă Mateiaș Craiu asupra lui Stefan Vodă, au trimis soli că-i va da agiutor, de-i va trebui, înprotiva lui Mateiaș Craiu; și i-ar fi dat, de nu s'are fi părăsit de acel gând Măteiaș Craiu“ [1]).

Știrile lui Urechi se adeveresc, precum am văzut, prin însemnările contimporane ale letopisețului bistrițean și prin mărturiile tot contimporane ale cronicarilor poloni plecând dela Długosz, precum vom vedea. Documentele ce le avem dela Mathias din această vreme și pe care le-am înșirat înainte de a începe arătările cronicelor, nu fac decât să confirme în totul și datele din Urechi și letopisețul său moldovenesc.

Rămân însă câteva lucruri din Urechi de lămurit acum. Urechi afirmă că Mathias a trimes soli să ceară supunerea lui Ștefan: acest lucru nu ne este atestat de nici un document și Urechi nu l-a pus decât sprijinindu-se pe judecata — logică — cum că, — în adevăr — Regele dorea omagiul de credință și supunere dela Ștefan și că deci, înainte de a pornì războiul, el trebuia să-i ceară prealabil acest omagiu, și nùmai după respingerea cererii sale, să plece. Precum s'a văzut însă, documentele vremii arată că Mathias nu mergea să aducă la ascultare pe un vasal cu veleități de inde-

---

[1]) Ed. Kogălniceanu I^2, p. 153—5; ed. Picot, p. 98—104; textul de aici după Picot.

pendență, ci mergea să răzbune niște grave ofense aduse lui și Coroanei sale. Afirmarea lui Urechi n'are deci temeiu istoric.

Cronicarul moldovean spune apoi că atacul lui Ștefan se făcu în zori. Lucrul nu se poate admite, nu numai pentrucă Długosz și Buonfini spun că lupta a început încă de devreme noaptea, dar pentrucă logica faptelor nu îngădue ca o astfel de mare înfrângere a Ungurilor să se fi petrecut într'un ceas două: căci e lucru hotărît că, odată cu ziua, Ștefan cu ai săi se retraseră iar în ascunzătorile lor, gata să se răpeadă asupra oștii dușmane la cel dintâiu prilej. Cât privește știrea lui Urechi, că Ungurii erau beți, ea pare a fi o interpolare făcută de Miron Costin după cronicarii unguri, precum vom vedea.

Długosz, povestind înfrângerea lui Mathias, aduce aceste date noi, pe lângă cele din letopisețul bistrițean: Mathias ar fi mers dela Trotuș pe la Bacău, Roman și Neamț până să ajungă la Baia, ceea ce poate fi adevărat, întru cât drumul pe acolo trecea: dar n'avem știre că Regele ar fi ars și Bacăul și Neamțul, precum spune Długosz. Și, pentrucă, dacă acest lucru s'ar fi întâmplat, cronica dela Bistrița n'ar fi uitat să-l spună, nu putem admite spusa lui Długosz în această privință.

Fiindcă Mathias venise cu o oaste de aproape 40.000 de oameni și cu mulți căpitani aleși, Ștefan nu se încumetă să-i iasă întru întâmpinare în câmp deschis, ci-l pândì până la Baia. Aici, „lăsând caii și bagajele în tabără, sosì în oraș pe jos și ușor, și. trimițând înainte ca să dea foc Cetății prin mai multe locuri, la izbucnirea flacărilor, într'amurg, în 15 ale lui Decembre, năvălì asupra Ungurilor și lupta ținu cu noroc schimbat până în ziuă. Mulți dintre Unguri căzură, mulți fură arși, și însuși Regele, ca să nu cadă în mâna Moldovenilor, rănit în trei locuri, dar nu de moarte, fu scos din luptă pe o targă. Majoritatea oștii când

ajunse în munți găsì drumul astupat cu arbori tăiați și arse carele și celelalte bagaje, iar vre-o 500 de tunuri le ascunse în nisip, pentru ca să nu pue dușmanii mâna pe ele. Ea scăpă cu fuga și, mulțămită unui moldovean de n'a fost Regele prins ori ucis, — dar salvatorul, aflat de Ștefan, a fost ucis. Zece mii se spune c'au căzut dintre Unguri în acea luptă; câteva steaguri luate fură trimese prin solii lui Ștefan la Cazimir al Poloniei, care era atunci în Vilna, în semn de izbândă. Ștefan și ai săi luară multe arme și corturi și care și tunuri. Dar au fugit cu Regele aproape toți nobilii Ungariei, anume Ioan Lauthsloer episcopul dela Cinci Biserici, Mihail palatinul Ungariei, Iob de Gara, Ladislau de Kanisza, Ludovic de Walkew, Andreas Czuper, Ioan Giskra, Hardulath și mulți alții. Numai Ioan de Dárocz, Voevodul Ardealului, dintre cei mai mari, cu toată oastea lui, care se socotia la patru mii de luptători, au perit cu totul".

Ajungând în Ungaria, mai spune Długosz, Regele se împăcă cu Emeric Dyak Guvernatorul, și cu Ardelenii, supunându-i la o despăgubire în bani, de 400.000 de galbeni, cu cari Mathias începu să strângă o nouă armată. Și, pentru că se credea că va merge iar împotriva lui Ștefan, acesta ceru ajutor Polonilor [1]).

Știrile ce ni le dă Długosz sânt cu atât mai prețioase cu cât numai prin ele se poate controla versiunea moldoveană. Dar, precum s'a putut vedea, cele două versiuni, cu totul independente una de alta, se întăresc și se completează. Adevărul e deci al lor. În sfârșit Chronicon mellicense, scris an de an în vestita mănăstire Melk din Austria, adeverește de asemenea înfrângerea lui Mathias [2]).

---

[1]) Długosz, *Hist.*, ed. Przezdziecki, V, p. 495 sqq.

[2]) *Monum. Germ. Historica,* Scriptores, IX, p. 519 și urm., la N. Iorga, *Încă ceva despre Vlad-Țepeș și Ștefan-cel-Mare,* în *Convorbiri literare,* XXXVIII, pe 1904, p. 383.

Dimpotrivă scriitorul ungur, contimporan cu aceste întâmplări, Buonfini, falşifică adevărul, pentru a evita povestirea ruşinei suferite de Regele său. Acolo însă, unde lucrul nu se atinge de onoarea Regelui sau a armatei ungureşti, Buonfini ne dă amănunte de cea mai mare însemnătate şi pe care el, de sigur, le-a cules dela un ostaş din această expediţie. Astfel dela dînsul aflăm că la Roman zidurile erau de lemn, întărite cu val şi şanţ, şi că oastea ungurească, după arderea Romanului, devastă cu foc şi sabie toate târgurile şi satele pe unde trecu şi luă oamenii şi turmele cu o nesfârşită pradă.

Când au ajuns la Baia Episcopul, nu era acolo [1]. „Într'o parte a pieţii era gazda unde stătea Regele, pe unde mergi la Episcopat, unde se întâlnesc şi două străzi care cuprind la mijloc biserica [Sfântului Petru[2])]. Ceilalţi prelaţi, fruntaşi şi căpitani ocupaseră locuinţe împrejurul pieţii, ca să fie gata la nevoea Regelui. Pe când cina, se aduse Regelui un prins". Acesta spuse că venind din Ardeal în Moldova, pentru afaceri, a întâlnit armata moldoveană de 12.000 de oameni, nu departe de acolo, şi a auzit că la prima strajă a nopţii vor năvălì în oraş. Regele, spune Buonfini, pregătì toate pentru primirea luptei.

La prima strajă a nopţii oraşul se aprinse din trei părţi; un chiot înfricoşat se ridică de pretutindeni şi Moldovenii năvăliră svârlind cu torţe aprinse în casele ce le întâlneau în drum şi, sfărmând zidurile vii ce li se ridicau în cale, se îndreptară spre piaţă la locuinţa Regelui. Ungurii se apărară cu desnădejde şi Buonfini singur spune că Regele în acea noapte, când luptându-se la un loc cu garda sa înaintea locuinţei sale,

---

1) Cf. Iorga, *Ştefan-cel-Mare*, p. 112.

2) Idem, *ibidem*.

când alergând pe la pâlcurile de oaste încăerate în piaţă, a fost lovit de o săgeată în spate, şi că, scoţând lemnul, fierul a rămas înfipt adânc, ceea ce l-a făcut să sufere vre-o patru ani de zile.

Încolo Buonfini arată numai lupta straşnică ce s'a dat cu Moldovenii, cari deşì, după spusa lui, „după miezul nopţii au luat-o la fugă", i-au dat totuşi timp deajuns Regelui ca să ucidă opt mii dintr'înşii, din 12.000 câţi erau de toţi. Adevărul înfrângerii Ungurilor e însă aşa de puternic încât Cronicarul, cu toate că se fereşte de a arăta pierderile Ungurilor, aşa precum au fost, şi dă „şapte mii (după ce a spus întâiu, indirect, opt) de Moldoveni găsiţi ucişi, când s'a făcut ziuă, iar dintre Unguri 1.200, şi ceilalţi în mare parte —[numai] răniţi", nu se poate totuşi abţine de a spune că „în acea noapte s'a dat lupta pentru viaţă mai mult decât pentru demnitate" şi că Regele prin vitejia sa, „s'a *salvat* pe el şi armata sa".

Cronicarul ungur adaogă că Ştefan a trimes lui Mathias scrisori cu rugămintea de a-l ierta şi că Regele a binevoit a-i acorda numai „spem veniae". Aceasta, pe când Regele „nondum e Transsylvania pedem extulerat" [1]). Ce ironie!

Că e o mare greşală această nouă cercare de a şterge pata ruşinoasă de pe demnitatea regală a lui Mathias, se vede din aceea că Ştefan nu numai că n'a cerut iertare, dar în anul următor a prădat din nou pe Săcui, ca să răzbune prădăciunile făcute de dînşii în Moldova când cu expediţia Regelui lor [2]). Ceilalţi istorici unguri sânt ceva mai puţin şovinişti ca Buonfini. Thurocz [3]) recunoaşte, după informaţiuni contimpo-

---

[1]) Bonfini, *l. c.*, pp. 559 sqq. pentru toate aceste întâmplări.

[2]) Cf. Iorga, *Geschichte des rum. Volkes* I, 344-5.

[3]) *Chronica Hungarorum*, în Schwandtner, *Scriptores*, Viena, 1746, I, p. 288.

rane[1]), că Ștefan găsì pe Unguri la Baia în acea teribilă noapte „tum somno, tum vino occupatos", dar și pentru el „Ștefan-Vodă a fost silit să se retragă, după strașnicul măcel făcut în Moldoveni". Și, pentru a amintì și pe cei mai târzii, tot așa scrie și Petru Ranzan în al său *Epitome rerum hungaricarum*[2]). Acesta, ca și Thurocz, spune că Regele a pus steagurile luate dela Moldoveni, în semn de biruință, în biserica, Sfintei Fecioare Maria din Buda.

Istvanfi însă recunoaște înfrângerea Ungurilor. El zice că „pe Mathias Regele (deșì mai mult prin viclenie și înșelăciune, decât prin adevărată putere) [Ștefan] l-a scos din țara sa, bătut, într'o luptă de noapte, la Baia... nu departe de râul Siret, și rănit de o săgeată aruncată la întâmplare"[3]).

VI

Așa se sfârșì, cu toate protestările cronicarilor Unguri, expediția nenorocită a lui Mathias în Moldova[4]). Regele era așa de amărît încât puse să se rupă de vii, cu cleștele, câțiva dintre vinovații de trădare, din cari iertase atâția înainte de a merge în Moldova[5]). Tot odată el adună dieta generală a Țării și hotărî ca niciodată să nu se mai înstrăineze, pentru nici un motiv, ținuturile Făgărașului, Amlașului și Rodnei, din Ardeal,

---

[1]) El trăește tocmai în această vreme: e născut la 1420; și apoi, aceste date corespund cu cele din izvoarele moldovene.

[2]) Schwandtner, *Scriptores,* I, 398-9.

[3]) *Historia hungarica,* Colonia, 1685, p. 34, col. I. Cf. Katona, *Historia critica,* t. XI, ord. XVIII, p. 396.

[4]) Chiar Fessler-Klein, *o. c.,* III, p. 55 — 6, expun tendențios faptele. Tot așa Engel, *loc. cit.,* p. 131. Nu tot astfel însă Fraknói în al său *Matias Corvinus,* ed. germ., Freiburg in Breisgau, 1891.

[5]) Bonfini, *l. c.,* p. 560 și Iorga, *Ștefan-cel-Mare,* p. 116.

ci totdeauna să rămână la dispoziția regilor Ungariei pentru *acele cazuri, când s'ar afla cu cale ca să se dea la câte un Voevod de-ai Moldovei sau de-ai Țării-Românești, dintre cei alungați de pe tron*, pentru a ținea în frică și supunere pe Domnii stăpânitori ai celor două principate [1]). Petru Aron, întors din Moldova cu Regele său rănit, trecu iar supt ocrotirea Voevodului Ardealului [2]).

Vestea despre pățania lui Mathias merse până departe, în Boemia, înrăindu-se. Gheorghe Podiebrad scria din Praga, la 9 Fevruarie 1468, lui Mathias că a aflat întâi că Regele a primit o rană mortală, și numai apoi îi venì vestea că a repurtat o victorie asupra dușmanilor din Moldova, fiind totuși rănit, dar nu greu. Regele Boemiei trimetea un sol special, pe Procopie de Rabenstein, ca să felicite pe Mathias și să-i aducă vești și scrisori dela bătrânul său prieten din Praga [3]).

În Martie se răspândise svonul, în Moldova și Polonia, că Mathias se va întoarce să-și răzbune pe Ștefan. La 16 ale lunii, prelații și baronii Poloniei protestează la regele Ungariei pentru năvălirea lui asupra părții de jos a Moldovei, pe care a devastat-o cu foc și sabie, cu atâta mai mult, această protestare, cu cât, după informațiunile ce le au, dânsul voește din nou să se ridice cu războiu asupra lui Ștefan Vodă. Ei intervin pentru că Regele e tocmai la marginea Litvaniei și în Rusia mică, iar Ștefan e vasalul credincios al Regatului, și ei nu pot să-l lase nici un moment în părăsire [4]). Nobilii poloni pomenesc în scrisoarea lor că Mathias a

---

[1]) Hurm., *Doc.*, II² CLIX, p. 179.

[2]) Urechi spune într'un loc (Kog. I², p. 176; Picot, p. 206—8) că Petru a îndemnat pe Mathias să facă expediția în Moldova și că a trăit, acest Petru, până după moartea lui Mathias: ambele afirmări nu-s exacte, precum s'a văzut și se va vedea și din această lucrare.

[3]) I. Teleki, *A Hunyadiak kora Magyarországon*, XI, p. 305—7.

[4]) Sokołowski și Szujski, *Codex epistolaris saec. XV*, în *Monum. medii aevi historica Poloniae*, t. II, pars post., p. 241.

pornit „ad instigationem Berendey", ceea ce vrea să zică, „a lui Petru Aron". Din alte izvoare, cum am văzut, se constată că Petru Aron era cel ce a fost luat de Mathias să fie dus ca Domn în Moldova în locul lui Ștefan.

În aceeași vreme nobilii poloni scriseră și celor unguri tot în această privință, dar răspusul acestora din urmă era cu totul incolor. Ungurii lăsau hotărîrea și răspunsul pe seama Regelui: nu le dădea mâna supt Mathias să facă ce făceau semenii lor din Polonia supt Cazimir [1]).

Mathias răspunde nobililor poloni printr'o lungă scrisoare, de o însemnătate nepreţuită pentru felul cum a înţeles el relaţiile sale cu Moldova. Deaceea vom cita aproape în întregime acest interesant răspuns [2]).

„Două sânt, scrie Mathias, lucrurile ce ni le imputaţi prin scrisorile voastre: năvala în Moldova, ca într'o ţară aparţinând regatului vostru, și pagubele și injuriile făcute din Ungaria vouă și a lor voștri de ai noștri; și ne provocaţi la observarea vechilor tratate din ambe părţile, și ne cereţi ca cele făcute să fie încredinţate judecăţii comune. Mai întâi, întru cât privește Moldova, noi n'am năvălit după instigaţia nimănui altuia decât chiar a lui Ștefan Vodă, stăpânul acelei ţări, care, dacă nu ţinea de loc socoteală de cele promise nouă, și favoriza pe pribegii noștri (răsculaţii Ardeleni), și făcea continue prăzi de oameni și averi, ca și Turcii, în regatul nostru, și, poftit, nu voia să îndrepte răutăţile făcute,—oare n'a meritat pe drept să fie pedepsit de noi? Pentru acele isprăvi ale lui, de sigur, am fi putut destul de legiuit să purtăm războiu cu ori care, chiar strein. Dar noi știm că el,

---

[1]) Lewicki, *Index actorum saec. XV*, în *Monum. medii aevi hist. Pol.*, XI, p. 452, No. 3977 și Katona, *Historia critica,* tom. VIII, ord. XV, p. 246.

[2]) Lewicki, *o. c.*, *l. c.* p. 452, No. 3976 și Katona, *op. cit.*, t. VIII, ord. XV, p. 244. Documentul se află *in-extenso* numai la Katona.

după mărturia lui însuşi, este supusul nostru. Şi dacă şi faţă de voi se linguşeşte, tot supt acest nume, aşa-i felul lui. Căci şi Turcilor şi Tătarilor tot aşa se recomandă,—evident, pentru ca între atâţia stăpâni perfidia lui să rămâe mai multă vreme nepedepsită. Iar că acea ţară este a noastră, arată *titlul* foarte vechiu şi neîntrerupt al predecesorilor noştri regi ai Ungariei, *titlu* [1]) nu zădarnic, ci sprijinit pe o posesiune neîntreruptă. Căci ca să lăsăm acum la o parte pe cele mai vechi, Voevozii Moldoveni totdeauna, peste aducerea aminte a oamenilor, au servit regilor unguri, şi provincia aceea n'a avut nici un stăpânitor *neaprobat sau netrimes de aici,* până într'atâta că părintele nostru, care nu era decât Guvernator, a pus acolo mai mulţi Voevozi succesiv, după plac şi fără opunerea cuiva. Toate acestea se întăresc şi certifică prin diferite scrisori, — dacă cumva s'ar pune la îndoeală. Dar noi nu vrem să discutăm mai adânc acum despre aceste lucruri, din motive bine chibzuite".

Şi în adevăr bine făcea Regele că nu mai vrea să stea de vorbă, pentrucă, în afară de documentele pe care le-am adus la începutul acestei cercetări, pentru credinţa Voevozilor imediat înainte de Ştefan, Mathias nu putea aduce, pentru însuşi Ştefan, nici un fel de dovadă. Noul Voevod nu i se închinase niciodată şi nici nu se gândise până la data scrisorii lui Mathias la aşa ceva. Vor trebuì să vie anume împrejurări grele pentru Domnul moldovean, pentru ca acesta să se gândească la prestarea omagiului de credinţă către regele maghiar.

Din spre partea lui, Ştefan reînoeşte pentru siguranţă legăturile sale cu Polonia, trimeţând la Rege pe Stanciul de Cetatea Albă şi pe Teodor Prodan. La 28 Iulie al acestui an. 1468, Ştefan, după pilda „bunicului său

---

[1]) În sens de „calitate efectivă".

Alexandru" leagă prietenie cu regele polon împotriva „tuturor oamenilor acestei lumi: Turci, Tătari, Unguri, păgâni ori creştini, şi încontra oricui ne va supăra", pe Voevod ori ţara lui ori pe supuşii lui. Ştefan, în schimbul cuvenitului ajutor pe care avea să-l dea Regelui, îi cerea adăpost la nevoe şi-i făgăduia că, de va venì până aproape de Moldova, va merge să i se închine şi în persoană. Iar ca să-i facă şi mai multă plăcere, după rugămintea trimeasă de Rege prin solii lui Ştefan către dînsul, Stanciul şi Teodor Prodan, Voevodul iartă pe logofătul Mihail şi pe fraţii lui pribegi în Polonia şi le redă averile lor. Regele trimesese pentru a îndupleca pe Ştefan şi ca politeţă la politeţa acestuia şi el, doi soli, pe Dobko Bysovski şi Stanislau Tencinski, cu cari Domnul să se înţeleagă lămurit [1]).

Cu acestea, am putea încheia prima parte a relaţiilor lui Ştefan-cel-Mare cu Ungaria, relaţii mereu ostile, a căror culminaţiune se întâmplă în lupta dela Baia, din care Ştefan iese învingător. Dar, mai sânt şi deaici înainte destule manifestări duşmăneşti ale lui Ştefan şi Moldovenilor faţă de Unguri şi vice-versa, pentru ca să nu cercetăm, tot în legătură cu faptele de până aici, şi acele manifestări. Ele merg mereu slăbind până ce o nevoe mai mare decât orice alte consideraţiuni, pericolul turcesc inevitabil pentru Moldova, sfarmă ghiaţa dintre cei doi puternici stăpânitori, Mathias Regele şi Ştefan Domnul, aducându-i la împăcarea din 1474—5.

* * *

Asigurat dinspre Miazănoapte, Ştefan, —pentru a răzbuna prădăciunile din Novembre-Decembre 1467 ; pentru a vârî spaima în Săcui, la cari Petru putea venì ori-

---

[1]) Hurm., II², DXXVI—VII, p. 702—7.

când să cate oaste, căci acum stetea în Ardeal; şi, în sfârşit, pentru a încerca şi prinderea acestui supărător vecin,—năvăleşte în Ardeal cu 1800 de călări [1]) pustiind totul în cale prin Săcuime.

Letopisețul dela Bistrița scrie [2]): „Într'acelaş an au prădat Ştefan Voevod țara Săcuilor; aceasta a fost a doua prădare a lor", înțelegându-se de sigur printr' „acelaş an" nu anul (dela Christos) în care a fost lupta dela Baia, ci cel următor. Celelalte vechi cronici n'au ştire despre această năvală a lui Ştefan. Urechi însă scrie, după „letopisețul moldovenesc", „că, într'acelaş an, după răsboiul lui Stefan Vodă, ce au avut la Baie cu Mateiaş Craiul, s'au ridicat Stefan Vodă cu toată puterea sa, voind să-şi răscumpere strâmbătatea ce-i făcuse Ungurii cu Mateiaş Craiu, când venise la Baia, s'au dus la Ardeal, şi multă pradă şi robie au făcut în Țara-Săcuească, neavănd cine-i sta înprotivă, şi cu pace s'au întors înapoi fără de nice o sminteală. Pentru această poveaste, ce spune că au prădat Stefan Vodă Țara-Săcuească, cronicarul cel leşesc nemică nu scrie" [3]).

Năvala lui Ştefan trebue să se fi făcut după April-Mai 1468 când cade răspunsul lui Mathias către nobilii poloni, în care răspuns nu se spune nimic despre o astfel de năvală a lui Ştefan. Probabil, ea se făcu în vara acestui an. Długosz o pune la 1469 confundând-o cu o altă prădăciune făcută de Moldoveni în acest an, tot vara, când, după Długosz, Petru Aron fu prins de oamenii lui Ştefan. De altfel, după o scrisoare a lui Dominic Bethlen, Vice-voevodul Ardealului, către Bistrițeni, din 29 Iunie 1469, prin care le poruncea să se strângă spre a merge împotriva duşmanilor, se vede că

[1]) Długosz, *Hist.*, V, p. 525 şi Iorga, *Ştefan-cel-Mare*, p. 117.
[2]) Bogdan, *Cronice inedite*, p. 53.
[3]) Ed. Kog., I², p. 155; ed. Picot, p. 104.

„hoții moldoveni obișnuiesc să fure în fiecare an pe locuitorii din acele părți,“—de lângă Bistrița[1]).

Dlugosz însă ne mai spune că Ștefan năvălind în țara Săcuilor se folosì de o stratagemă pentru a prinde pe Petru Aron în căpcană: mai mulți boeri moldoveni iscăliră o carte către acesta, prin care îl pofteau să se întâlnească cu ei într'un anume loc, spre a pune la cale pieirea lui Ștefan. Petru venì, dar fu prins *el*, și tăiat, precum tăiase cu 18 ani înainte și el capul lui Bogdan, tatăl lui Ștefan[2]). Astfel Ștefan căpătă siguranță despre Unguri, răpind lui Mathias și acest mijloc de a-l neliniștì. Din posteritatea bărbătească a lui Alexandru-cel-Bun nu mai rămânea decât Ștefan singur.

Dlugosz și, după continuatorul său Bielski, Urechi, spun că „nu peste multă vreame au încetat vrajba între Craiul unguresc și între Stefan Vodă“. Urechi dă, după Poloni, și motivele care au îndemnat la pace: „că văzând ei că vrăjmașul lor și a toată creștinătatea, Turcul, le stă în spate, și asupra volniciei tuturor întinde mreajele sale ca să-i cuprinză și, arătându-se prietin cu multe cuvinte înșălătoare și către unul și către altul, ca să-i zădărească și să afle cap de price, să înceapă zarvă, socotind că între aceale amestecături i se vor închina lui, pentru să le deaie agiutor, și mai apoi îi va pleca supt giugul seu, ci, văzând aceaste înșălăciuni, Mătiiaș Craiu și cu Stefan Vodă s'au înpăcat și s'au așezat; și încă după pacea așezată și legături tari ce făcură amândoi, au dăruit Măteiaș Craiu pre Stefan Vodă [cu] două cetăți mari la Ardeal, anume Balta și Ciceul“ [3]).

Faptele însă, după documente, nu stau astfel. D. Conduratu se grăbește, după cei doi cronicari,

[1]) Doc. ard. la *Acad. Rom.*

[2]) Dlugosz, *Hist.*, ed. Przezdziecki, V, p. 525. Cf. Iorga, *Geschichte des rum. Volkes*, I, p. 345 cu *Ștefan-cel-Mare*, p. 117—18.

[3]) Ed. Kogălniceanu I², p. 155—56; ed. Picot, p. 106.

Długosz și Urechi, să pună pacea dintre Mathias și Ștefan în 1469, observând totuși cu mirare că în 1470 Ștefan reînoește legăturile cu Polonia, care în această vreme — mai ales în 1471 — era în rele relații cu Ungaria, pentru Boemia, unde Mathias credea să poată stăpânì[1]).

Documentele ce ne-au rămas din această vreme arată, tocmai, că pacea nu s'a putut încheia decât târziu, în 1475, iar tratativele au început abia în anul proprecedent, 1473[2]).

Cu Sașii însă, și în special cu Brașovenii, Ștefan trăia în bună pace. O scrisoare de recomandare din Suceava, 17 Iulie 1468, dată boerului Iliaș, care mergea cu treabă la Brașov, trimis de frații săi — în cinste — Stanciul, Pârcălab de Cetatea Albă, Vlaicul de Hotin, Goian, Isaiia, Toma Logofătul, Sbiera Pârcălab, Buhtea de Chilia, Ilie Stolnic, Jurj Visternic, Pascu Postelnic, Toma Ghindă, Neagu Comis, Negrilă Păharnicul și ceilalți „officiales“, scrisoare iscălită de toți aceștia, alcătuind un întreg Sfat domnesc, — atesta de prietenia dintre Moldoveni și Brașoveni[3]).

În 1470, Ștefan cumpăra arme dela Brașoveni, pentru a se gătì de războiu împotriva lui Radu-cel-Frumos, cel cu totul plecat Turcilor ca și Ungurilor[4]). Și e foarte interesantă scrisoarea pe care Voevodul muntean o trimete din Buzău la 28 Februarie 1470 Brașovenilor:

[1]) *Relațiile cu Ungaria,* p. 400—401. (În treacăt fie zis, această carte e cam în urmă ca informații *ex originali:* de aici o sumă de concluziuni greșite, pe care n'am mai crezut de cuviință de a le înșira). Cf. Iorga, *Geschichte des rum. Volkes,* I, p. 344—5.

[2]) Còpii de doc. ard. la *Acad. Rom., passim.*

[3]) Còpii de doc. ard. la *Acad. Rom.* Cf. Iorga, în *An. Ac. Rom., Mem. ist.,* XXVII, p. 116.

[4]) Iorga, *Ștefan-cel-mare,* p. 127. Cf. *Studii și Documente,* III, p. XXXIV.

prezumt

„De când, zice el, Dumnezeu ne-a adus în țara noastră, de atunci voi ați fost în pace și liniște dinspre partea noastră. Știți prin toate că v'am fost cu toată cinstea. Dară Domnul nostru, Serenitatea Sa Regele, n'are de loc pace cu Moldovenii și cu Ștefan Vodă. Pentru că aflăm prin oamenii noștri cum că voi ați avea pace și unire cu Ștefan Vodă, deoarece Ștefan are chiar spioni printre voi, întru cât nu pot să vă fac nimic pentru acești spioni, că vindeți și arme Moldovenilor și, ce le place, toate li le dați cât mai multe, chiar în dar", le aduce cel puțin aminte de cele ce au pățit când cu răscoala cu „Ioan Grof" și-i amenință că, dacă nu alungă pe oamenii lui Ștefan, îi va pârî la Rege [1]).

În vara acestui an, 1470, Ștefan, după mai multe tratative cu regele Cazimir, în privința depunerii jurământului în persoană, scapă fără acest jurământ, strângând totuși și mai de aproape legăturile cu vecinul său dela Nord [2]).

Dar, în acest timp, spre sfârșitul anului, Turcii întraseră în Țara-Românească și Sașii se pregăteau cu bani și provizii împotriva lor [3]), pe când dușmănia dintre Cazimir și Mathias creștea mereu pentru Boemia. La 22 Martie 1471, în sfârșit, Podiebrad, Regele, moare [4]).

---

[1]) I. Bogdan, *Documente privitoare la relațiile Țării-Românești cu Brașovul și Țara-Ungurească*, vol. I (1413—1508), București 1905, p. 328—9,—și în copiile de doc. ard. cit. Tot în aceste còpii se află și alte documente, din care se vede starea agitată a Ardealului în această vreme. — Precum în Țara-Românească, tot așa în Moldova, se exportau din Brașov „tolbe, scuturi și alte arme"; cf. Iorga, *Îndreptări și întregiri la ist. Rom.*, în *An. Ac. Rom.*, *Mem. ist.*, XXVII, p. 114.

[2]) Hurm., II[2], CLXXVIII, p. 194—95 și Iorga, *Ștefan-cel-Mare*, p. 128—29.

[3]) Còpii de doc. ard. la *Ac. Rom.*

[4]) Cf. asupra împrejurărilor în legătură cu această moarte,

Şi, cu toate silinţele lui Mathias, urmaşul răposatului nu se alege în persoana lui, ci e ales Vladislav, fiul lui Cazimir, care şi reuşeşte a se încorona la Praga. Ardelenii storşi de bani şi oaste din pricina politicei ruinătoare a regelui lor, nemulţămiţi, chiamă pe Cazimir, fratele lui Vladislav şi fiul Bătrânului, din Polonia. Cazimir „cel tânăr" se şi găteşte în vară de plecare spre Ungaria [1]).

Zadarnice sânt stăruinţele Papei Sixtus al IV-lea ca să împace pe cei doi regi, Mathias şi Cazimir-Bătrânul, spre a-i îndemna la luptă împotriva Turcilor [2]). Un sol polon venì în vară să ceară ajutorul lui Ştefan şi pe fiul său împotriva lui Mathias în Boemia. Mathias, pe de altă parte, primia în Ianuarie dela Papa Paul II un ajutor de 18 mii de galbeni pentru războiul împotriva ereticilor Boemi şi a păgânilor Turci [3]). Ştefan răspunse din Vaslui, unde se afla la 20 Iulie *(in festo Margarethe)* al acestui an, 1471, că nu poate să-şi trimeată fiul în ajutorul Regelui, pentru că e prea tânăr, iar oastea îi trebue împotriva lui Radu. Ba dimpotrivă el roagă pe Rege, ca acesta să-i trimeată lui ajutor şi să ia măsuri împotriva unuia Stanislau de Izchulcze. Ştefan trimete cu scrisoarea pe Dancu, spre a asigura pe Rege de bunele sale intenţii [4]).

Fessler-Klein, *Geschichte von Ungarn*, III, p. 88 sqq. şi Caro, *Geschichte Polens*, V[1], p. 337 sqq.

[1]) Iorga, *o. c.*, p. 132—33,—Fessler, *o. c.* III, p. 29 şi urm. şi Caro, *o. c.*, V[1], p. 350 sqq.

[2]) Hurm., II[2], CLXXXVII, p. 203.

[3]) Idem, *ibidem*, p. 202.

[4]) Documentul acesta nu se află tipărit în întregime decât la A. Jablonowski, *Sprawy wołoskie za Jagiellonów*, în *Zródla Dziejowe*, tom. X, Varşovia 1878, p. 28—29. Atât aici cât şi la Lewicki, *Index actorum sæculi XV*, în *Monumenta Poloniæ*, t. XI, p. 463, şi în Hurm., II[2], CXCIV, p. 214, el se află datat din 13 Iulie. D. Iorga în *Ştefan-cel-Mare*, p. 133, a îndreptat greşala, datându-l exact, 20

Chemat de conjurații din Ungaria de repețite ori, la 2 Octombre, în sfârșit [1]), Cazimir „cel tânăr" pleca în Ungaria, „unde-l aștepta trădare și rușine":Mathias scăpă repede de acest competitor, și înainte de sfârșitul lui 1471, Cazimir se întorcea fugar, de unde sperase să trimeată pretutindeni vești de biruință [2]).

În Asia, în sfârșit, Turcii erau ținuți în loc de isprăvile lui Uzun Hassan [3]), vrednicul protivnic viteaz al lui Mohammed II.

Toate aceste lupte ale vecinilor îi îngăduiau astfel lui Ștefan întărirea puterilor sale în desăvârșită pace. El chemase la dînsul pe Basarab Laiotă, pentru a-l pune, când va venì vremea, în locul lui Radu [4]). Pe de altă parte Ștefan își supusese în totul pe Săcui și în 1471, în Septembre poate [5]), când noul pretendent Cazimir primise propunerea răsculaților unguri, el pusese pe Săcui să jure „în mânile sale" credință către acest Craiu, închinându-i-se [6]); iar în 1472, când și Ioan Pongrácz, al doilea Voevod al Ardealului, eșise din Țară, Săcuii, si în special cei din Scaunele Cicului și Odorheiului, din imediata vecinătate a Moldovei, trebuiră să plătească lui Ștefan dajdea ce o datoriau Regelui și să trimită

Iulie, precum, de fapt, cade în acest an sărbătoarea Sf. Margareta. V. răspunsul Regelui la Jablonowski *loc. cit.*, p. 29—30.

[1]) Caro, *Geschichte Polens*, V [1], p. 353 și Fessler-Klein, *Geschichte von Ungarn*, III, p. 92—95.

[2]) Caro, *o. c.*, p. 356; Fessler-Klein, *o. c.*, p. 94—96 și Iorga, *Ștefan-cel-Mare*, p. 134.

[3]) Cf. Iorga, *Geschichte des rum. Volkes*, I, p. 346—47, cu *Ștefan-cel-Mare*, p. 135—136.

[4]) Iorga, *Ștefan-cel-Mare*, p. 136 sqq., și *Geschichte des rum. Volkes*, I, 347.

[5]) Cf. Fessler-Klein, *o. c*, p. 92.

[6]) Jablonowski, *Sprawy wołoskie za Jagiellonów*, în *col. cit.*, X, p. 31 (documentul e dat de Cazimir, regele Poloniei, la 22 Ianuarie 1472, în Cracovia — se află deasemenea în întregime la Jablonowski). Cf. Iorga, *Ștefan-cel-Mare*, p. 138 și nota 131.

tot al zecelea om dintre luptătorii lor la oastea Domnului Moldovei [1]). La 3 Ianuarie al acestui an, 1472, din Suceava, Ștefan reînoește privilegiile comerciale, acordate și de el în cea mai largă măsură, încă din 1458, Brașovenilor [2]).

La 25 Aprile Stefan era încă tot în Suceava [3]). La 5 Iunie însă el coborîse la Vaslui [4]). În pace, așeza Țara.

În 1473, la 25 Ianuar, Mathias dădea din Buda asigurare negustorilor moldoveni pentru libera lor trecere în Ardeal și pentru îngăduirea comerciului și a liniștitei lor întoarceri în Țară, și poruncea Voevozilor și celorlalți funcționari regali să nu le facă nici un neajuns, ci să-i lăse să vină și să plece în pace, după nevoile lor. Regele nu pomenea însă nimic de relațiile sale cu Voevodul Moldovenilor [5]). Dar, la 26 Mai, magistrul Paul scria Bistrițenilor că Ștefan a trimis un *ambasador* la Vlasie Magyar, Voevodul Ardealului, pentru întărirea păcii cu dînsul și cu Bistrițenii [6]); iar în Novembre Basarab II cel-Bătrân, — Laiotă, așezat Domn în Țara-Românească de Ștefan, scria Brașovenilor să-i păstreze „dreptate și prietenie“ și să-i trimeată „voinici în ajutor“. Căci se află la el „solul fratelui“ său Ștefan Voevod, jupânul Vulpaș logofătul: l'a trimes înainte, iar Ștefan Voevod „vine cu toate oștile sale în ajutor“ [7]) împotriva lui Radu.

Ștefan deci era în relații foarte bune cu Ardealul

---

[1]) Iorga, *Ștefan-cel-Mare,* p. 138 şi Còpii ard. la *Acad. Rom.*

[2]) I. Bogdan, *Documente moldoveneşti din sec. XV și XVI în arhivul Brașovului,* în *Convorbiri literare,* XXXIX, pe 1905, p. 850, doc. XIX.

[3]) Doc. necatalog. *Urechia* la *Acad. Rom.*

[4]) *Acad. Rom.,* Pec. 127.

[5]) Còpii de doc. ard. la *Acad. Rom.*

[6]) Idem, *ibidem.*

[7]) I. Bogdan, *Doc. și regeste,* pag. 75—76; ed. II, 1905, I, pag. 112—114.

și cu Voevodul său [1]). Cât privește pe Mathias, acesta pe deoparte era anunțat de Poloni că va fi lovit de trei armate în aceeași vreme, și că una din ele va fi a lui Ștefan [2]), iar pe de alta, vroind să se împace, făcea planul să ia în căsătorie pe Hedwiga, fiica mai mare a lui Cazimir, căreia să i se dea ca zestre Moldova [3]). Dar și una și alta din cele două combinații nu-l năcăjiau de loc pe Ștefan, căci el se simția destul de tare ca să facă ce va poftì el, și nu ce le va plăcea străinilor.

Voevodul moldovean era acum ocupat în altă parte, în Țara-Românească, dar despre această activitate a lui nu e locul să vorbim aici.

Destul atâta, că Radu murise, iar Domn era Laiotă care se împăcase cu Turcii încă din Iunie 1474[4]). Ștefan respinsese pacea cu Radu,—Domnul Turcilor [5]). Cu atâta mai mult era să urmărească alungarea fostului său ocrotit Laiotă, care îl trădase [6]). Astfel dară, el se înțelese cu unul din cei doi Voevozi ai Ardealului, Vlasie Magyar, care ținea la dînsul pe Basarab-cel-Tânăr, poreclit Țepeluș, ca să pună pe acesta în locul lui Laiotă [7]).

În Februar al acestui an, 1474, războiul dintre Mathias și Cazimir se isprăvise printr'un tratat de pace [8]). Dar Polonii și Boemii reîncepură ostilitățile și

---

[1]) Cf. Iorga, *Geschichte des rum. Volkes,* I, p. 348.

[2]) Iorga, *Ștefan-cel-Mare,* p. 140, cu Długosz, V, 583.

[3]) Iorga, *o. c.* p. 140, cu Długosz, p. 587.

[4]) Idem, *ibidem,* p. 146 cu Bogdan, *Documente și Regeste,* p. 78, No. LXXX; ed. II, 1905, p. 115-6. Cf. Iorga, *Geschichte des rum. Volkes,* I, p. 347 și nota 2.

[5]) Długosz, ed. Przezdziecki, V, p. 600.

[6]) Vezi cauzele acestei politice la Iorga, *Geschichte des rum. Volkes,* I, p. 348.

[7]) Còpii de doc. ard. la *Acad. Rom.* și Iorga, *Ștefan-cel-Mare,* p. 147.

[8]) Caro, *o. c.,* V[1], p. 386; Fessler-Klein, III, p. 103-4.

în 5 Septembre 1474 o ştire din Cafa arăta cum Ştefan a rămas singur în faţa Turcilor, cari veneau să apere pe Laiotă; ba lor le venise chiar svonul, neadevărat, că Ştefan ar fi încheiat pace cu Turcii [1]. Mathias era tocmai prin Silesia pe când Vlasie Magyar şi cu Ştefan puneau la cale alungarea lui Laiotă [2].

Oastea ardeleană, cu Basarab Ţepeluş, venì cu Vice-voevodul şi Comitele Săcuilor Ştefan Báthory. Acesta, sprijinit de Ştefan, care la 1 Octombre se coborîse la cetatea Teleajenului tocmai, în Prahova, pe care-o şi cucerì, — la început fu înfrânt, în ziua de 5 ale lunei, dar la 20, cu ajutorul Domnului moldovean, bătură Ungurii şi cu Ţepeluş pe Laiotă, alungându-l [3].

Letopisețul dela Bistrița ne dă în chip confus știre despre aceste întâmplări [4]. El scrie: „Într'aceeași lună, [Octomvrie] în 5, au fost războiu cu Ungurii și cu Țepeluș și i-au biruit; iar în 20 ale aceleeași luni au bătut și pe Băsărab", de unde s'ar înțelege că Ștefan a bătut și pe Unguri și pe Țepeluș și pe Băsărab, căci înainte de acestea se vorbește tot, și numai, de el, ca cuceritor al cetății Teleajenul. Și Urechi în adevăr așa, greșit, a înțeles [5].

Cronica dela Putna în redacția moldo-polonă clarifică, deşì nu complet, dar în chip foarte inteligent știrea letopisețului bistrițan: „În anul 6982 (= 1474), Octomvrie în 9, s'au bătut Ungurii cu Muntenii; peste Unguri era Țepeluș, și au fost bătuți Ungurii" [6].

Ștefan însă nu folosì nimic din această expediție,

---

[1] Iorga, *Acte și fragmente*, III, p. 51 şi Fessler-Klein, III p.. 109-11.

[2] Idem, *Ștefan-cel-Mare*, p. 147.

[3] Letop seţul dela Bistriţa şi Urechi: v. notele urm. şi Iorga l. c.

[4] I. Bogdan, *Cronice inedite*, p. 55.

[5] Ed. Kog. I[2], p. 160; ed. Picot, p. 122.

[6] I. Bogdan, *Vechile cronice*, p. 226.

căci Turcii veneau și el trebuì să se retragă în țara lui împreună cu Basarab-cel-Tânăr [1]).

La 29 Novembre el era încă tot [2]) la Vaslui, unde-i sosia dela Uzun Hassan solie de alianță, prin ambasadorul venețian Paul Ogniben. Ștefan scrie Papei Sixt IV, anunțându-l că încă mai dinainte Șahul trimisese ambasadori în Moldova pentru o înțelegere comună contra Turcilor, iar acum în urmă, întorcându-se din Persia prin Țara-Românească și Moldova ambasadorul venețian Ogniben, s'a tratat din nou aceeași cestiune și, fiindcă acesta s'a însărcinat a comunica Scaunului apostolic zelul lui Ștefan contra Păgânilor, Principele român roagă pe Papa să acorde lui Ogniben toată încrederea în cele ce-i va spune din partea Moldovei, și să intervină pentru alcătuirea unei alianțe împotriva Turcilor, între toate statele creștine. Ștefan scria acestea pentrucă, după vorbele lui, „precum a înțeles, toate atârnă de Sfinția Sa“ [3]).

Astfel pericolul turcesc apropia pe Ștefan și de Papă precum îl apropia și de Venețieni, către cari tot acum el trimete scrisori și cereri, prin omul lor Ogniben, și era să-l silească, chiar în anul următor, să facă pace și cu craiul Mathias-cel-Mândru.

VII

Înainte de a trece acum la expunerea împrejurărilor în care se încheie pacea dintre cei doi stăpânitori, să vedem legăturile lui Ștefan cu un oraș din Ardeal care pentru Moldova era ceea ce Brașovul și Sibiiul

[1]) Iorga, *Ștefan-cel-Mare*, p. 148. Cf. *Geschichte des rum. Volkes*, I, p. 348.

[2]) Încă la 26 Aug. Ștefan era la Vaslui.— Uljanickij, *Mat.*, p. 109, No. 97 c. Cf. Iorga, *Ștefan-cel-Mare*, nota 155.

[3]) Hurm., *Doc.* II[2], CCII, p. 224 și VIII, XII, p. 5.

erau pentru Țara-Românească, — anume orașul româno-săsesc al Bistriței.

Dacă între Mathias și Ștefan domniră rele relații până tocmai în 1475, Ardealul însă, cu orașele săsești și cu Săcuii, fu aproape neîntrerupt în bune legături cu Voevodul moldovean și, în special, Bistrița joacă un rol însemnat în negocierile ce se încep, încă cu mult înainte, cu guvernul ardelean [1]) pentru o trainică pace. În 1471 Albert Deák de Wath, contele salinelor, trecu pe aici spre Moldova [2]). În 1473 tot această cale o ia la 9 Februar și trimisul Voevodului Ardealului către Ștefan, anume magistrul Pavel [3]). La 26 ale lui Mai acesta se află la Maier lângă Bistrița înștiințând prin guvernul orașului pe cel ce-l trimisese, că Ștefan îi răspunde printr'un negociator [4]). La 15 Septembre 1474 Domnul Moldovei scria din Roman Bistrițenilor că a trimes pe omul său Nămilă pe la ei, spre Ciceu, și-i ruga să-i dea un tovarăș ca să meargă la castelanul de acolo [5]). Totuși Bistrițenii erau cu pază din spre Moldova. În 1470 Regele dădea porunci ofițerilor săi din Ardeal să apere Bistrița de Moldoveni [6]), iar în 1474, la 2 Mart, îi acordă scutiri și privilegii, pentrucă a cheltuit o mulțime de bani cu întărirea și fortificarea cetății ei, aflându-se „chiar la marginile Regatului și în gura Moldovenilor“, anume să-și ia timp de trei ani câte două sute de florini de aur pe an, din veniturile fiscului [7]).

---

[1]) Iorga, *Doc. rom. din arch. Bistr.*, I, p. VI și urm.

[2]) Berger, *Urkunden-Regesten aus dem alten Bistritzer-Archive* în *Programm des evang. Obergymnasiums A. B. zu Bistritz*, 1893, No. 237-8.

[3]) Idem, *ibidem*, No. 255.

[4]) Còpii de doc. ard. la *Ac. Rom.* și Berger, *l. c.*, No. 260.

[5]) C. Moisil, *Douăsprezece scrisori domnești din Archiva orașului Bistrița*, Buc. 1897, p. 5, și còpii de doc. ard. la *Acad. Rom.*

[6]) Iorga, *Doc. Bistr.*, I., p. VII.

[7]) Còpii de doc. ard. la *Ac. Rom.* și Berger No. 216.

Ca pildă de bunele relații cu Bistrița avem încă și cererea lui Ioan Rymer din Suceava, la 22 Iunie 1472, către judele Bistriței pentru un act de naștere acolo [1]), ori comunicarea Sfatului Sucevei din 15 Iunie 1473, către Bistrițeni, pentru o cercetare de marturi [2]).

Când, în 1475, se încheie pacea între Mathias și Ștefan, Bistrițenii, alăturea cu bucuria de a-și vedea comerțul mai asigurat, simțiră o mare neliniște pentru așezarea lui Ștefan în Ciceu, lângă Deș, pe Someș. Regele, pentru a-i împăca, reunì Rodna, căreia îi acorda privilegii pentru starea ei tristă [3]), cu Bistrița, întărind acesteia, la 18 August, stăpânirea peste Rodna, Valea-Mare și posesiunile din comitatul rodnean [4]).

Relațiile Moldovei cu Bistrițenii fură însă destul de bune chiar până la moartea lui Ștefan. Pârcălabii din Ciceu, constatați încă din 1475 [5]), nu confirmară teama Bistrițenilor, ci se purtară bine cu ei, iar hoții din aceste regiuni, de care se tot vorbește și mai apoi, nu erau Moldoveni din Moldova [6]).

*
* *

Cu acestea ne putem întoarce la evenimentele premergătoare bătăliei dela Podul-Înalt.

Ștefan nu-și avea pacea cu Mathias când Turcii porniră împotriva lui, în târziul toamnei lui 1474. Dar din scaunele săcuești Udvarhely și Csik el avu ca re-

---

[1]) Berger, *l. c.*, No. 246.

[2]) Idem, No. 262.

[3]) Còpii de doc. ard. și Iorga, *Doc. Bistr.*, unde vezi toate doc. cit.

[4]) Hurm., II², p. 221 și urm., p. 230, și Iorga *o. c.* I, p. VII-VIII.

[5]) Wenrich, *Geschichtliche Vorbedingungen zur moldauischen Lehnsherrschaft an der Bistritz* în *Archiv für siebenbürgische Landesk.* alte Folge, VI, p. 79, cu Iorga *o. c.*, p. VII-VIII.

[6]) Iorga, *o. c.* p. VIII.

cruți ai săi 5.000 de ostași [1]) și, pe lângă ei, 1800 de Unguri, cari îi fusese lăsați de Vice-voevodul Ștefan Báthory la întoarcerea lui în Ardeal din expediția împotriva lui Laiotă [2]). Ajutorul deci, nu de regele Mathias fusese trimis: acesta e un punct foarte însemnat pentru a se vedea cât de neîntemeiate fură apoi pretențiile regelui maghiar, și deaceea să ne oprim încă puțin asupra lui documentându-l.

Vechile noastre cronici moldovenești [3]) nu au știre despre vre-un ajutor unguresc dat lui Ștefan. Urechi, după scriitorii poloni, dă suma de 2000 de Poloni veniți cu Mihai Buczaczki [4]) și 5.000 de Săcui trimeși de Mathias [5]). Despre ajutorul polon pomenește și cronica putneană în redacția moldo-polonă [6]). Dar, precum s'a văzut, nu avea Mathias nici dragostea nici răgazul să trimeată oaste lui Ștefan, ci s'a întâmplat numai ca Vlasie Magyar, Voevodul Ardealului, să fie prieten lui Ștefan și să-i lese lui oamenii pe cari-i trimisese cu Ștefan Báthory și să nu-l împiedice la ridicarea Săcuilor din Cik și Odorhei.

Despre cei 5000 de Săcui mărturisia și Ștefan însuși, către regele polon, că i-a avut în ajutor, dar cei 1.800 de ostași unguri fură socotiți ca atâția, de oamenii regelui Mathias, mai apoi [7]).

---

[1]) V. Długosz, *Hist.*, ed. Przezdziecki, V, p. 621; apoi, p. 50 și 51, nota 1 din această lucrare și Iorga, *Geschichte des rum. Volkes*, I, p. 348.

[2]) Iorga, *Ștefan-cel-Mare*, p. 149.

[3]) I. Bogdan, *Cronice inedite*, p. 55 și *Vechile cronice*, p. 196 și 226.

[4]) Iorga, *Geschichte des rum. Volkes*, I, p. 348: „ob der polnische *dominus* ein Hilfskorps geschickt hat, bleibt unentschieden".

[5]) Ed. Kogălniceanu, I², p. 160; ed. Picot, p. 126. Cf. Długosz, *Hist.*, ed. Przezdziecki, V, p. 621.

[6]) I. Bogdan, *Vechile cronice*, p. 226.

[7]) Iorga, *Ștefan-cel-Mare*, p. 149. Relația dela Turda în *Columna lui Traian*, VII, p. 423. Cf. p. 59, notele 3 și 7, din ac. lucrare.

Știrile contimporane însă se contrazic în privința ajutorului unguresc dat lui Ștefan, căci, numai decât după izbânda Voevodului, Mathias răspândì în toată Europa zvonul că Ștefan ca vasal al său și cu ajutor unguresc a bătut pe Turci [1]).

Astfel analele venete spun că Ștefan a mers la Podul-Înalt împotriva Turcilor cu 42 de mii de Moldoveni și 26 de mii de Ardeleni. Și analele adaogă: „Acești Ardeleni sânt oamenii trimiși lui [Ștefan] în ajutor de regele Ungariei“. Această sumă imposibilă provenea de sigur din izvor unguresc [2]). Analele spun că și «*Dracoli*» ajută lui Ștefan în această luptă, ceea ce e iarăși fals [3]).

De asemenea în „Chronicon austriacum“ al lui Iacob Unrest [4]) se spune că Ștefan a bătut pe Turci „*mit etwo vil Sybenburgern* und durch Ratt und Hylff des Wasser-Weyda (adică Basaraba), gesessen inn der Grossen Moldaw (adică Țara-Românească)“ [5]).

Chronicon mellicense [6]) spune, după știri contimporane, că Ștefan a avut cu dînsul „Ardeleni și Săcui“; nu spune însă de i-au fost trimeși de rege [7]).

Domnul Moldovei însă, în misiva lui către Apuseni, despre bătălia dela Rahova, din Suceava, 25 Ianuar 1475, nu amintește nimic despre ajutorul unguresc, care, dacă i-ar fi fost trimis de Mathias și într'un așa mare număr, cum răspândea el pe supt mânecă

---

[1]) Cf. scrisoarea din Hurm., *Doc.*, II[1], doc. XII.

[2]) Iorga, *Acte și fragmente,* III, 86.

[3]) Cf. Iorga, *Geschichte des rum. Volkes,* I, p. 348-9.

[4]) Idem, *Acte și fragm.,* III, p. 96.

[5]) Pentru explicarea rostului lui Basaraba-Laiotă în aceste împrejurări, v. Iorga, *Ștefan-cel-Mare,* p. 159 și nota 159 și *Geschichte des rum. Volkes,* I, p. 350.

[6]) Din *Monum. Germ. Historica,* Scriptores, IX, p. 519 și urm.

[7]) Iorga, *Încă ceva despre Vlad-Țepeș și Ștefan-cel-Mare* în *Convorbiri literare,* XXXVIII, pe 1904, p. 382-3.

zvonul, de sigur că n'ar fi fost lăsat sub tăcere de dînsul [1]).

În sfârșit nici în scrisoarea negustorului din Buda, dela 24 Februar 1475, către un prietin al său din Italia nu se spune nimic despre ajutorul unguresc [2]). Izbânda fusese câștigată — *aproape* — numai de Moldoveni și *numai* de Domnul lor.

Ungurii din Ardeal primiră cu nespusă bucurie vestea biruinței lui Ștefan [3]). Mathias se grăbì a-și arăta mulțumirea sa și, documentele ce ni s'au păstrat ne arată că el a trimes, după înștiințarea lui Ștefan, și scrisori de felicitare acestuia [4]).

Căci Domnul moldovean, la 25 Ianuar, din Suceava, trimetea lui Mathias, împreună cu mândra sa circulară, și câteva trofee [5]) și îl ruga de ajutor, precum ruga și pe ceilalți Apuseni, căci Turcul trebuia să se întoarcă ca să-și răzbune [6]).

Că fusese Unguri la Podul-Înalt pe lângă cei 5000 de Săcui, —1800 [7]) ori ceva mai mulți ori ceva mai puţini—, lucrul e neîndoios. Cronica di Venetia ne păstrează știrea că la 7 Fevruar 1475 sosește în Veneția Paul Ogniben care aduce vestea că „Moldoveanul cu ajutor de Unguri, Boemi și Ruși a bătut 90.000 de Turci, din care au căzut 40.000 şi au rămas prinşi 4.000". Ungurii și Boemii reprezintau în ideia cronicei pe Săcui și Unguri, iar Rușii pe Poloni [8]).

Dlugosz și Cromer, pentru dușmănia față de Unguri,

---

[1]) Iorga, *Acte și fragm.*, III, p. 91-2. Cf. două trad. italiene în *Col. lui Traian*, VII, p. 420 și urm.

[2]) *Ibidem*, p. 92 și urm.

[3]) *Monum. Hungariae historica, Acta extera*, V, p. 300 și Iorga *Ștefan-cel-Mare*, p. 158-9, cu nota 158, unde se citează și alte izvoare.

[4]) Hurm., *Doc.*, II', doc. II.

[5]) Miechowski, apud Hasdeu, *Arh. istorică*, I², p. 42.

[6]) Iorga, *Acte și fragmente*, III, p. 87.

[7]) Cf. *Acta extera*, V, p. 299-300.

[8]) Iorga, *Acte și fragm.*, III, p. 84.

spun că Săcuii lui Vlasie Magyar au venit în Moldova ca să prade și că au fost alungați de Ștefan. Miechowski însă arată că Ștefan avu cei 5000 de Săcui spre ajutor, adăogând că Domnul cucerise țara lor dela Regele Ungariei[1]. Pray [2]) și Katona [3]) resping astfel cu ajutorul lui Miechowski acuzarea lui Długosz și Cromer că Săcuii ar fi venit ca dușmani, nu ca prietini, în Moldova. Dar Katona mai aduce și argumentul că dacă Ștefan ar fi măcelărit [în Ianuar 1475] pe Săcuii lui Vlasie Magyar, atunci el n'ar fi cerut, numai decât după lupta sa biruitoare, ajutor lui Mathias[4]).

Afirmațiunea lui Pray însă și, după el, a lui Katona, că au fost 16 mii de Unguri în ajutor lui Ștefan[5]) e lipsită de orice temei. Și de asemenea n'are nici o valoare istorică, doveditoare de trimiterea unui însemnat ajutor unguresc, scrisoarea Papei Sixt IV către Mathias, prin care îl felicită și îi mulțămește de ajutorul dat lui Ștefan[6]). Am văzut încă dinainte că Papa și ceilalți Apuseni fusese pregătiți de Mathias să creadă în numărul și eficacitatea ajutorului său prin svonuri și scrisori circulare, repede și dibaciu răspândite în Europa, după 10 Ianuar 1475.

Din citata scrisoare a Papei Sixt se vede că Mathias spusese în circulara sa că Ștefan a câștigat izbânda

---

[1]) Apud Hasdeu, *Arch. ist.*, I², p. 41. Długosz, *Hist.*, ed. Przezdziecki, V, p. 621-3. Asupra raporturilor dintre Săcui și Ștefan cf. Iorga, *Ștefan-cel-Mare*, nota 131 cu *Geschichte des rum. Volkes*, I, p. 348, și Długosz și Miechowski, loc. cit. Autorul acestor rânduri e înclinat mai mult spre părerea din *Geschichte des rum. Volkes, l. c.*, și Długosz, *l. c.*

[2]) *Annales reg. Hung.*, IV, p. 97.

[3]) *Hist. Crit.*, tom. VIII, ord. XV, p. 766-9.

[4]) Loc. cit. p. 769.

[5]) *Ibidem.*

[6]) Hurm., *Doc.*, II¹, doc. XII.

cu ajutorul supuşilor săi, Ardelenilor adică, şi în calitate de vasal, iar că din prăzi şi captivi Ştefan i-a trimes „non parvam partem“, îndată după aceea.

La misivele lui Ştefan, Mathias răspunse asigurându-l despre bunele sale dispoziţii faţă de dânsul şi lăudându-i zelul său pentru creştinătate [1]). Scrisoarea Regelui era însă într'un stil cu totul arogant, ceea ce de sigur nu-l va fi bucurat pe Ştefan. Ba încă Mathias reuşise să facă astfel ca în Europa viteazul Voevod să nu treacă decât drept un „capitaneo generale del rè de Ungaria“, precum scria Iacob Banarelli, din Cremona, la 14 April 1475, către Ducele de Milan [2]) sau Giustiniano Cavitello, din Buda, la 4 Decemvrie 1476, către acelaş Duce, când şi Vlad Ţepeş, intrat în acţiune, era tot în acelaş chip privit [3]).

Pericolul turcesc făcu însă pe Ştefan să se plece la învoeală cu lăudărosul rege maghiar. Din spre partea lui, Papa Sixtus IV, îi trimetea lui Ştefan, la 31 Mart, răspunsul că a primit „cu plăcere“ scrisoarea acestuia, dar că ajutoare n'are de unde-i da, că are de dat Rodienilor şi Ungurilor. Cu inima însă el e cu Ştefan [4]).

Tot vorbe goale hotărăşte şi Senatul veneţian, la 6 Martie, să-i trimeată năcăjitului Domn [5]). Veneţienii, zice hotărîrea Senatului, au nevoe de Ştefan. El le-a cerut lor un medic pentru îndreptarea unei răni la picior, prin Paul Ogniben, care, venind dela Uzun Hassan pe la dînsul, a fost trimes la Veneţia pentru medic *şi* ajutor, iar la Roma, la Papa, pentru ajutor. Veneţienii vor stărui pe lângă Sfântul Părinte pentru Ştefan, iar Paul va fi trimes înapoi cu medicul şi cu ajutorul dela Papă, *de* i se va da. Şi bine făceau Ve-

---

[1]) Hurm., II[1], Doc. II şi VII.
[2]) Iorga, *Acte şi fragm.*, III, p. 54.
[3]) Idem, *ibidem*.
[4]) Hurm. II[1], doc. X.
[5]) Hurm. VIII, doc. XIII, p. 6.

nețienii că se îndoiau, căci, precum am văzut, Papa nu i-a trimes nimic alta lui Ștefan, decât ... vorbe [1]).
Mathias ținea cu cheltueala Brașovenilor spioni atât în Moldova cât și în Țara-Românească și în Turcia, spre a urmărì toate mișcările de-acolo. Aceasta o aflăm din scrisoarea lui către Vlasie Magyar, Voevodul Ardealului, din Buda, 8 Iunie 1475[2]).

Acum, în urma strălucitei biruințe din Ianuar și după schimbul de scrisori între Ștefan și Mathias și între aceștia și Venețieni și Papa, calea era pregătită pentru deplina împăcare între cei doi stăpânitori cari se luptaseră la Baia.

Relațiile ostile dintre Ștefan-cel-Mare și Ungaria se pot socotì ca încheiate în acest an 1475, și relațiile de prietenie și ajutor încep.

În aceeași vreme marea biruință a lui Ștefan asupra Turcilor duce numele lui până departe în Apus. Regele ungur se fălește pretutindeni cu vitejia „căpitanului său“ și cele două Puteri creștine de frunte, care conduc acum lupta împotriva Turcilor, — Papa și Veneția,—nu lipsesc de a adresa lui Mathias felicitări sau rugăminți *speciale* pentru acel „căpitan“. Nu arareori însă, Sfântul Părinte se adresează chiar deadreptul acestuia, căci și Domnul moldovean nu socotește mai pre sus de vrednicia sa de a trimete soli direcți către cele două puteri apusene, mai ales atunci când Regele maghiar îl uită tocmaì la vreme de primejdie.

Deaceea, cu acestea putem deschide un al doilea capitol din istoria generală a relațiilor Moldovei cu Ungaria, cu atâta mai mult, că acum aceste relații, bune cum am zis, se întind mult mai departe, completându-se prin relațiile cu Veneția și Scaunul Pontifical.

---

[1]) Pentru Papă, Mathias era *carissimus* filius, pe când Ștefan era numai *dilectus*.

[2]) Còpii de doc. ard. la *Acad. Rom.*

Aceste relații externe, care se împletesc și se sprijină între sine, durează până la sfârșitul Domniei lui Ștefan, neîntrerupt. Cu moartea marelui Domn ele însă slăbesc atât ca demnitate pentru noi, cât și ca intensitate. Bogdan fiul lui Ștefan va face pacea cu Turcii. Rațiunea însăși de a fi a acestor relații va pierì și, din ele, nu vor mai rămâne decât obișnuitele relații cu Ungaria sau, mai exact, cu Ardealul; căci nu trebue să uităm că pretențiile regatului apusean asupra Moldovei n'au încetat nici o clipă, până la catastrofa din 1526.

PARTEA A II-a

I

După întâmplările din Ianuar 1475, Ștefan trimisese, cum s'a văzut, un sol la Mathias cu scrisori. Domnul cerea o cetate, în care să se poată adăpostì la întâmplarea de l-ar „răzbì" Turcii, și salvconducte pentru „trimeșii de cinste" pe care avea de gând să-i „îndrepte" spre Rege. Acesta, cu o făloasă bunăvoință, răspunse că acordă cărțile de trecere, iar despre cetate va răspunde mai târziu [1]).

Mathias, atras de evenimentele din Răsărit, lăsase războiul din Silesia și venise la Buda [2]). Ștefan în April-Mai era în Suceava. De aici trimese el chiar din această lună trei boeri fruntași pentru a cere Regelui oameni împuterniciți anume de dînsul, cari să vie cu ei, să trateze în persoană cu Domnul lor [3]). Solii de cinste erau: „bătrânul Stanciul, fost părcălab și fruntașul boierimii moldovenești, apoi Duma, fiul lui Vlaicu, deci vărul lui Vodă, și Spătarul Mihai, un sfetnic mai tânăr" [4]).

---

[1]) Hurm. II[1], n° II, p. 2 și Iorga, *Ștefan-cel-Mare,* p. 163. Cf. asupra acestor relații și *Chilia și Cetatea Albă,* de acelaș, p. 145 și urm.

[2]) Teleki, *A Hunyadiak kora,* XI, p. 532, 535 și Iorga, *o. c.*

[3]) *Bibl. Acad. Rom.*, doc. necatalog. *Urechia* și pec. 145.

[4]) Iorga, *Ștefan-cel-Mare,* p. 163.

Regele însă nu se grăbea [1]). Trimeșii lui Ștefan încă nu se întorseseră la 20 Iunie, când Domnul, din Iași, le trimetea veste să vie mai repede cu împuterniciții regali, căci Turcii își începuseră — aliați cu Tătarii — cumplita lor activitate pe malul nordic al Mării Negre.

Domnul scria solilor săi să roage chiar pe Mathias să vie în spre Carpați „cât se va putea mai răpede, zi și noapte, cu toate puterile Măriei Sale și cu toate oștile cu cari l-a dăruit Dumnezeu, ca să nu ne lase să perim noi și țara noastră de acești păgâni“, ...„*quia Volachi sunt nobis veluti Turci*“. Scrisoarea ajunse pe oamenii Domnului la Bistrița în 25 Iunie. Ei tocmai veniau cu trimeșii Regelui [2]).

Długosz este foarte bine informat asupra acestor tratări, ca unele ce interesau direct pe Polonia, suzerana Moldovei și dușmana Ungariei. El scrie: „Și a trimes și Mathias regele Ungariei trei fruntași la Ștefan Voevodul Moldovei ca soli, cu daruri, ca să și-l împace și să-l întoarcă dela regatul și regele Poloniei, — anume pe Dominic prepositul de Alba, Gaspar de Othwan și Mihai de Pesth [3]) promițându-i ajutor în contra Turci-

---

[1]) Długosz, ed. Przezdziecki, V, p. 630.

[2]) *Monumenta Hungariae historica, Acta extera,* VII, p. 308—9. Cf. Vigna, *Codice diplomatico delle colonie tauro-liguri,* III, Genova 1879, p. 195-6, 203, 211, *la* și *cu* Iorga, *o. c.*, p. 163 și urm.

[3]) Cu privire la Gaspar (completat de d. I. Bogdan: de Othwan) și Mihai (idem: de Pesth), avem în arhivul Brașovului o scrisoare din Târgul-de-jos, dată la 1 Novembre, fără indicația anului. Ștefan scrie Brașovenilor cum aceștia doi, ca soli ai lor, i-au adus știri, — iar el îi trimete înapoi cu instrucțiuni. D. Bogdan dă acestei scrisori anul 1475, îndoelnic însă, ca dată de an, punând în legătură solia lor brașoveană cu solia regală din acelaș an. E drept că nu se poate hotărî, cu siguranță, data de mai sus, dar ea e destul de probabilă (I. Bogdan, *Documente moldovenești din sec. XV și XVI în arhivul Brașovului*, în *Convorbiri literare,* XXXIX, pe 1905, p. 847—8, doc. XVI).

lor. Deși, temându-se de puterea Turcului, Ștefan primise cu multă plăcere, [totuși] nici cum n'a putut fi atras sau plecat, ca să se despartă de regatul Poloniei, sau (ceea ce Ungurul plănuia mai cu seamă) să i se declare dușman. Totuşi regele Poloniei, Cazimir, păzindu-se pentru viitor, el și regatul său, și temându-se de credința șovăitoare a lui Ștefan, ca să și-l lege mai strâns, trimese în Moldova de *Nativitas Sanctae Mariae* (8 Sept.) pe Stanislau Wantropka de Strzelcze palatin de Belz și pe Andrei de Borzischowicze preposit de Lanczicz și canonic al Cracoviei, cari cerură lui Ștefan noi jurăminte de vasalitate, supunere și ascultare [1])". Ștefan însă trebuì în timpul acesta să-și ia singur toate măsurile de apărare, căci, precum spune tot Długosz, „el nu primise nădăjduitele ajutoare nici dela Cazimir regele Poloniei, cercetat prin deși soli, nici dela Mathias regele Ungariei, pe care îl rugase prin Stanciul ca să-i dea ajutor" [2]).

Însfârșit la 12 Iulie trimeșii unguri venind la Iași, Ștefan puse să se redacteze actul de omagiu al său ca vasal al lui Mathias, act pe care îl dăm aproape în întregime, fiind documentul capital în relațiile Moldovei cu Ungaria [3]).

„Noi Ștefan Voevod și Domn al țării Moldovei încredințăm prin aceasta, aducând la cunoștința tuturor pe care îi interesează, că deși recunoaștem că predecesorii noștri Voevozi au fost obligați la perpetuă credință împreună cu țara moldovenească față de răposații regi ai regatului Ungariei, și au ținut-o, iar Noi am prestat aceeași credință serenisimului principe și

---

[1]) Długosz, ed. Przezdz., V, p. 632.

[2]) Idem, *ibidem,* p. 630.

[3]) A. Lewicki, *Codex epist.*, III (în *Monumenta Poloniae* XIV), p. 219. Documentul e dat din *Forum-Philistinorum* pe care d. Iorga în *Ștefan-cel-Mare*, n. 24, îl explică drept *Iașii*.

domnului nostru prea graţios, domnului Mathias regelui de-acum al Ungariei, şi însăşi sacrei coroane, — cu toate acestea, fiindcă duşmanul păcii sămănându-le, s'au născut neînţelegeri între Noi şi Maiestatea Sa şi supuşii noştri, pentru care Maiestatea Sa se îndepărtase dela iubirea nostră, iar acum dimpotrivă Ne-a primit pe Noi şi ţara noastră în graţia şi bunăvoinţa sa: deaceea, spre întărire, credinţa fiind de mai înainte prestată, Ne-am oprit la articolele mai jos scrise, cu buna noastră voie şi cu sfatul şi consimţământul boerilor noştri şi a întregei noastre ţări:

„Mai întâiu, Noi Ştefan Voevodul Moldovei promitem credinţă veşnică împreună cu toată ţara noastră Maiestăţii regale şi sacrei coroane, precum Ne legăm, şi precum predecesorii noştrii Voevozi au făcut şi erau ţinuţi.

„De asemenea, dacă Maiestatea Sa va merge în persoană împotriva Turcilor prin Ţara Românească, Noi Ştefan Voevod vom merge în persoană şi cu toată puterea împreună cu Maiestatea Sa.

„De asemenea, când Maiestatea Sa ar trimete împotriva Turcilor pe un căpitan al său tot prin Ţara Românească, Noi Ştefan Voevod vom merge de asemenea în persoană şi cu toată puterea cu acel căpitan. Dacă însă vom fi bolnavi sau vom fi reţinuţi de duşmani puternici, aşa ca să nu putem merge în persoană, atunci sântem datori a trimite un căpitan, cu toată oastea noastră.

„De asemenea Noi vom face Maiestăţii Sale şi Sacrei Coroane toate îndatoririle pe care-au obişnuit să le facă predecesorii noştri".

Va merge anume împotriva tuturor duşmanilor Regelui, *„afară de regele Poloniei şi coroana lui, cu care antecesorii noştri totdeauna au avut legături de pace"*. N'o să ocrotească pe transfugi nici pe hoţi. Iar neînţelegerile dintre supuşi, la hotare, să se împace de oameni aleşi

anume din ambele părți. Negustorii să fie judecați „*iudicibus ordinariis*".

„Aceste articole, Noi, Ștefan Voevod, pentru că le înțelegem că tind la câștigarea binelui nostru și la folosul și la liniștea și la apărarea familiei noastre și a Țării, le primim bucuros și le aprobăm și făgăduim și ne legăm pe curata credință creștinească și pe cinste ca să le păzim întotdeauna în toate punctele și coprinsul lor și că le vom păzì neschimbat și fără nici o înșelăciune ori rea credință. . ." [1]). — Și, în legătură cu acest tratat, se poate pune și documentul dat din Suceava în 10 Iulie — de sigur 1475 —, prin care Ștefan reînoia privilegiile comerciale ale „tuturor negutătorilor din sfânta coroană a Ungariei: **оусим коупцем ѡт свѧтои корѹнѣ оугорскои**". Chiar formula neobișnuită: „tuturor negustorilor din Ungaria" arată că actul — fără dată de an —, trebue pus în această vreme și în legătură cu aceste evenimente [2]).

Cu acest legământ se întoarseră solii Craiului la Buda. Și cel dintâiu dintre ei, prepositul de Alba, Dominic, vestea ca protonotar apostolic pe principii creștini că orașul Caffa a căzut în mâinile Turcilor, dar Domnii români i-au jurat credință regelui Mathias: „Iară despre lucrurile din acele părți să știe Magnificența Voastră că amândoi principii, atât Ștefan Moldoveanul cât și Basarab Transalpinul, prin mijlocirea noastră și a reverendului domn [episcop] de Tin (Knin), au prestat solemn împreună cu țările lor jurământul de credință spre veșnica cinste a Maiestății regale și a sacrei lui coroane și se înarmează acum cu toată oastea

---

[1]) Cf. cele spuse de Długosz ceva mai sus, pentru a vedea exactitatea lui în această privință.

[2]) I. Bogdan, *Documente moldovenești din sec. XV și XVI în arhivul Brașovului*, în *Convorbiri literare* XXXIX pe 1905, p. 846—7, doc. XV. Privitor la comerțul moldo-ardelenesc, v. tot în această publicație a d-lui Bogdan doc. XX și XXVII.

ambelor țări supt conducerea Principelui nostru încontra Turcului. Și credem neîndoios că vor conduce din cele două țări până la 60.000 de ostași supt ascultarea Maiestății Sale în expediția pornită încontra Turcilor“ [1]).

Dar, înainte de acestea Mathias iertase pe Vlad Țepeș și-l lăsase să plece spre Țară să-și cucerească Domnia. Actul de supunere al lui Laiotă nu fusese prevăzut. Lucrurile se încurcau acum. Și planurile trâmbițate de Dominic de Alba nu erau să se îndeplinească tocmai așa cum credea el [2]).

Solii lui Ștefan către Mathias, mergând la Buda ca să obțină întărirea legămintelor lui Ștefan, se aflau acolo încă dela 15 August, când încă nu se știa de intențiile aplecate spre creștinătate ale lui Laiotă și socoteala era făcută pe baza împăcării lui Vlad Țepeș cu Mathias și Ștefan și a punerii în scaunul părintesc a celui dintâiu.

„Ștefan“, scria Mathias [3]), e „*fidelis noster*“ care „*ab dissuasione rediit, nosque veluti dominum suum naturalem recognovit, ac nostrae maiestati et sacrae coronae fidelitatem debitam promisit*“. Regele face „*pacem perpetuam*“ cu Ștefan, îi iartă cele făcute împotriva sa și-i promite sprijinul și extrădarea pribegilor dușmani; asigură apoi libertatea de comerț negustorilor moldoveni. Ștefan a făgăduit să vie în persoană împotriva Turcilor, — „Noi însă promitem, zice Regele, să ocrotim în persoană, de va fi nevoie, pe Ștefan Voevod, *dacă* nu vom fi ocupați de nevoi mai mari ale regatului nostru; și atunci îi făgăduim că va căpăta ajutor și prietenie din regatul nostru, după puterile noastre“.

---

[1]) Hurm., II[1], doc. XV, p. 12-13. Cf. Iorga, *Geschichte des rum. Volkes*, I, p. 351.

[2]) Cf. *Acta extera*, VII, p. 306—7. I. Bogdan, *Vlad Țepeș*, p. 32 și urm. Cf. Iorga, *op. cit.*, I, p. 351.

[3]) Hurm., *Doc.*, II[1], doc. XI.

Întrucât priveşte hotarele Moldovei despre Ţara-Românească, Mathias împacă pe Ştefan şi Vlad după vechile granițe și așezăminte, „după privilegiile lui Alexandru și Mircea Voevozi“—„ceea ce nu însemna că Ștefan va părăsì Chilia sau Putna, căci cea dintâiu se ţinea de Moldova într'un timp când Mircea era încă în viață, iar cea de-a doua era în mâna lui Alexandru la sfârșitul stăpânirii sale“ [1]).

Dacă Ștefan s'ar întâmpla să fie constrâns să se retragă din țara sa în Ungaria, el va putea face aceasta în bună voie cu copiii, boerii și acei dintre supușii săi pe cari ar voì să-i ia cu dînsul. Și tot în bună voie se vor putea întoarce în țară, iar Mathias, „*de va fi nevoie*, după toată puterea“ îi va ajuta să-și recâştige stăpânirea.

Cetatea de adăpost dată Moldovenilor era Ciceul, care le și fu trecut în stăpânire [2]). Era aproape de munții Maramureșului, la loc sigur și uşor de apărat. Și încă din acest an întâlnim „castellani Chycho“; se ştie însă că Moldovenii aveau obiceiul de a ține în cetățile lor în totdeauna doi castelani, nu unul [3]). E deci aproape sigur că sânt ai Moldovei castelanii pomeniți.

„Cetatea Ciceului stăpânea tot unghiul nord-ostic, bistrițean, al Ardealului. Aici își puse Ștefan ostașii și pârcălabii. De cetate, după obiceiu, erau alipite și sate, șasezeci de sate, de unde se lua hrana, lucrătorii, iobagii. Pentru toți aceștia trebuia o slujbă bisericească potrivită. Colonia avea nevoe nu numai de un conducător politic și militar, ci și de unul duhovnicesc. Apoi, ori care ar fi fost părerile timpului

---

[1]) **Iorga,** ***Ștefan-cel-Mare,*** **p. 167. Cf.** ***Geschichte des rum. Volkes,*** **I, p. 345 sqq.**

[2]) **Hurm., II[1], p. 12-3, doc. XV. Cf. Iorga,** ***Gesch. des rum. Volkes,*** **I, p. 351.**

[3]) **Iorga,** ***Chilia și Cetatea Albă,*** **p. 272 și n. 1.**

despre rostul neamului în desvoltarea unei țări și în împuternicirea unei dinastii, Românii lui Ștefan trebue să fi văzut cu bucurie că de jur împrejur până în Secuimea-de-jos și până în Rutenimea-de-sus, amândouă foarte depărtate, umblă tot Români în port românesc, cu graiu românesc. Acești Români avuseseră odinioară popi cari aduseseră un folos limbii românești prin tălmăcirea pe limba poporului a cărților sfinte". „Pentru dînșii, poate pentru Macarie de Galați, *Ștefan clădì o mănăstire:* încă una pe lângă atâtea care au fost întemeiate de el în Moldova, în Țara-Românească, — la Râmnicul-Sărat unde se luptase. După obiceiul său, el alese un loc potrivit prin frumusețea lui, pe Someș, mai jos de târgul unguresc al Dejului. Ea se numì *Mănăstirea Vadului,* după satul Vad (ung. *Kolostor-Vád)* care și el își ia numele dela un vad pe apa Someșului" [1]).

Păstorul românesc, dat de Ștefan mănăstirei, fu de sigur recunoscut și de Mathias: ca și urmașii lui „el atârnă de Moldova, fu ales de Domn, hirotonisit de Mitropolitul Moldovei și recomandat de scrisori domnești către puterile din Ardeal [2])".

* * *

Analele venete ne spun că încă pe la sfârșitul lui Iulie „regele Ungariei scrie regelui Poloniei că vrea să dea ajutor Moldovenilor, *dar nici unul nici altul nu fac nimic*" [3]).

Unirea dintre Ștefan și Mathias și pe de altă parte bunele relații — relativ — ale amândorora cu regele

---

[1]) Iorga, *Ștefan-cel-Mare, Mihai Viteazul și Mitropolia Ardealului,* în *An. Ac. Rom., Mem. ist.,* XXVII, p. 4; ed. aparte la „Minerva", p. 15-7.

[2]) Idem, *ibidem,* ed. Acad. p. 4-5 ; ed. „Minerva", p. 15-19.

[3]) Idem, *Acte și Fragmente,* III, 89.

Poloniei făcuseră impresie asupra Turcilor. Cel puţin aşa cred Analele venete [1]), că din această cauză „el signor Turco non osa partir da Costantinopoli". Şi printr'o scrisoare din 13 Septembre, din Veneţia, se află că Regele a trimes să se ceară şi ajutorul Germaniei şi a oprit pe Dunăre toate corăbiile. Regele venì în adevăr în iarnă şi luă Şabaţul, dar se retrase numai decât la Buda, având alte gânduri în cap, streine de apărarea ţării şi a vasalilor săi [2]).

La 22 Februar 1476 el era încă la Szalankemen. La 26 Aprilie era însă în Buda [3]).

Probabil în toamna lui 1475, Mathias, pentru a mângăia pe Ştefan, dădu poruncă lui Mihai Fáncsy, un Săcuiu neastâmpărat care voia să provoace turburări în Ardeal, ca, dacă vrea să scape de pedeapsă, să plece „numaidecât" cu 300 de Săcui *„ad Stephanum Voivodam Moldaviensem, fidelem nostrum dilectum"*, ca să-l ajute acum „când are nevoie de ajutoare" [4]).

Întrucât priveşte cronicele noastre, ştirea de împăcare cu Mathias lipseşte în letopiseţul dela Bistriţa [5]). De aici cele două cronici: bistriţeană şi putneană încep a se deosebì. Cronica putneană începuse a se scrie oficial şi ea singură ne dă ştirea, astfel, în redacţia sa dela Slatina: „După o scurtă trecere de vreme [dela lupta dela Baia] s'au împăcat Ştefan Voevod cu Matiaş craiul unguresc, care i-au dăruit în urma aceasta două cetăţi în ţara Ardealului, anume Chichilvara, ce se mai chiamă şi Balta, şi Ciceul; amândouă trăesc

[1]) *Ibidem*, p. 89.

[2]) Fessler-Klein, *o. c.*, III, p. 114 şi Iorga, *Ştefan-cel-Mare*, p. 168-9 cu 170 şi *Geschichte des rum. Volkes*, I, p. 353.

[3]) Teleki, *o. c.* XI, p. 550-1.

[4]) Hurm., II[1], doc. XIII, p. 11 şi II[2], CCVI, p. 228. Cf. Katona, *Hist. crit.*, t. IX, ord. XVI, p. 4 şi urm.

[5]) I. Bogdan, *Cronice inedite*, p. 53.

până astăzi" [1]). Redacția moldopolonă [2]) a cronicei nu se deosebește mult de cea slătineană: *„După aceea* s'au împăcat Ștefan Voevod cu craiul Matiaș și i-au dăruit craiul Matiaș lui Ștefan Voevod două cetăți în Țara Ungurească, Balta și Ciceiul, cu ținuturile lor cu tot în țara Ardealului". Urechi dă și el după redacția dela Slatina a cronicei putnene această știre amplificată, precum am arătat într'alt loc [3]), după Długosz prin Bielski[4]).

Vechile noastre cronice pun însă încheierea păcii „după o scurtă trecere de vreme" dela lupta dela Baia, ceea ce precum s'a văzut din cele până aici desvoltate nu se poate admite. Dar, evident, știindu-se că după războiu s'a făcut pace, această pace ă fost pusă cât mai aproape de războiu. Această explicație, care presupune necunoașterea exactă a împrejurărilor în care s'a încheiat pacea, se adeverește tocmai prin faptul că nici o veche cronică n'are data acestui eveniment destul de însemnat, pe când alte întâmplări își au datele lor precise de an, lună și zi.

Și istoricul ungur Pray greșește în stabilirea datei acestei păci. Știrile sale sânt neprecise și documentele pe care ar fi să se bazeze cu totul insuficiente [5]). El pune pacea în 1474.

*
* *

Dar să urmărim mai departe strălucitul plan al lui Mathias, din 15 August al acestui an 1475, acela

---

[1]) I. Bogdan, *Vechile cronice*, p. 195.

[2]) *Ibidem*, p. 225.

[3]) În partea I a acestei lucrări, p. 46. Pentru utilizarea lui Długosz prin Bielski, cf. V. Pârvan, *Alexăndrel Vodă și Bogdan Vodă*, p. 48 și 52.

[4]) Ed. Kog., I[2], p. 155-6; ed. Picot, p. 106.

[5]) *Annales regum Hungariae*, IV, p. 93. Însuși Fessler denaturează împrejurările încheierei păcii (Fessler-Klein, *o. c.*, III, p. 113).

anume de a pornì încontra Turcilor, ajutat de Ştefan şi Vlad Voevozii cu oaste, şi de Veneţieni cu bani[1].

După împăcarea lui Ştefan cu Mathias, Cazimir aducându-şi aminte şi de prădăciunile făcute de Unguri în Rusia, provoacă pe Mathias să hotărască atât asupra pagubelor făcute acolo cât şi asupra celora mult mai mari aduse Poloniei prin încercarea de a scoate Moldova de supt suzeranitatea ei. De 8 Septembre delegaţii celor două ţări trebuiau să se întrunească spre a discuta asupra neînţelegerii. Dar cei Unguri nu veniră, aşa că cei Poloni veniră „în zadar" [2] la locul de întâlnire în Sramowicze şi Oraşul Nou.

Ca răspuns la rugămintea din Ianuar a lui Ştefan, Papa scrisese regelui Ungariei să meargă în ajutorul Voevodului împotriva Turcilor. La 3 Novembre din Peterwardein Mathias răspundea că dacă până acum a fost oprit de războiul cu Boemia, acum, liber în acea parte, a trimis o armată pe uscat şi o flotă pe Dunăre, ceea ce a îndepărtat pe Turci din spre Moldova, vasala sa [3].

Erau însă laude goale acestea. Am văzut la cât s'a redus straşnica expediţie din iarnă, a lui Mathias Regele [4].

Anul 1476 începea rău în Ţara-Românească. La 31 Ianuar se hotărîse în Sfatul Ungariei reinstalarea lui Ţepeş. El plecă în Ardeal. În Ţară domnea Basarab Laiotă, sprijinit, iarăşi, de Turci. Ţepeş nu va lua Domnia decât tocmai în Novembre. În Iulie, la 25 ale lunii, el deabia se întâlnea cu Ştefan Báthory, Voevo-

---

[1]) Cf. Iorga, *Ştefan-cel-Mare*, p. 169 şi *Geschichte des rum. Volkes*, I, p. 352.

[2]) Dlugosz, ed. Przezdziecki, V, p. 632-3.

[3]) Hurm., VIII, doc. XXII, p. 18. *Acta extera*, VII, p. 310—11.

[4]) Cf. Iorga, *Geschichte des rum. Volkes*, I, p. 353.

dul Ardealului, și cu armatele regale la Turda, unde *acum tocmai era* să se hotărască planul campaniei împotriva lui Laiotă și a Turcilor ce-l sprijiniau [1]).

Ba încă Mathias mai pornea veste lui Ștefan ca să ajute și lui Vlad să se întroneze [2]), ceea ce de sigur necăjitul Domn nici n'avu vreme să se gândească a aduce la îndeplinire.

II

Pe când dară Cazimir, liniștit de liniștea ce domnia din spre Turci în iarna lui 1475—76, se bucura de nașterea celui de al unsprezecelea copil al său, iar Mathias se gândea la căsătorie, Ștefan, așteptând zadarnic ajutorul lor, își pregătea Țara pentru înfruntarea cumplitei furtuni păgâne ce se arăta [3]). De nicăiri nu se ivea nici un ajutor. Iar ca un fel de ironie a soartei, Papa Sixtus al IV-lea și cu Veneţienii nu-l mai slăbiau cu scrisorile de laude și încurajări fără nici un cât de mic ajutor.

Ca pildă de grija ce i-au purtat-o lui Ștefan acești doi îndepărtaţi prietini răi, în anul de grea încercare 1476, să înșirăm câteva din scrisorile și hotărîrile lor. — La 13 Ianuar Papa Sixt concede iertarea păcatelor tuturor acelora cari vor vizita cele două biserici catedrale din *Moncastru* și vor da ajutor lui Ștefan împotriva Turcilor [4]). La 15 Ianuar Veneţienii trimit ca secretar al lor în Moldova și în Țara-Românească pe Emanuel Gerardo, căruia îi dau cam astfel de instrucţiuni: să felicite și să laude pe Ștefan, să-l îndemne a

---

[1]) Còpii de doc. ard. la *Acad. Rom.* și I. Bogdan, *Vlad-Țepeș*, p. 33-5.

[2]) Długosz, ed. Przezdziecki, V, p 651.

[3]) Iorga, *Ștefan-cel-Mare* p. 170 și *Geschichte des rum. Volkes*, I, p. 353.

[4]) Hurm., *Doc.*, II[2], CCXVI, p. 241.

stărui în lupta sa împotriva Păgânilor, spunându-i că Veneţienii se interesează de el și că au stat de Papă ca să-i trimeată şi lui ajutor bănesc. În sfârșit să-l încânte „optimis verbis“[1]).

În Mart se vorbia în Ardeal de solia lui Uzun Hassan la Împărat, de uciderea lui Alibeg Mihaloglu, vestitul apărător al Șabaţului împotriva lui Mathias, de frica ce i-a cuprins pe Turci faţă de atâţia dușmani și de multe altele[2]). La 17 ale lunii Veneţienii trimeteau un ambasador la Roma tot pentru luptele împotriva Turcilor. Întrucât privea pe Ștefan ei cereau Sfântului Părinte să-i trimită ajutoare și din banii *zecimii* și din ai *contribuției*, ceea ce, adăogau ei, au aprobat și acesta și regele Ungariei. Ei mai scriu Papei că Ștefan și-a luat orice nădejde de a mai căpăta ajutor dela creștini, *„sed in desperatione propemodum esse deductum...“* : așa le scrie secretarul lor Gerardo. Papa să-și dea deci mai multă osteneală pentru cauza lui Ștefan și să-i trimeată măcar 10.000 de galbeni din banii *contribuțiunii* și un sol special. Și să scrie și regelui Ungariei în termeni mai hotărîți ca să-i dea ajutor lui Ștefan, dar să nu întârzie mai mult de Paști, termen pus de Voevod lui Gerardo. Iar cei 10.000 de galbeni să i-i trimeată numai decât[3]).

Papa, ca semn c'a înţeles tot ce i-au scris Veneţienii, se mulţămește la 20 Mart să laude pe Ștefan și să-i făgăduească de episcop al Moldovei pe Petru, solul moldovean către Scaunul pontifical[4]), iar la 3 April îi scria că a numit deja episcop pe Petru, — ca și cum de episcopi avea acum nevoe Ștefan! — și-i mai comunica lipsa de bani în care se află acum, deoarece a trimes

[1]) Hurm., *Doc.*, VIII, XV, p. 8.
[2]) Copii de doc. ard. la *Acad. Rom.*
[3]) Hurm., *Doc.*, VIII, XXIII, p. 19.
[4]) Hurm., II[1], XVI, p. 13.

toate subvențiile regelui Mathias, crezând că-i folosesc și lui Ștefan, care luptă doară împreună cu Regele. Așa dar pentru acum nu-i poate da nimic. *„Sequentibus vero annis... aliquid tuae nobilitati particulariter decernere curabimus“*. Și scrisoarea se sfârșia cu alte promisiuni și laude de care Ștefan n'avea de fel acum nevoe [1]. La 9 April Papa ierta păcatele lui Ștefan și ale acelora dintre supușii săi care vor vizita „biserica cea mare“ a Moldovei și vor depune daruri pentru a fi întrebuințate în războiul împotriva Turcilor [2]. Adică, tot supușii lui Ștefan să-i ajute! De sigur că pentru atâta lucru putea să nu se mai ostenească Sanctitatea Sa. La 18 April Venețienii interveneau prin ambasadorul lor pe lângă sfântul Scaun ca să se interpună între Mathias și Cazimir al Poloniei și să-i împace *„ut vaywodae Stephano succureretur“* [3]. La 6 Mai Venețienii hotărau să intervie pe lângă Papă ca din subvenția acordată regelui Ungariei să dea și lui Ștefan partea ce i se cuvine [4]. Această hotărîre ei o luau pentrucă tocmai solii lui Ștefan către Papa se întorsese din ambasadă cu *„nihil... preter verba“* din partea Sfântului Părinte și acum se oprise în trecere pe la Venețieni. Dar și aceștia le spun că n'au ce le da din întâia contribuție, că s'a dat regelui Ungariei, că le vor da însă din a doua. „Ceea ce, continua sumarul ședinței senatului venețian, neînțelegând solii lui Ștefan și conferind cu solul nostru, au fost sfătuiți și convinși de dînsul că vor înțelege mai bine și deslușit, toate dela domnia noastră. Și deaceea ei ne-au cerut ca nu numai să promitem dar să favorizăm și să ajutăm pe Domnul lor. Și să se trimeată în Moldova un sol al nostru. Apoi, a doua zi înfățișându-se din nou, declarară că

---

[1]) Hurm., *Doc.,* II[1] XVII, p. 14.

[2]) Hurm., *Doc.,* II[2], CCXV, p 237.

[3]) Hurm., *Doc.,* VIII, XXV, p. 22.

[4]) Hurm., *Doc.,* VIII, XVI, p. 9.

Ştefan Voevodul nu e întru nimic supus regelui Ungariei, ci-i domn al provinciei şi oamenilor săi. Va stărui în războiu, de i se va ajuta. De nu, îşi va întocmi altfel interesele". Dar cu toate aceste energice declaraţii, Veneţienii nu răspunseră decât tot în chipul obişnuit: ei poartă grijă de Ştefan; vor îngriji să i se trimeată din *contribuţii* şi lui o parte; vor interveni în acelaş sens pe lângă Papa; legatul apostolic va duce banii în Ungaria, dar Veneţienii vor avea grijă să i se trimeată şi lui Ştefan ajutor; în sfârşit se va trimete un sol la Ştefan [1]).

La 17 Mai se trimete iar Gerardo în Moldova. I se dau aceste instrucţiuni: întâiu de toate salutări şi laude *copiosa et ampla*; să-l încredinţeze pe Ştefan că n'o să-i lipsească ajutoarele; să cerceteze puterile lui Ştefan, prieteniile şi duşmăniile lui, cum se luptă şi cum stă cu Mathias; dacă cumva Ştefan ar fi înclinat spre Turci, să-l scoată din această idee şi prin frica de necredinţa Turcilor şi prin speranţa ajutorului; în ce relaţii e cu Tătarii? Să-i spue de înţelegerea Veneţienilor cu dînşii şi cu Uzun-Hassan; să vadă dacă în adevăr Turcii vor să vie împotriva lui Ştefan, — direct. Şi dacă-i aşa să avizeze pe trimisul veneţian din Ungaria ca să-i trimeată ajutoare lui Ştefan — s'a scris şi Papei —; în orice caz Gerardo să nu plece de lângă Ştefan fără ordin special. De va trece pe la regele Ungariei, să-i spue că merge la Ştefan; să-l felicite (pe Rege), dar să nu-i spue toate [2]).

Aşa dar prietenii Veneţieni trimeteau în loc de ajutoare spioni de aceştia ca Gerardo, în vreme ce din Chio la 23 Mai se anunţa că Turcii au şi plecat împotriva lui Ştefan. Şi, din frământările Papei şi Veneţienilor, se ajunsese doar la atâta că mai era şi

[1]) Hurm., *Doc.*, VIII, XVII, p. 10.
[2]) Hurm., *Doc.*, VIII, XVIII, p. 11.

acest svon, că anume Ștefan ar avea ajutorul Ungurilor [1]).

Pe la mijlocul lui Iunie soli de ai lui Ștefan veniră la Mathias să-i amintească de promisiunile făcute[2]). Regele se mulțămì să trimeată pe Ștefan Báthory cu Ardelenii, care însă întârziè așa de mult încât sângeroasa jertfă a Moldovei la Valea Albă se consumase deja când el era deabia pornit pe drum spre munți, de fu întâlnit de Laiotă ce plecase trimis de Turci să prade Ardealul, și afla cu spaimă de venirea Voevodului Țării [3]).

Încă din Mai Ștefan coborî dela Suceava întru întimpinarea vrăjmașului. La 22 ale lunii era la Iași[4]). La începutul lui Iunie ajunsese la Bârlad. De aici el scria Brașovenilor să-i trimeată vești „despre Turci și și despre toți cari sânt cu Turcii necredincioși", căci, spune el, „noi sântem deja în tabără cu toată puterea noastră și mergem împotriva Turcilor" [5]).

La 11 Iunie, „Marți după sărbătoarea Sfintei Treimi", Ștefan ajunsese deja în valea Berheciului: de aici datează el, în drumul grabnic dela Bârlad peste Siret, o altă scrisoare către Brașoveni, mulțămindu-le pentru veștile date și rugându-i și de altele „dela amândouă părțile", adică și despre Turci și despre Unguri, iar cât privește pe Laiotă, el scrie: „Vă mai rugăm pe dumneavoastră ca, pentru prietenia noastră, să nu lăsați a se aduce grâu sau alte lucruri de mâncare în Țara-Românească, pentrucă *Muntenii doresc*

---

[1]) Iorga, *Acte și fragm.*, III, p. 56.

[2]) *Acta extera,* V, p. 316.

[3]) Iorga, *Ștefan-cel-Mare,* p. 174 și 182 și *Geschichte des rum. Volkes,* I, p. 354.

[4]) *Uricarul,* XIV, p. 72.

[5]) Còpii ardelene la *Acad. Rom.* Cf. Iorga, *Îndreptări și întregiri,* în *An. Ac. Rom., Mem. ist.,* XXVII, p. 116.

primejdia noastră și a toată creștinătatea și sânt supuși Turcilor"[1]).

Veneţienii nădăjduiau să ajute pe Ștefan prin Tătari. La 18 Iulie ei trimeteau la Han pe Ioan Baptist cu instrucţiunea de a-l ruga ca, sau să dea ajutor direct lui Ștefan, sau, de nu se pot înțelege, atunci să plece cu Tătarii săi asupra Caffei cucerite de Turci[2]).

Dar Tătarii veniră dimpotrivă, și ei, asupra lui Ștefan încă înainte de întâlnirea lui cu Turcii, poate tocmai pe când le scriau Veneţienii, și prin năpraznica lor furtună pustiitoare răpiră lui Ștefan toată țărănimea, care alergând în ajutorul celor de acasă, lăsă pe Voevod numai cu floarea oastei sale de boeri și „hânsari"[3]).

În 26 ale lui Iulie „floarea oastei" lui Ștefan pierì în codrii Războenilor apărându-și Țara și Domnul.

Dar, pe Turci nu-i folosì biruința.

Însoțit de Vlad-Țepeș pe care, încă dela începutul anului, Mathias hotărîse să-l așeze Domn în locul lui Laiotă cel care conducea acum pe Turci în Moldova, Ștefan Báthory, viteazul căpitan al Regelui, venia *însfârșit* spre Moldova cu 30,000 de oameni[4]).

Prima scrisoare ce ne dă știre despre plecarea oștii ardelene e din Oradea Mare, în Iulie. Ea ne arată că „întâiul comandant fusese Vice-voevodul Gheorghe Bethlen"; că el aducea doi Domni pentru Țara-Românească, pe Vlad și pe Basarab-cel-Tânăr, „parvus Bozzarab", dintre cari mai pe plac le era Ardelenilor

---

[1]) Iorga, *Îndreptări și întregiri* în *An. Ac. Rom.*, *Mem. ist.* XXVII, p. 117.

[2]) Hurm., *Doc.*, VIII, XIX, p. 14.

[3]) Cf. *Cronica dela Bistrița,* în Bogdan, *op. cit.,* p. 56 cu Iorga, *Ștefan-cel-Mare,* p. 176-9 și *Geschichte des rum. Volkes*, I, p. 354.

[4]) *Acta extera,* V, p. 321-3, cu Iorga, *Ștefan-cel-Mare,* p. 182.

acesta din urmă; că însfârșit „comanda *superioară*“ era s'o aibă Ștefan Báthory, „cum a și fost“ [1]).

Oastea lui Báthory venì întâiu la pasul Oituzului spre a opri pe Turci de a năvălì în Ardeal. La 16 August căpitanul lui Mathias era în satul Brețcu din apropierea Oituzului, de unde el aflase ascunzătoarea lui Ștefan și se înțelegea cu dînsul [2]). Turcii plecară sfârșiți de suferințe, de lipse și de boale pe lângă hărțuelele necontenite ale Moldovenilor și se întoarseră fără nici o ispravă înapoi [3]).

Báthory se întoarse și el fără să fi ajutat pe Ștefan în Moldova și trecu în Octombre munții prin pasurile Țării-Românești spre a scoate pe Laiotă și a pune pe Vlad [4]).

Încă din 6 Septembre, regele Mathias scria din Buda Sașilor să fie gata de războiu împotriva Turcilor, ascultând tot ce li se va poruncì de Báthory împuternicitul regal [5]).

La 11 Novembre din tabăra „gentium regalium prope ipsam Bokoryschya“, Ștefan Báthory, „iudex curiae regiae maiestatis supremusque capitaneus gentium regalium in Transalpinis et cetera“ scria Sibienilor că din mila lui Dumnezeu au alungat pe perfidul Basarab din domnia Țării-Românești și că deja toată țara e cu dînsul și cu Vlad „pentrucă toți boerii sânt“ cu ei. Au luat Târgoviștea, iar acum merg spre București [6]).

---

[1]) Iorga, *Îndreptări și întregiri* în *An. Ac. Rom.*, *Mem. ist.* XXVII, p. 117.

[2]) *Acta extera,* loc. cit.

[3]) *Acta extera,* V, p. 323. Hurm., *Doc.*, VIII, XX, p. 15 cu Iorga, *Ștefan-cel-Mare,* p. 183.

[4]) I. Bogdan, *Vlad-Țepeș,* 34-5 și Hurm., VIII, XXVI, p. 22.

[5]) Còpii de doc. ard. la *Acad. Rom.* Cf. Teleki, *A Hunyadiak kora Magyarországon*, XI, p. 563.

[6]) Idem, *ibidem.* Cf. Teleki, *o. c.*, XI, p. 575.

Și Mathias se și falì apoi către Papa Sixt al IV-lea că după retragerea Turcilor din Moldova armata ungurească reuși să alunge și pe Basarab, aliatul lor, *„antequam vayvoda Moldaviae supervenisset“* [1]).

În acelaș scop și Stefan venise spre Milcov cam în aceeași vreme [2]). Dar Vlad, părăsit prea repede de Unguri, — Ștefan chemat de nevoi grabnice plecase mai dinainte, așa că la 5 ale lui Ianuar 1477 era tocmai la Hârlău [3]) —, pierì ucis cu toată garda sa moldoveană într'o luptă neegală cu o întreagă oaste de Turci a lui Laiotă lângă București [4]).

„Chronicon austriacum“ al lui Iacob Unrest întărește datele ce le-am expus mai sus după documente: Ungurii n'au dat ajutor lui Ștefan la Valea Albă. După aceea tocmai, „regele Mathias a trimes pe căpitanul său Trackel Weyda cu oaste“, și, cu ajutorul tot al lui Ștefan și al Despotului Serbiei au alungat pe Turci din cetatea Dâmboviței [5]).

Scriitorii unguri și poloni se ceartă pe tema că Turcii au fugit din Moldova în vara lui 1476 de frica unuia sau altuia din cei doi regi cunctatori și-și aruncă ironii reciproce. Neputând afirma un ajutor efectiv la Valea Albă, ei vor cel puțin să dovedească un ajutor moral dat lui Ștefan, după Valea Albă. Acest ajutor însă n'a fost dat decât de Unguri și s'a văzut cum [6]). Din Lublin la 21 August 1476 un Polon scria altui particular despre evenimentele din Moldova astfel:

---

[1]) Hurm., *Doc.*, VIII, XXVI, p. 22. Vezi scrisoarea aceasta, din Buda, 8 Decembre 1476, și în *Acta extera,* VII, p. 325.

[2]) Iorga, *o. c.*, p. 185.

[3]) Còpii ard. la *Acad. Rom.*

[4]) Iorga, *Studii și doc.*, III, p. XXXVII; *Acta Extera,* V, p. 340; Hurm., VIII, p. 24; Iorga, *Ștefan-cel-Mare,* p. 186.

[5]) Iorga, *Acte și fragmente,* III, p. 99.

[6]) Iorga, *Acte și fragm.,* III, p. 90-1 și 101.

Ștefan e înfrânt, Polonii se ridică cu oaste în Rusia și Podolia. „Regele Ungariei, după cum se zvonește, a strâns o armată: ce-o să facă, nu se știe, dar nici a se bănuì nu-i cu putință. Cine-ar putea sau ar îndrăzni să spue în cât de mari primejdii ne aflăm acum!“ [1]).

Polonii erau acum în rele relații cu Ungurii. Długosz arătând că după 14 August Polonii se pregăteau să ajute pe Ștefan, scrie despre Mathias: „Iar întoarcerea înapoi a Turcilor, Mathias, regele Ungariei, arătând-o spre lauda sa, că de frica înaintării sale s'a întâmplat, a răspândit prin scrisorile sale vestea că ei au fugit, nu că s'au întors. Pentru aceasta și Papa Sixtus IV și Ferdinand regele Neapolului și toți principii și comunele italiene, afară de ducele de Milan care nu s'a lăsat înșelat, făcând colectă, îi trimet două sute de mii de galbeni: el doară le promitea în schimb înfrângerea și exterminarea definitivă a Turcilor [2])“.

Katona combate pe Długosz citând scrisorile Papei către Mathias. Dar, precum foarte bine arată Długosz în locul mai sus citat, scrisorile Papei nu pot dovedì decât că acesta lua de bani buni tot ce i se comunica din Ungaria sau sub înrâurire ungurească. Katona deci greșește, când bazat pe astfel de mărturii susține că în adevăr Mohammed a fugit—„fugit potius quam recessit“—din Moldova, „quod Hungariae regem sibi sentiret in dies imminere“, – cu atât mai mult, cu cât, precum se poate vedea din mărturiile contimporane, lucrul nu e tocmai așa de simplu, ci cu mult mai complicat [3]).

Oarecum ca epilog al nesfârșitelor promisiuni venețiene, la 8 Octombre, porneau noi instrucțiuni

---

[1]) Lewicki, *Codex epistolaris*, tom. III, în *Monum.*, tom. XIV, p. 246-7.

[2]) Długosz, ed. Przezdziecki, V, p. 646 și urm.

[3]) Katona, *Historia critica*, t. IX, ord. XVI, p. 4 și urm.

pentru solul Emanoil Gerardo la Ștefan Vodă, „ca să încurajeze și să înflăcăreze“ pe Domnul moldovean, arătându-i că atât Papa cât și Mathias au hotărît ca din contribuțiunile pentru războiu să i se trimeată și lui o parte, ceea ce, spun instrucțiunile, nu se va aștepta mult [1]).

Așa se sfârșì, cu bine deci, anul de grea încercare pentru Ștefan, 1476. Încă odată și cu mai multe jertfe ca oricând, marele Domn învăța că întreaga lui nădejde nu va putea să și-o pue decât tot într'ai săi: țăranii biruitori dela Podul Înalt, boerii eroi și martiri dela Valea Albă, el, stăpânitorul viteaz și așa de pus la încercare, singur în mijlocul perfidiei ori vinovatei nepăsări generale.

III

La 5 Ianuar 1477, din Hârlău, Ștefan întreba pe prietenii săi Brașoveni ce mai știu despre fratele său Vlad din Țara-Românească și-i ruga că dacă află ceva rău atunci cât mai repede să-l înștiințeze, ca pe un prieten bun ce-i roagă [2]). La 26 ale lunii el le trimetea pe un om al său „Oglenda“ cu speciale însărcinări. Ștefan era la această dată la „Bahlui“—„ex Bahlonia [3])“. La 1 Februarie însă, Vlad era mort [4]). La 18 ale lunii Ștefan coborîse la Vaslui. De aici scria el șoltuzului din Brașov, ca să lase pe Mihai Meșterul „să vie la noi cu săbii și cu arme, ca să le avem împotriva Păgânilor [5])“. Tăcerea lui Vlad, despre a cărui

[1]) Hurm., *Doc.*, VIII, doc. XX, p. 15.

[2]) Còpii Ard. la *Acad. Rom.* Cf. Iorga, *Îndreptări și întregiri*, în *An. Acad. Rom., Mem. ist.*, XXVII, p. 117.

[3]) Idem, *ibidem.*

[4]) I. Bogdan, *Vlad Țepeș*, p. 36.

[5]) Privitor la aceste cumpărături pentru oaste, făcute de Moldoveni la Brașov, avem o scrisoare fără dată de an (probabil, între

moarte Domnul moldovean află numai ceva mai târziu, îl îngrijia. El se aştepta la un nou atac al Turcilor. Printr'o altă scrisoare din aceeaşi zi ca precedenta şi tot din Vaslui, dată probabil mai în spre seară, Ştefan revenea asupra primei scrisori, comunicând şi Braşovenilor că ştirea ce-i dăduse ei prin Mihai Meşterul, despre Turci, „că vin împotriva Domniei“ Sale, nu se confirmă, ci „ei s'au întors şi s'au dus îndărăt“. „Deaceea“ cere alte ştiri mai noi şi-i roagă şi prin aceasta să acorde încredere lui Mihai Meşterul. Înţeleg aceste două scrisori din aceeaşi zi astfel: Mihai venise din Ardeal cu ştirea că Turcii se apropie. Ştefan voia să-l trimeată numai decât înapoi să aducă arme (prima scrisoare). În această vreme soseşte şi vestea dela spionii lui Ştefan că Turcii — o ceată prădalnică cred, şi nu o armată —, s'au întors, aflând că Ştefan e aşa de aproape de graniţă. Ştefan dă atunci lui Mihai şi a doua scrisoare, prin care, între altele, atrage luarea aminte a Braşovenilor asupra nouilor împrejurări [1]).

Laiotă, adus de Turci, cată acum să se întărească pe tron. La 12 Mart el face pace cu Saşii din Braşov [2]), cu cari o duce mai multă vreme în bune relaţii.

1500 şi 1504), prin care din Suceava, la 13 Septembre, Ştefan, recomanda Braşovenilor pe Totruşan Spătarul, care mergea la ei să cumpere scări de şa, arme, funii, şi alte obiecte şi-i ruga să-l scutească de vamă pentru ele. (I. Bogdan, *Documente moldoveneşti din sec. XV şi XVI în arhivul Braşovului,* în *Convorbiri literare* pe 1905, XXXIX, p. 852—3, doc. XX).

[1]) I. Bogdan, *Documente moldoveneşti din sec. XV şi XVI în arhivul Braşovului,* în *Convorbiri literare,* XXXIX, pe 1905, p. 849—50, doc. XVII şi XVIII. Am datat aceste două scrisori din 1477 şi nu, cu d. Bogdan, din 1476, deoarece mi s'a părut că în 1476 la 18 Fevruar, Ştefan în nici un caz nu se putea afla la Vaslui, pe când în 1477, da. Vezi în această privinţă, ceva mai sus, mersul lui Ştefan către Sud, pentru aceşti doi ani. Şi cred că în acest caz data de *loc* ne-ar putea servì cu folos la fixarea datei de *timp.*

[2]) Còpii ard. la *Acad. Rom.*

Dar Ştefan, cu toate că Ardelenii nu erau aplecaţi a-i da ajutor, porneşte din Vaslui unde se afla încă la 13 Mart, cu ocrotitul său Basarab-cel-Tânăr, alungă pe Laiotă, care e primit de Saşi în Ardeal, şi pune pe tron pe prietenul său [1]).

Căci, grija lui Ştefan tot dinspre Turci era. Şi deaceea, cu tot puţinul lor folos, el întreţine active relaţiile sale cu Veneţia şi cu Papa.

Veneţienii, cari aveau nevoe de un viteaz ca Ştefan, se interesează acum cu stăruinţă şi în Ungaria, ca ajutoarele de atâta vreme promise să se trimeată odată Domnului Moldovean. La 18 Martie al acestui an 1477, Dogele Veneţiei scria ambasadorului din Ungaria ca să aducă aminte lui Mathias de făgăduiala şi consimţământul ce-a dat, ca din banii *contribuţiunii* să se trimeată o parte şi lui Ştefan. Ambasadorul să stăruească de Rege ca să se încredinţeze şi să se promită solilor Domnului la Mathias şi Domnului însuşi grijă şi ajutor îndestulător şi la vreme. Şi să i se scrie lui Ştefan aşa încât el să capete deplină încredere şi să stăruească în purtarea sa de până acum faţă de Păgâni. Iar Regele să caute să-şi aducă la îndeplinire promisiunile. În sfârşit să mai spue solilor lui Ştefan că Papa e foarte favorabil Domnului lor [2]).

Cât priveşte trimişii lui Ştefan la Veneţia, aceştia fură foarte bine primiţi. Senatul hotărî să se comunice numai decât Papei propunerile lui Ştefan, să se trimeată în Moldova din nou Gerardo şi să felicite călduros pe Domn pentru alungarea Turcilor din ţara sa [3]).

Tot ca o măsură de prevedere, împotriva perico-

---

[1]) Iorga, *Ştefan-cel-Mare,* p. 186-8 şi *Geschichte des rum. Volkes.* I, p. 355.

[2]) Hurm., *Doc.*, VIII, XXI, p. 16. Pentru data greşită la Hurm. de *1476,* v. Iorga, *Acte şi fragmente,* III, p. 90, n. 2 şi Xenopol, *Istoria Rom.*, II, p. 358, n. 36.

[3]) Hurm., *Doc.,* II^2, CCXIV, p. 237.

lului turcesc și pentru a-și asigura Chilia și Cetatea Albă, cari, zicea Ștefan, „sânt toată Moldova, și Moldova cu aceste două ținuturi e un zid pentru Ungaria și Polonia“ [1]), — el reînoì ambasada venețiană.

La 8 Mai al acestui an 1478, era la Veneția ca sol al lui Ștefan Ioan Țamblac, care aducea grele plângeri în numele Domnului împotriva Creștinilor nerecunoscători [2]), cari, zice Ștefan, „m'au lăsat singur... Și dacă dușmanul ar fi fost singur, n'ar fi fost așa de rău, dar el a adus și Țara-Românească de o parte și pe Tătari de alta și el însuși (Sultanul) în persoană cu toată puterea sa: și m'a înconjurat din trei părți și mă găsii singur, iar toată oastea mea împrăștiată pentru scăparea familiilor. Și să se gândească Excelența Voastră, ce povară aveam asupra mea, fiind împotriva mea singur atâtea puteri. Eu și cu curtea mea am făcut ce am putut și s'a întâmplat ce am spus. Ceea ce cred că a fost voea Domnului ca să mă pedepsească pentru păcatele mele, și lăudat fie numele său! Și, după ce a plecat cu adevărat dușmanul, rămăsei părăsit de orice ajutor dela creștini, pentrucă, nu numai nu m'au ajutat, dar poate unii s'au bucurat de paguba făcută de necredincioși mie și țării mele . . .“ Și după ce spune că *el* și cu oaste de-a Regelui au pus pe Țepeș în Țara-Românească, continuă astfel: „Nu voiu spune cât de trebuincioasă este această țară a mea pentru treburile creștinătății, judecând că este de prisos, deoarece e învederat lucru, fiind zidul de apărare al Ungariei și Poloniei“ și că, de patru ani de când se luptă cu Turcii, în afară de cele două regate, „mulți creștini au rămas liniștiți“ [3]).

---

[1]) Hurm., *Doc.*, VIII, XXVII, p. 25.

[2]) Hurm., *Doc.*, VIII, XXVII, p. 23 și urm.

[3]) Cf. D. Onciul, *Ștefan-cel-Mare și Mihai Viteazul*, București, 1904, p. 18.

Și cu toate că nu i se dete ca răspuns decât cam tot ce căpătase înainte, adică vorbe goale, această tratare directă a lui Ștefan cu Veneţienii supără pe Mathias care le și făcu imputări acestora nu mult după aceea. Veneţienii răspunseră Regelui la 27 Octombre îndreptăţindu-se: L'au ajutat — adică, — mai drept —, au căutat să-l ajute — pe Ștefan pentru că era strâmtorat... „Și dacă, zic ei, l-am recomandat Pontificelui, n'a fost ceva necuviincios și neonest, ci socotit de folos și necesar pentru regatul Ungariei, acela (Ștefan) fiind vasal și membru a-l Regatului. Și dacă i-am oferit mijlocirea noastră n'a fost cu alt scop nici cu alte intenții, decât pentru a-l ţinea în credinţa și respectul Maiestăţii Sale regale și în favoarea afacerilor creștine, fiindu-ne frică fie de înfrângerea lui fie de unirea lui cu Turcii. Iar cât pentru a i se fi dat bani, nu știm să i se fi dat decât cu aprobarea Maiestăţii Sale regale, care n'a voit ca să primească și acela din banii *decimei* și astfel n'a primit: dar Maiestatea Sa a promis ca să-i facă parte din *contribuție*. Și în acest chip s'a petrecut pricina cu Ștefan Voevod tratat de noi cu destul de bune vorbe și *cu nu mai multe fapte decât a voit Maiestatea Sa regală*; și totul cu scop drept, integru, îndatoritor și binefăcător. Așa că și în această privință sântem vrednici de laudă și mulțămire, iar nu de imputare“ [1]).

Pe Ștefan însă Mathias nu era supărat și aceasta se dovedì în curând, în această împrejurare. La 1471 pentru o nevoe bănească Regele amanetase Cetatea-de-Baltă lui Ioan Pongrácz de Dengelö, Voevodul Ardealului. Percepând dări extraordinare, acesta aduce pe Săcui la desnădejde și ei se răscoală, tocmai în acest an 1478. La 9 Novembre Mathias intervine și hotărăște ca prisosul incasat de Pongrácz să fie scăzut din datoria regală pentru cetate. În aceeași vreme își rezervă

[1]) Hurm., *Doc.*, VIII, XXVIII, p. 26.

dreptul de a o răscumpăra la sfârşitul lui Ianuarie următor. Dar în acest timp moare Pongrácz şi Regele dărueşte cetatea lui Ştefan [1], în semn de prietenie [2].

Astfel după Ciceul câştigat în 1475, Moldova capătă acum şi posesiunea Cetăţii-de-Baltă, pe care le va stăpânì mai mult ori mai puţin efectiv până supt, ori după, Petru Rareş, când ea le pierde fără a le mai putea vreodată recâştiga [3].

La 22 Ianuar 1479 Ştefan promite din nou credinţă regelui Cazimir al Poloniei şi că va venì în persoană peste şase luni să jure la Colomea aceeaşi credinţă, când va fi chemat [4]. La 1 Iunie Papa Sixtus trimete pe cardinalul Ion de Aragonia în calitate de legat apostolic ca să liniştească neînţelegerile dintre Mathias şi Cazimir şi să îndemne pe cei doi regi să se unească împreună împotriva Păgânilor cari voesc să-şi întinză domnia lor peste toată Creştinătatea [5].

* * *

Cu acestea intrăm într'o nouă fază a relaţiilor lui Ştefan cu Ungaria. Ele adică devin paşnic-latente, deoarece Ţara-Românească e acum agitată de luptele pentru Domnie între Laiotă, Ţepeluş şi apoi Vlad Călugărul. Ungurii pe de-o parte, Ştefan pe de alta, se amestecă în aceste lupte susţinând pe un pretendent sau altul, — dar aceste lucruri nu privesc decât relaţiile Moldovei cu Turcii şi cu Ţara-Românească.

Tocmai peste câţiva ani Ştefan, în marea primej-

---

[1]) Iorga, *Chilia şi Cetatea Albă*, p. 270-4 şi *Doc. Bistr.*, I, p. IX. Vezi izvoarele în *Chilia şi Cetatea Albă*, în note.

[2]) Cf. Hurm., *Doc.*, II[2], CCXXXI, p. 260.

[3]) Iorga, locurile citate.

[4]) Hurm., *Doc.* II[2], p. 709, şi doc. CCXXXII, p. 262.

[5]) Idem, *ibidem*, II[2], CCXXVII, p. 253.

die de care n'a scăpat, a pierderii porţilor moldovene despre Mare, a celor două cetăţi la cari ţinea atâta, mai cere iar ajutorul Ungurilor, intrând în relaţiuni active cu dînşii.

Cu Ardelenii însă Ştefan era în neîntrerupte relaţiuni prieteneşti şi asupra lor ne vom opri acum mai mult, iar din relaţiile domnilor Ţării-Româneşti cu Ungaria nu vom amintì decât pe cele ce se ating cumva şi de Moldova în chip direct.

La 20 Aprilie (1479), „Marţi înainte de Sf. Gheorghe", Ştefan scrie Braşovenilor, rugându-i pentru veşti mai lămurite decât cele căpătate dela Basarab-cel-Tânăr: „Vă dau de ştire că oamenii noştri au venit din Ţara-Românească şi spun cu adevărat că nespus de cruzii păgâni, Turcii, au trecut iarăşi, cu o altă oaste mare şi foarte puternică, la Munteni, *şi nu ştim gândul lor încotro bate*". „Pe urmă, dacă ştiţi ceva despre Ali-Beg (comandantul Dunării), să ne faceţi cunoscut" [1]).

Şi Braşovenii răspund: „Multă supunere şi slujbă ţi-aducem înainte de toate Măriei Tale. Par'c' ai fost ales şi trimes de Dumnezeu pentru cârmuirea şi apărarea Ardealului. Ce veşti vrei să ştii, urmează. Îţi dăm de ştire că sântem în mare primejdie şi la mare strâmtoare, din pricina Turcilor nespus de cruzi. În zilele trecute au făcut în aceste părţi ardelene o pagubă jalnică şi au de gând să facă şi mai multă, cum te vei lămurì şi Măria Ta. Deci astăzi, adecă Luni după Sf. Marcu [26 Aprilie], au venit iarăşi la noi oameni trimeşi dela Munteni, dela prietenii noştri şi credincioşii Sfintei Coroane, şi ne-au făcut cunoscut, aşa încât cu adevărat trebue să credem şi să aşteptăm aşa, că Turcii păgâni vin spre Ţinutul nostru şi spre cele trei Scaune secuieşti, ca să ne prade. Pentru aceea, cu

[1]) Excerpt şi trad. la Iorga, *Îndreptări şi întregiri*, în *An. Ac. Rom., Mem. ist.*, XXVII, p. 118.

mare dor și dragoste te rugăm pe Măria Ta ca să faci bunătate să te apropii de această țară, spre a o ferì de acei Turci nespus de cruzi. Ne-au mai spus acei credincioși ai Sfintei Coroane că ei, cu tovarășii lor, sânt aduși cu deasila și cu putere să asculte de acei Turci, ca și cum s'ar fi depărtat de credința creștină și ar fi și ei Turci. Pentru care și acei credincioși te așteaptă, suspinând foarte, pe Măria Ta. Căci au nădejde în Măria Ta că-i vei scăpa de sila și robia acelor păgâni, ca să mai poată slujì Sfintei Coroane și legii lui Hristos. Ce vom avea sigur, îți vom da să știi, cum îl vom afla, ca unui domn prea îndurător al nostru“ [1]).

Tot aici, am putea pune și scrisoarea de mai mică însemnătate din Suceava, 17 Septemvrie, fără dată de an, probabil însă între 1480 și 1484, de un oarecare interes pentru istoria economică a vremii. Chiracola, vistiernic și vameș, și Bucium, vistiernic și vameș, roagă pe Brașoveni să despăgubească pe sluga lor Mihalco, căreia aceștia i-au luat vamă patru zloți ungurești mai mult decât trebuia [2]).

Ca observație generală însă, înainte de a trece mai departe, amintim că afară de amestecul în Țara-Românească, Ștefan petrece în bună pace cinci ani de zile, până în vara lui 1484, când ca un trăsnet căzu asupra lui cucerirea Chiliei și a Cetății-Albe de Turci, fără ca el măcar să fi putut sărì în ajutor. Și în acești cinci ani el așeză Țara, întărì cetățile [3]), reîmprospătă puterile poporului său și-și întinse în cele patru părți ale

[1]) Trad. la Iorga în *o. c.* Pentru împrejurările ungaro-turcești în legătură cu Țara Românească cf. tot acest studiu al d. Iorga, *l. c.*, p. 117-9.

[2]) I. Bogdan, *Documente moldovenești din sec. XV și XVI în arhivul Brașovului*, în *Convorbiri literare* pe 1905, XXXIX, p. 863—4, doc. XXVII.

[3]) Cf. Iorga, *Geschichte des rum. Volkes*, I, p. 355 și 357.

lumii relaţiile sale, — de duşmănie, de prietenie, de ajutor ori de înrudire.

IV

Anul 1480 se înseamnă prin bunele relaţii cu Polonia şi prin strângerea celor cu Moscovia [1]. Aşa la 30 Mai Ştefan scria Regelui despre afacerile moldo-turceşti, înştiinţându-l ca prietin despre ce mai puneau Păgânii la cale [2].

Cât priveşte cele cu Ardealul, la cele mai sus spuse trebue să adăugăm următoarele ştiri interesante.

Încă din 1480 Ştefan cere iară ştiri dela Braşoveni cu privire la Turci: „Deci voi să fiţi cu băgare de seamă, treji, gata şi pregătiţi; şi noi, din partea noastră, vom chema oastea şi vom striga războiul *(...proclamare bellum intendimus)*“ [3].

La 9 Iulie, din Hârlău, în urma unei prădăciuni făcute în Săcuime de Turci şi de Munteni, Ştefan întreabă pe Braşoveni despre Turci, încotro se pregătesc să meargă acum cu oştile, şi îi roagă să scrie şi lui Ştefan Báthory „să se apropie iute de noi“ — de Moldova. Cu acest prilej le dă prin Mircea, omul său, şi o scrisoare anume pentru Báthory [4]. De altfel încă din Ianuar, la 22 ale lunii, Ştefan era îngrijit pentru pregătirile ce se zvonea că fac marele Paşa şi Sultanul însuşi, şi comunicând acestea din Suceava şi lui

---

[1]) Hurm., *Doc.*, II², CCXXXVI, p. 266.

[2]) Lewicki, *Codex epist.*, t. III, în *Monum.*, t. XIV, p. 316: *Cedula inclusa.*

[3]) Iorga, *Îndreptări şi întregiri*, *loc. cit.*, p. 120.

[4]) I. Bogdan, *Documente moldoveneşti din sec. XV şi XVI în arhivul Braşovului*, în *Convorbiri literare*, pe 1905, XXXIX, p. 850—1, doc. XIX.

Báthory, ruga pe Brașoveni să se intereseze și ei și să controleze aceste vești [1]).

Iar fiul său Alexandru, „Sandrin, cu mila lui Dumnezeu fiul Măriei Sale Domnului Ștefan Voevod al Moldovei", din Bacău, se plângea în anul următor pentru niște excese ale negustorilor brașoveni împotriva unor negustori turci „la Apa Dunării", unde aceia ucisese pe câțiva dintre aceștia; pentru care lucru, Moldova are acum bocluc [2]).

La începutul lui Februar 1481 Ștefan însuși scria iarăși Brașovenilor, din Roman, mulțămindu-le de veștile ce i-au dat despre Țepeluș și promițându-le că și el le va da știri despre Turci, căci, spune el, „avem în Turcia oamenii noștri" [3]).

Țepeluș, mai ales după împăcarea lui formală cu Turcii, la începutul lui 1481, era, vorba lui Báthory, „dușmanul creștinătății întregi" și cu atât mai mult al lui Ștefan, împotriva căruia și aduse oaste turcească, la 8 Iulie al aceluiaș an; el fu apoi alungat de Domnul Moldovei, care-l înlocuì cu becisnicul Mircea-Vodă, până ce la câteva luni după toate acestea Vlad zis Călugărul luă domnia mai întâiu șovăelnic, apoi statornic, împăcându-se și cu Turcii și cu Ștefan [4]).

Alți informatori de-ai lui Ștefan mergeau și la

---

[1]) Idem, *ibidem*, note la doc. XIX.

[2]) Iorga, *Îndreptări și întregiri*, p. 119. Asupra lui Sandrin vezi mai multe tot acolo. D. Iorga crede, după părerea mea, cu dreptate, că omorul de care-i vorba în scrisoarea lui Alexandru s'a făcut în Chilia „care pe atunci era încă moldovenească și asculta astfel și ea de Alexandru", Privighetorul „Țării-de-jos".

[3]) Còpii de doc. ard. la *Acad. Rom.*

[4]) Asupra împrejurărilor muntene din această vreme, cf. Al. Lăpědatu, *Vlad Călugărul*, în *Conv. lit.* pe 1903 și aparte ; — Iorga, *Ștefan-cel-Mare*, p. 193—199 ; *Geschichte des rum. Volkes*, I, p. 355-6 și *Îndreptări și întregiri*, *l. c.*, p. 120-1. Pentru rolul lui Alexandru fiul lui Ștefan, în această expediție, v. *Ștefan-cel-Mare*, p. 196-7 și *Îndreptări*, p. 120.

Voevodul Ardealului Ștefan Báthory, vestindu-l despre planurile lui Ali-Beg, — cam în aceeași vreme [1]). Iar la 7 Mart, din Suceava, Domnul scrie Bistrițenilor să-i trimeată pe argintarul Anton care e la dînșii, fugit de când cu năvala Turcilor în Moldova [2]), „quoniam habemus aliquid cum eodem facere“ [3]). La 10 April guvernul sucevean cere să se facă dreptate soției măcelarului Petermann din Suceava, în procesul ce-l are în Bistrița [4]).

La 9 Mart un alt om al lui Ștefan se află în solie la Mediaș pe lângă Ștefan Báthory Voevodul [5]), care era foarte nemulțămit de vestea ce-i sosise că Muntenii ajutați de Turci ridică o cetate la granița Moldovei, lucru ce nu-l știa omul Domnului moldovenesc. La 11 Mart solul era tot în Mediaș, așteptând și el știri sigure dela Sibieni, cărora le scria acum Báthory [6]). La 30 April din Bogata, Voevodul Ardealului scria lui Toma Althemberger, magistrul cetății Sibiiului, că Brașovenii l-au anunțat cum Țepeluș, Voevodul Țării-Românești, și-a strâns oastea cu scop ca să meargă să asedieze Chilia, dar acum e supt munți și așteaptă sosirea Turcilor [7]). Fusese însă numai un zvon. Năvala de fapt fu ceva mai târziu: cum s'a isprăvit ea pentru Țepeluș, am amintit mai sus.

La 17 Iunie 1482 Ștefan era în Roman, de unde îl vedem că trimete la Brașov pe omul său Ivașcu să

---

[1]) Còpii de doc. ard. la *Acad. Rom.* și Teleki, *A Hunyadiak kora*, XII, p. 164. Cf. Iorga, *Îndreptări și întregiri, loc. cit.*, p. 119-20.

[2]) Iorga, *Doc. Bistr.*, I, p. VIII și *Chilia și Cetatea Albă*, p. 153.

[3]) Berger, No. 306 și Iorga, *Doc. Bistr.*, I, p. VIII. În întreg la Moisil, *o. c.*, p. 7-8 și în còpiile Academiei.

[4]) Berger, No. 307 și Iorga, *o. c.*, I, p. 8.

[5]) Còpii de doc. ard. la *Ac. Rom.*

[6]) Idem, *ibidem.*

[7]) Còpii de doc. ard. la *Acad. Rom.* și Teleki, *A Hunyadiak kora*, XII, p. 173.

cumpere nişte untdelemn şi postav de 25 de galbenĭ ungureşti [1]).

Tot din acest an însă avem o scrisoare mult mai vrednică de luare aminte, a lui „Alexandru fiul Domnului Ştefan, cu mila lui Dumnezeu Voevod al ţării Moldovei", în care reclamă pentru un om al său, de loc şi el dintre Secui [2]). Scrisoarea e dată din Bacău. Acest oraş apare în documente acum ca un fel de reşedinţă domnească a sa pentru Ţara-de-jos [3]). Tot o scrisoare braşovenească ne confirmă şi împăcarea lui Vlad Călugărul cu Ştefan-cel-Mare, de asemenea îndeplinită în acest an, 1482 [4]).

În 1483, într'o neînţelegere dintre Sighişoreni şi Braşoveni, se vorbeşte de drumul mare „viam seu publicam stratam", care unea Sighişoara cu Moldova trecând prin Ţara Săcuilor [5]). În acest an trec prin Bistriţa spre curtea lui Ştefan trimeşii marelui duce de Moscova, cari fuseseră întâiu pe la Mathias. La 5 Februar Regele le scrie Bistriţenilor pentru ei, recomandându-i spre a fi ţinuţi şi duşi pe cheltueala acestora [6]).

* * *

Dar, în mijlocul păcii, Sultanul Baiazid năvăleşte şi, în Iulie—August 1484, în câteva zile, cuprinde şi Chilia şi Cetatea Albă, fără ca Ştefan măcar să fi avut vreme să-i iasă înainte [7]).

---

[1]) Doc. ard. la *Acad. Rom.*

[2]) Iorga, *Îndreptări şi întregiri, l. c.*, p. 120.

[3]) Idem, *ibidem*, p. 120 cu *Ştefan-cel-Mare*, p. 199.

[4]) Iorga, *Îndreptări şi întregiri*, p. 121. Cf. *Geschichte des rum. Volkes*, I, p. 356.

[5]) Doc. ard. la *Acad. Rom.*

[6]) Idem şi Iorga, *Doc. Bistr.*, I, p. VIII. (Cf. Acelaş, *Chilia şi Cetatea Albă*, p. 152 n. 4).

[7]) Iorga, *Chilia şi Cetatea Albă, l. c.* Cf. *Geschichte des rum. Volkes*, I, p. 357.

Cumplit lovit prin această pierdere, Ștefan trebuia să pornească un războiu crunt de răzbunare împotriva răpitorilor. Dar îi trebuiau ajutoare. Acum se putea vedea — și s'a văzut — cât plătește prietenia ungurească.

Probabil încă din 1483, Mathias, lipsit de ajutorul Venețienilor și al Imperiului, fusese nevoit să încheie pace cu Turcii. Regele scria Principilor Imperiului că așa, lăsat în părăsire, el nu mai poate ține seamă numai de interesele creștinătății [1]) ci „dacă e să pierim" trebue cel puțin „să nu cădem cei dintâiu noi și regatul nostru".

Astfel Ștefan era lăsat de Mathias în voea soartei și mai mult încă, în tratatul de pace turco-ungar, printr'o scăpare din vedere, cele două cetăți ale lui Ștefan, Chilia și Cetatea Albă, nu erau cuprinse [2]). Baiazid se socotise în drept de a le ataca.

Mathias protestă invitându-l să respecte pacea încheiată: „Maiestatea Voastră luând drept nimic credința [dată] a cuprins Țara-Românească și două cetăți dela hotarele Moldovei, care de drept se țin de regatul nostru al Ungariei". Regele îl amenință cu războiu [3]).

Baiazid însă îi răspunse că el n'a călcat nici un tratat. Ceea ce a cucerit el nu era trecut în înțelegerea lui cu Mathias. Așa că el nu poate să dea înapoi niște cuceriri făcute cu atâta trudă. Cel mult promite că va poruncì Pașilor din cele două cetăți să nu atace Moldova. Iar cât despre amenințările lui Mathias, nu se teme de ele nicidecum [4]).

---

[1]) Fraknói, *Mátyás Király Levelei*, II, p. 273-5 cu Iorga, *Chilia și Cetatea Albă*, p. 154-5.

[2]) Iorga, *Acte și fragmente*, III, p. 63 și urm. și *Ștefan-cel-Mare*, p. 208.

[3]) Hurm., *Doc.*, II[1], doc. IV și XIX.

[4]) Hurm., *Doc.*, II[1], doc. III și XVIII.

Baiazid avea dreptate, căci cancelarul Regatului Petru, archiepiscop de Kalocsa, nu însemnase și cele două orașe în tratat, ca fiind ale creștinilor. Aceasta îi aduse și urgia Regelui care îl pedepsì strașnic pentru greșala sa [1]).

În acest an 1484, Voevodul Ardealului scria și el Brașovenilor să trimeată oameni de încredere în Moldova și în Țara-Românească pentru a-l ține în curent cu tot ce se petrece acolo [2]).

De i-a dat sau nu ajutor Mathias lui Ștefan în 1484, greu am putea stabilì. Buonfini afirmă că regele trimese în adevăr un ajutor, dar înainte ca el să ajungă la Oradea Mare venì vestea că cetățile au căzut [3]). Regele însuși, într'o scrisoare din Viena 17 Novembre 1485 către Principii Imperiului, spune că a cuprins în tratatul său din 1484 cu Baiazid al II-lea „inter alios subditos etiam Wayvodam Moldaviae simul cum ea tota provincia", dar că Voevodul n'a vrut să ție seamă de asta, ci iar s'a războit cu Turcii, cari au venit împotriva lui de au împresurat „niște cetăți" ale lui. Înștiințat, Regele i-a trimis în ajutor lui Ștefan oastea din Transilvania „și în aceeași vreme, mai zice Mathias, am însărcinat întreaga provincie a Ardealului și pe alți oameni câți i-am putut strânge în grabă să ajute pe Voevod". Dar a fost prea târziu, căci „pe când ne pregăteam să plecăm chiar în persoană cu toate oștile, pe care le-am putut culege de pretutindeni, în ajutorul lui, și deja eram aproape, furăm înștiințați că Turcii au cucerit acele cetăți și, lăsând străji în ele, s'au întors" [4]).

---

[1]) Hurm., II[1], p. 15. n. 1 cu Iorga, *Acte și fragmente,* **III**, p. 63-5 și *Chilia și Cetatea Albă*, p. 166.

[2]) Còpii de doc. ard. la *Acad. Rom.*

[3]) *Hist. Hung.*, ed. Colonia, 1690, p. 453.

[4]) Iorga, *Acte și fragmente,* III, p. 103 și urm.

Un lucru însă e sigur: Mathias n'a trecut munții spre a da un ajutor efectiv pentru alungarea celor câteva mii de Turci din cetăți. Căci, *sau* Regele a strâns în adevăr atâta oaste câtă spune și pornise în ajutorul Voevodului și atunci pacea cu Turcii era călcată, ceea ce însă nu se dovedește — Baiazid nu pomenește nimic în scrisorile sale, precum am văzut —, *sau*, — toate aceste afirmări ale Regelui sânt niște născociri pe care el le credea destul de bine chibzuite spre a-l îndreptăți pentru neactivitatea și reaua sa purtare față de Ștefan cu prilejul pierderei celor două cetăți.

Dar, această din urmă părere se și adeverește. Regele spune că Ștefan a căutat războiul cu Turcii, neținând seamă de pacea încheiată de suzeranul său cu dînșii: acest lucru, cum am văzut, e pur și simplu o imposibilitate. Ștefan tocmai era bucuros că e lăsat în pace de Turci și se sprijinea pe ideea că el și țara lui e cuprinsă în tratatul lui Mathias. Ci alta era supărarea Regelui și el și-o și arătă în scrisoarea citată către Principii Imperiului, cum vom vedea mai pe urmă.

În vara anului 1485 Mathias reînoi legăturile cu Turcii. În Iulie Regele se înțelese cu solul turc venit înadins la Buda[1]) și prelungi pacea din anul trecut. Dar, observă d. Iorga în *Ștefan-cel-Mare*, „în luna următoare chiar — se vede că iarăși Ungurii uitaseră a pomeni țara lui Ștefan în hârtia de învoeală! — Turcii se aruncau asupra Moldovei“ [2]).

Înțelegerea lui Mathias cu Turcii răpea orice nădejde lui Ștefan de a-și recâștiga Chilia și Cetatea Albă pierdute. Domnul se întoarse dară iar spre Poloni și în ziua de 16 Septemvrie 1485 Ștefan se în-

---

[1]) *Acta Extera*, VI, 123. Cf. Iorga, *Ștefan-cel-Mare*, p. 208.
[2]) P. 208.

chinase — în sfârșit —, în persoană la Colomea cu toată strălucirea dorită de Regele ce primea această plecare — așa de glorioasă pentru Coroana polonă [1]).

Astfel, acum când știm aceste împrejurări putem înțelege de ce Mathias scria așa de dușmănos despre Ștefan la 17 Novembre al acestui an, două luni deci după reîntărirea păcii moldo-polone, în circulara sa pomenită către Principii Imperiului.

În această circulară el continua astfel: „Dară în fine, când, la sfârșitul verei [— adică în acest an 1485 în Iulie —] întărirăm noi prelungirea păcii cu Turcul, din nou am cuprins în tratat pe Voevod și cele rămase din Provincia sa, deopotrivă cu celelalte posesiuni ale noastre“ — declarație evident exagerată și probabil falșă [2]). Căci dacă el ar fi cuprins și pe Ștefan în tratat, Turcii n'ar fi năvălit numai decât în Moldova și apoi, nu „deopotrivă cu celelalte posesiuni“ ale sale putea el să cuprindă Moldova în acel tratat: aceasta o știa singur prea bine [3]).

În sfârșit Mathias încheia scrisoarea prin partea care-l durea mai mult din purtarea lui Ștefan față cu el: regele Poloniei l-a atras pe Domn „dându-i speranță de ajutor, că anume nu numai l-ar apăra și proteja, dar i-ar recâștiga din mâinile Turcilor și cetățile sale, pierdute cum s'a spus, — l-a tras dela noi și ascultarea noastră și, împotriva tratatelor reciproce și a legăturilor încheiate, împotriva jurământului prin care atât acest Voevod cât și predecesorii săi au fost totdeauna legați nouă și regatului nostru, — i-a dat solemn în-

---

[1]) V. Lewicki, *Codex epist.*, t. III, în *Monum.*, t. XIV, p. 332-3; Hurm., II[2], CCXXXVI, p. 288; Lewicki, *l. c.*, p. 334-5; și Hurm., II[2], p. 710. Cf. I. Ursu, *Relațiunile Moldovei cu Polonia*, Piatra-N., 1900, p. 121 sqq., care pune data închinărei la 12 Sept.

[2]) *Acte și Fragmente, loc. cit.*

[3]) Cf. Iorga, *Ștefan-cel-Mare*, p. 208, cu Fessler-Klein. *o. c.*, III, p. 152.

vestitura primindu-i omagiul de vecinică credință, ceea ce de drept și permis nici n'a putut, nici n'a trebuit să facă".

Iar din această supunere a lui Ștefan către Polonia a eșit, pretinde Mathias, că Turcii înfuriați de amenințările lui Cazimir au venit și au prădat Moldova, fără ca cel ce provocase acestea să intervină. Iar el, Mathias, nu putea intervenì pentru un călcător de credință ca Ștefan.

Dar și aceste afirmări ale lui Mathias sânt falșe. Turcii năvăliră nu înainte de misiva lui Cazimir în favoarea lui Ștefan, dar înainte chiar de închinarea acestuia. Ștefan era la Colomeia sau abia în drum spre Țară, înapoi, când Turcii ajunseseră deja la Suceava și-i dădeau foc [1]).

Mathias însă când scria cele ce am arătat, căuta în cel mai comod chip să se lepede de Ștefan pe care era dator să-l apere și pe care nu-l apărase. Principii creștini ar fi avut tot dreptul să-l învinovățească de aceasta, dar el le trimese expunerea pomenită a relațiilor sale cu Ștefan și aceia o primiră drept bani buni. Mai la urma urmei ce mare interes aveau ei de un voevod așa de îndepărtat ca cel moldovean, când, mai ales, acela putea să iasă și singur din încurcături?

* * *

Răcirea aceasta a relațiilor dintre Domnul Moldovei și regele Ungariei nu aduse totuși complicații mai mari după dînsa.

În anul următor 1486, Mathias se plânse și Papei că regele polon i-a răpit vasalul. Inocențiu al VIII-lea îi răspunse că-i pare rău de această împrejurare, dar Regele să fie pe pace, căci dacă cestiunea se va supune

---

[1]) Iorga, *Chilia și Cetatea Albă,* p. 168 și nota și letop. dela Bistrița, (la Bogdan, *Cronice inedite),* p. 56.

la deciziunea Scaunului apostolic, Mathias va fi apărat în drepturile sale, precum a fost și cu alte prilejuri[1]. Cestiunea s'a supus în adevăr hotărîrii Papei, trei ani după aceasta, și vom vedea mai pe urmă cum s'a resolvit. Destul atâta că din supunerea sa către Poloni[2] Ștefan tot a folosit, dacă nu mult — căci nu erau Polonii astfel de oameni, încât să dea un ajutor mai energic, — măcar mai puțin, în luptele mai mici ori mai mari ce le-a avut cu Turcii între 1485 și 1488.

Urechi într'un loc din cronica sa, anume la povestirea luptei dela Șcheia din 1486, spune că Hroiot a venit „cu oaste de Unguri asupra lui Ștefan Vodă“[3]. La o altă năvălire a lui Hroiot, cea din 1485, Urechi însă spune că acesta venise „cu Turcii până la Suceava“[4]. De ce va fi pus Urechi la Șcheia Unguri în loc de Turci, n'am putea hotărî. Letopisețul dela Bistrița nu spune cu ce fel de oaste a venit Hroiot[5]. Tot așa Cronica dela Putna în redacția dela Slatina[6]. Cronica putneană însă în redacția moldo-polonă ne dă toate lămuririle: Hromot, Hronet sau Hroiot era adus de Turci spre a fi pus în locul lui Ștefan[7]. Și în 1485 și în 1486 el vine tot cu aceștia[8]. În sfârșit cronicele turcești și prusiene nu menționează pentru acești

---

[1]) Hurm., *Doc.*, II² CCLXI, p. 291.

[2]) Pentru ac. cf. Urechi, ed. Kog., I², p. 168, ed. Picot, p. 168. Cf. Iorga, *Geschichte des rum. Volkes*, I, p. 358.

[3]) Ed. Kog. I², p. 169, ed. Picot, p. 170.

[4]) Ed. Kog. I², p. 168, ed. Picot, p. 168.

[5]) I. Bogdan, *Cronice inedite*, p. 58. Pe acest Hroiot d. Iorga (*Chilia și Cetatea Albă*, p. 169 și *Geschichte des rum. Volkes*, I, p. 358) îl identifică cu Alexandru, fiul lui Petru Aron. Cf. în ac. priv. și Picot, Urechi, *Chronique de Moldavie*, p. 168-9 și I. Bogdan, *Vechile cronice*, p. 264.

[6]) Acelaș, *Vechile cronice*, p. 197.

[7]) Cf. Iorga, *Geschichte des rum. Volkes*, I, p. 358.

[8]) I. Bogdan, *Vechile cronice*, p. 227.

ani în Moldova decât lupte cu Turcii[1]. Ungurii lui Hroiot din Urechi nu pot fi decât o scăpare din vedere[2] sau o confuzie, probabil nu a cronicarului însuşi ci a vre-unui continuator ori copist.

Cât priveşte ipoteza lui Picot[3] că Hromot ar fi un şef de mercenari boemi, bazată pe mărturia din Miechowski care spune[4] că Ştefan a avut să se lupte lângă Colomeia cu „nişte mercenari boemi", ea nu poate fi admisă, deoarece Hromot, chiar fiind nume slav, putea fi prea bine purtat într'o armată ca cea turcească în care se găseau tot felul de elemente, şi apoi Boemii de care pomeneşte Miechowski, nu-s decât nişte hoţi, iar nu o armată, precum se înfăţişa ceata lui Hromot[5]. Ar mai fi, la nevoe, şi acest argument împotriva venirei lui Hromot dinspre Ungaria, că anume şi cronicile noastre vechi n'au ştire decât despre Turci, precum s'a arătat.

V

Mathias se supărase pe Ştefan în toamna lui 1485, dar relaţiile lor nici nu se rupseră nici nu se înrăiră.

La 17 Decembre 1487 Ştefan vestea din Huşi pe bunii săi prieteni, Braşovenii, că a primit scrisorile şi pe solul lor juratul Niculae şi i-a încredinţat lui răspunsul ce li-l dă[6].

---

[1]) Leunclavius, *Historiae musulmanae Turcorum*, Frankfurt-pe-Main 1591, col. 595-6; *Annales Sultanorum otmanidarum*, Frankfurt-pe-Main 1596, la data turc. 890; *Danziger Chronik vom Pfaffenkriege,— Caspar Weinreichs Danziger Chronik* în *Script. rer. prussicarum*, IV, p. 687, 754 şi 756.

[2]) Cf. I. Bogdan, *Vechile cronice*, p. 265, n. 45 şi Iorga, *Chilia şi Cetatea Albă*, p. 169.

[3]) Urechi, *Chronique de Moldavie*, p. 168-9.

[4]) Hasdeu, *Archiva istorică*, I², p. 37.

[5]) Xenopol, *Ist. Rom.*, II, p. 371 şi nota.

[6]) Copii de doc. ard. la *Acad. Rom.*

La începutul lui 1488 Polonii, după pilda Ungurilor, cari încă cu cinci ani înainte o încheiaseră, începură și ei tratările pentru pace cu Turcii. Cazimir trimese pe Neculai Firley de Dambrowicza ca, printre altele, să ceară lui Baiazid și înapoierea Chiliei și Cetăței Albe [1]. Sultanul, evident, răspunse că acestea nu se pot da înapoi, dar va poruncì oamenilor săi de pază în ele să nu mai neliniștească Moldova [2]. Pacea definitivă între Turci și Poloni fu încheiată în Mart al anului următor [3].

Se pare că prin această vreme se produsese chiar o apropiere mai mare între Mathias și Ștefan. La 27 Martie al acestui an 1488, Regele Ungariei vestind pe Brașoveni și Bârseni de a-i venì în ajutor în *Ungaria* împotriva Turcilor — „din cauza marei depărtări" — le scrie cel puțin „acolo în părțile Ardealului și de asemenea *în Moldova* și în Țara-Românească, trebue să meargă cu oaste" supt comanda Regelui sau a Voevozilor săi din Ardeal [4]. Iar la 3 Novembre Toma Altemberger magistrul Sibiului scrie din Buda Sibienilor săi, că printre alte lucruri privitoare la interesele lor săsești, Maiestatea Sa i-a spus că „e permis ca să se facă și exporteze în bună voe arme pentru Voevodul moldovean, câte va poftì să aibă" [5]. La 10 Fevruar 1489 Mathias oprea însă comerțul cu piei crude pe care negustorii le duceau din Ardeal în

---

[1]) Lewicki, *Codex. epist.*, III, p. 348-9; Hurm., *Docum.*, II², CCLXXIII, p. 306; Iorga, *Chilia și Cetatea Albă*, p. 169-71, unde se arată pe larg tratările. Cf. *Geschichte des rum. Volkes*, I, p. 358-9.

[2]) Lewicki, *loc. cit.*; Hurm. *Doc.*, II², CCLXXX, p. 315; Iorga, *loc. cit.*

[3]) Lewicki, *Cod. ep*, III, p. 368. Cf. Iorga, *Chilia și Cetatea Albă*, p. 169-71 și *Geschichte des rum. Volkes*, I, p. 358-9, cu notele.

[4]) Còpii de doc. ard. la *Acad. Rom.* (Cf. Iorga, *Îndreptări și întregiri, loc. cit.*, p. 121).

[5]) Idem, *ibidem*.

Moldova și Țara-Românească în paguba comerțului Sașilor [1]).

În această vreme diferendul privitor la Moldova dintre Cazimir și Mathias venise înaintea Papei și acesta, precum făgăduise, hotărî în favoarea regelui Ungariei. Mathias, cum văzurăm, se și interesa în timpul din urmă mai mult decât Cazimir, care încheiase de curând pace cu Turcia, de Moldova.

Din Cracovia la 26 Iulie 1489 Cazimir se plângea lui Inocențiu al VIII-lea de nedreptatea ce i-a făcut, însărcinând pe regele Ungariei cu protecția Moldovei:

„Între acestea am înțeles și aceea că Sanctitatea Voastră a încredințat protecțiunei regelui Ungariei pe Voevodul Moldovei vasalul meu și al regatului meu, îndepărtându-l dela mine și dela regatul meu spre marea pagubă a mea și a regatului meu și stârnind prin aceasta, în loc de pace, motivul unui sângeros războiu, mai ales în acest timp, când trei hani tătari au tăbărît cu nenumărate oști la granițele regatului meu și ale Moldovei și deja au devastat în parte regatul. Pentru a-i întâmpina am trimes cu oaste pe ilustrul meu fiu Albert și am cerut (*invocavi*) pentru aceasta ajutor mie și regatului dela Voevodul Moldovei ca datorit dela un vasal". Deci, Cazimir nădăjduește că Papa își va lua de seamă [2]).

Dar la 6 April 1490 Mathias Corvin moare [3]). Se răspândise tocmai zvonul că Turcii vor intra în Transilvania „cu ajutorul Moldovenilor și Muntenilor" și poate ca ultimă hotărîre a sa [4]), Regele trimesese pe Báthory Voevodul ca să apere hotarul [5]).

La 22 August Ștefan năvălise în Pocuția și o ocu-

---

[1]) Idem, *ibidem*.

[2]) Sokolowski & Szujski, *Codex ep.* în *Monum. Pol.*, II, a. 1489, p. 293 sqq.

[3]) Iorga, *Acte și fragmente*, III, p. 65 și n. 3.

[4]) Iorga, *Ștefan-cel-Mare*, p. 218.

[5]) Iorga, *Acte și Fragmente*, III, p. 65, n. 2.

pase [1]). În Ungaria erau, iar, certe pentru tron. Iagellonii însă erau puternici.

La moartea sa, Mathias lăsase un fiu nelegitim, pe Ioan Corvin, care fu în bune relații cu Ștefan toată viața sa. Dar pe lângă acest fiu, mai erau și alți pretendenți la coroana ungară. Astfel era regele roman Maximilian, pentru care se declară și Ștefan [2]), și care avea pretenții după tată, împăratul Frideric; regele Vladislav al Boemiei, fiul mai mare al bătrânului Cazimir, și fratele său mai mic Ioan Albert. Mulțămită reginei, văduva lui Mathias, Beatrice, Vladislav reuși să fie încoronat la 18 Septembre [3]), luând în acelaș timp de soție pe fosta soție a lui Mathias [4]). Ioan Corvin rămase numai cu comandamentul general al oștilor, iar ceilalți pretendenți se liniștiră și ei în anii următori [5]).

VI

Cu suirea pe tron a lui Vladislav, relațiile lui Ștefan cu Ungaria iau o nouă față. Noul rege nu era un om de acțiune ca Mathias sau, chiar, ca fratele său Ioan Albert [6]). Unind supt coroana sa cele două regate ale Boemiei și Ungariei, Vladislav era bucuros de un vecin ca Ștefan, în Răsărit. Nu numai că el căuta să-i păstreze prietenia, dar interveni ca și Polonia să restabilească bunele relații cu Moldova, pentru ca astfel uniți, cei trei stăpânitori din Răsărit să poată mai bine rezista primejdiei păgâne.

Năvala lui Ștefan în Pocuția, din toamna lui 1490,

---

[1]) Lewicki, *Codex. ep.* în *Monum. Pol.*, XIV, a. 1490, p. 368. Cf. Iorga, *Geschichte des rum. Volkes*, I, p. 359.

[2]) Iorga, *Geschichte des rum. Volkes,* I, p. 359.

[3]) Fessler-Klein, *o. c.*, III, p. 221 și urm. Cf. Iorga, *Geschichte des rum. Volkes,* I, p. 359.

[4]) Idem, *ibidem.*

[5]) Fessler-Klein și Hurm., II² și VIII, la acești ani.

[6]) Iorga, *Stefan-cel-Mare,* p. 222.

nu fu oprită de nimeni. Ioan Albert trecuse în Ungaria spre a se lupta cu fratele său Vladislav pentru coroana lui Mathias. Tânărul principe era susținut de o parte din magnații ardeleni și în timp ce Vladislav era în mijlocul Ungariei, unde se încorona la 18 Septemvrie [1]), Ioan Albert stătea în Cașovia așteptând evenimentele [2]).

Ce fel înțelese Vladislav să se poarte cu Ștefan, se văzu din primii ani ai domniei sale.

La 21 Mart 1492, din Buda, Regele ordoană conventului din mănăstirea Clujului să întroducă din partea sa cu solemnitate pe Ștefan și fiul său Alexandru în posesiunea cetăților Ciceu și Cetatea-de-Baltă din Transilvania, pe care i le dăruise mai întâiu regele Mathias. Aceasta cu toate că ambele cetăți erau reclamate de particulari ce pretindeau că au drepturi asupra lor, — pentru Ciceu Mihai Desöffy de Losoncz cu fiii și văduva lui Marc Bethlen, Ana; pentru Cetatea-de-Baltă Elisabeta, văduva lui Pongrácz, cu fiica și fiul ei [3]).

„Având în vedere, zice Vladislav, strălucita lui (Ștefan) credință și meritele serviciilor credincioase ale credinciosului nostru spectabil și magnific, Ștefan Voevodul moldovean, pe care el le-a adus și împlinit, călcând pe urmele predecesorilor săi Voevozi, mai întâiu serenisimului principe, răposatul Domn, regele Mathias, predecesorul nostru de fericită memorie, și sacrei coroane a regatului nostru cu deplină credință și stăruință“, — deaceea Ștefan Voevod al Moldovei și prin el magnificul Alexandru fiul lui și moștenitorii lor toți sânt întăriți cu titlul noii donațiuni în stăpânirea Castelelor Ciceului și Cetății-de-Baltă „pe care ,el (Ștefan) le-a avut din mânile răposatului Domnului Mathias Re-

[1]) Fessler-Klein, *o. c.*, III, p. 232: la *Stuhlweissenburg*. Cf. Caro, *Geschichte Polens*, V², p. 618.

[2]) Lewicki, *Codex. ep.*, III, p. 368-9, în *Monum. Pol.*, X V.

[3]) Iorga, *Chilia și Cetatea-Albă*, p. 272.

gele și *le-a ținut până acum, și le are și ține până în present, în posesiunea lor pașnică și liniștită*". Fură însărcinați cu solemna așezare din nou a lui Ștefan în cetăți, Albert Sylei de Bönye, Andreas pârcălabul, de Peterfalva, Grigore de Szent-György și Francisc de Kis-Devecser [1]).

Ștefan își păstra mereu încă toată libertatea de acțiune față de Turci. La 18 Iunie 1492 Ieronim Marcel, scriind Dogelui Veneției despre atitudinea Domnilor din țările românești față de Poartă, spune că Ștefan n'a vrut să lase pe Tătari să treacă în ajutorul Turcilor [2]) împotriva prietenilor săi Ungurii [3]).

În 1493 se răspândì vestea că vor năvălì Turcii. Boerii și negustorii moldoveni mai fricoși se refugiară atunci peste Munți la Bistrița, după ce căpătară învoeală dela Rege [4]). Și, în această privință un decret regal din Buda 21 Novembre, acest an, ne dă prețioase lămuriri. Regele Vladislav scria Voevozilor și celorlalți oameni ai săi din Ardeal, pe de-o parte pentru Sibiu pe de alta pentru Bistrița, în aceiași termini chiar, cu privire la „barones ac nobiles et mercatores" Țării-Românești și Moldovei, cari veneau acolo să se adăpostească la nevoe. Acei din Moldova, zice Vladislav, „totdeauna în timpul năvălirilor turcești au obișnuit să aducă lucrurile și averile lor în cetatea noastră a Bistriței și să le încredințeze și adăpostească la cetățenii noștri. Și astfel cetățenii noștri înștiințați totdeauna prin aceștia (Moldovenii) de diferite noutăți despre partea Turcilor au fost cu atât mai cu grijă pentru păstrarea cetății și în aceeași vreme au avut nu puțin venit și folos. Iar acum acești baroni și nobili și negustori ai Moldovei se tem,

---

1) Hurm., *Doc.*, II², CCXCII, p. 327.
2) Hurm., *Doc.*, VIII, XXXII, p. 28.
3) Cf. Iorga, *Ștefan-cel-Mare*, p. 245.
4) Berger, *o. c.*, p. II, no. 376.

ca să nu le luaţi lucrurile şi averile lor şi să-i împiedecaţi de a-şi duce aceste bunuri în amintita Cetate a noastră şi nici ei să nu poată intra, ceea ce ar aduce mare pagubă chiar cetăţenilor noştri, pentru că n'ar fi înştiinţaţi de acele noutăţi, pe care obişnuiau să le aibă mai înainte". Deci el primind rugămintea judeţului şi cetăţenilor bistriţeni cari se plâng de lipsa acestor venituri, le porunceşte oamenilor săi să facă sigură intrarea în Bistriţa tuturor boerilor şi negustorilor moldoveni şi să-i aşeze pe la gazde şi să vegheze ca să nu li se ia lucrurile aduse de dînşii [1]).

La 7 Iunie 1492 craiul Cazimir al Poloniei murì [2]). Pe tron se suì atunci Ioan Albert, care nu se alese rege decât mulţămită stăruinţelor mamei sale, în 27 August, — al aceluiaş an [3]). În Litvania, despărţită de Regat, se ridică Alexandru, fratele lui Ioan, şi care vestì despre aceasta şi pe Ştefan. Acesta, încunjurat acum din toate părţile de Jagelloni, primì cu prietenie vestea şi răspunse la ea prin solii de felicitare, precum trimesese asigurări de statornică credinţă şi legământ prietenesc şi la moartea lui Cazimir [4]).

Din socotelile tesaurului public al Ungariei pe 1494, se vede că relaţiile lui Ştefan cu Vladislav şi ţara lui erau neîntrerupte şi îndatoritoare. Aşa din contribuţiunea ardeleană pentru războiu i se dăduseră lui Ştefan 1000 de galbeni. Alţi 111 fuseseră cheltuiţi cu doi soli ai săi veniţi în deputaţiuni la Sibiiu, la Rege. Alţi 18 serviseră la căptuşirea cu blană a unei şube a

---

[1]) Còpii de doc. ard. la *Acad. Rom.*

[2]) *Archiv für oesterreichische Geschichte,* XLIX, p. 414 (Cronica lui Ioan de Komorow). Cf. Caro, *Geschichte Polens,* V², p. 628.

[3]) Caro, *Geschichte Polens,* V², p. 636.

[4]) Jabłonowski, în *Żródła Dziejowe,* X, p. 60 şi Iorga, *Ştefan-cel-Mare,* p. 223 şi urm., unde v. şi izvoarele. Cf. Hurm., II², CCCXII, p. 354.

solului moldovenesc [1]). În aceeaşi vreme Vladislav era în bune legături şi cu Papa [2]). La 9 Ianuar al acestui an 1494, un raport italian despre luptele Ungurilor cu Turcii la Belgrad afirma că ajutorul dat de Domnii ţărilor române a fost foarte bine venit şi eficace [3]).

Vladislav însfârşit se împăca tot în acest timp — Martie 1494 — la Leutschau cu fraţii săi din Polonia şi Litvania [4]), şi la întoarcere el încredinţă Ardealul în paza românului Bartolomeiu Dragfi, — Birtoc al vechilor noastre cronice moldoveneşti [5]). Creştinii din Răsărit se strângeau în mănunchiu sfânt pentru lupta împotriva Turcilor [6]).

Şi socotelile tesaurului unguresc pe 1495 însemnau: 1515 galbeni — „bunurile lui Ştefan Voevodul Moldovei în cuprinsul cetăţilor Ciceu şi Cetatea-de-Baltă, a căror contribuţie a fost iertată"; 17 galbeni, două vase de vin solilor Domnului cumpărate prin Vlasie Zakachy; alte cheltueli apoi, de întreţinere, cu aceiaşi soli şi, tot lor, 64 de galbeni, bani în mână pentru proviziunile şi întreţinerea lor [7]).

În 1496 Vladislav trimesese la începutul anului o solie specială la Ştefan. Întrebându-l Sibienii ce solie a fost aceea, Regele le răspundea „non fuisse magnae importantiae" şi că în orice caz îi va lămurì prin pro-

---

[1]) Hurm., *Doc.*, II². CCCXXII, p. 364.

[2]) Eug. Albèri, *Relazioni degli ambasciatori veneti al Senato*, Ser. II, vol. III (vol. 9), p. 10.

[3]) Hurm., VIII, XXXIII, p. 29.

[4]) În Caro, *Geschichte Polens*, V², p. 694 sqq. se găseşte pe larg tratat Congresul din Leutschau. Cf. Fessler-Klein, III, p. 256 sqq.

[5]) Iorga, *Ştefan-cel-Mare*, p. 228-9; Fessler-Klein, *o. c.*, p. 257 sqq. Cf. *Letop. dela Bistriţa*, în I. Bogdan, *Cron. ined.*, p. 60.

[6]) V. la Iorga, *Ştefan-cel-Mare*, n. 302, mărturiile Raguzanilor.

[7]) Hurm., *Doc.*, II², CCCXXII, p. 365. Cf. Istvanffy *apud* Fessler-Klein, *o. c.*, III, p. 263.

tocamerariul său Nicolae din Sibiu, pe care-l chemase cu afaceri la dînsul, în Pojon [1]).

În cursul acestui an Ştefan trata cu Ioan marele duce al Moscovei şi cu Alexandru al Litvaniei, — care îl poftise, el pe Ştefan, la aceasta în Novembre 1493 [2]) —, pentru o alianţă împotriva Turcilor. Nu se putu ajunge la o înţelegere [3]). Dar în Ungaria era deja zvonul că Ştefan convingând şi pe Voevodul Ţării-Româneşti făgăduise Ungurilor un ajutor de 20.000 de oameni împotriva Păgânilor [4]). Aşa erau planurile unora şi desigur Ştefan cel dintâiu ar fi dorit îndeplinirea lor, spre a-şi vedea încă odată supt ocrotirea sa scumpele-i cetăţi furate în 1484.

Gândurile schimbătoare ale lui Ioan Albert hotărîră însă altfel.

VII

Între Iagelloni rămăsese unul neprocopsit: Sigismund de Zips. Acesta dorea Moldova [5]), al cărei Voevod nu numai că nu era dispus să-i dea lui locul, dar încă pentru vechea datorie neplătită ocupase şi Pocuţia.

În Ianuar 1497, la începutul lunei, Ştefan era la Hârlău [6]). La 28 ale lunei coborîse la Iaşi [7]). La 25 Februar era în Vaslui [8]) unde îl găsim încă toată luna lui Mart [9]). În vară se întoarse apoi în Suceava [10]).

---

[1]) Còpii de doc. ard. la *Acad. Rom.*

[2]) Hurm., *Doc.*, II², CCCXI, p. 354.

[3]) Hurm., *Doc.*, II², CCCXXXVI-IX, p. 380-2.

[4]) Bonfinius, *Hist.*, la anul 1496, p. 512-13.

[5]) Lewicki, *Codex. ep.*, III, în *Monum. Poloniae*, t. XIV, p. 443 şi urm. V. pentru lămuriri Caro, *Geschichte Polens*, V², p. 699 sqq.

[6]) *Bibl. Acad. Rom.*, Doc. XVII/98 şi XL/13.

[7]) *Ibidem*, Doc. XLV/139.

[8]) *Ibidem*, pec. 161.

[9]) *Uricariul*, XIV, p. 72 ; XVIII, p. 77.

[10]) Cf. *Cronica dela Bistriţa*, în Bogdan, *o. c.*, p. 59 cu Iorga, *Ştefan-cel-Mare*, p. 236.

În August deja, Ștefan, ajutat și de cunoștințile cuscrului său Bartolomeiu Dragfi al Ardealului [1]), știa că nu împotriva Turcilor a pornit Ioan Albert cu oaste, căci la 16 ale lunii oastea polonă ajunsese la Nistru și începuse probabil trecerea [2]).

Apusenilor însă, la 26 August, le venise prin Venețieni știrea falșă că, dimpotrivă, Ștefan, „il re di Rossia, il re di Polana et il re di Hungaria" au făcut împreună alianță împotriva Turcilor, și au deja oaste gata [3]).

Încă dela sfârșitul verii începuseră să meargă Ardeleni în Moldova la oaste și Vladislav scria la 16 Oct. Voevodului Dragfi și lui Ioan Tharczay să ia seama să nu-i mai lase să treacă pe la Sași, că le fac pagube, ci să-i treacă prin ținuturile Săcuilor sau prin moșiile nobililor [4]).

La 27 August Ștefan plecă din Suceava la Roman [5]). El scrise și iubitului său Birtoc Voevodul să-i vină în ajutor și — așteptă.

La 9 Septembre Dragfi scria din Brașov Sibienilor să-i trimeată tunuri „cum praedictis earum attinentiis," „grabnic", „pentru că iată", adăoga el, „Ștefan Voevodul Moldovei ne chiamă cu toată oastea noastră în țara moldovenească, și astăzi, omul lui, prin care ne-a chemat, e la noi. Deaceea dacă întârziați cu trimeterea tunurilor, atunci ele nu ne mai pot ajunge aici în Țară, pentru care lucru din nou vă înștiințăm ca să

---

[1]) Iorga, *o. c.*, p., 233.

[2]) Hurm., II², CCCXLIV, p. 386 cu *Akta Grodzkie i Ziemskie,* IX, p. 157.

[3]) *Magyar történelmi tár,* XIV, p. 14, — Cronica lui Marino Sanuto ; — *ibidem,* p. 15.

[4]) Copii de doc. ard. la *Acad. Rom.*, și Szabó Károly, *Székely Oklevéltár,* III, Kolozsvár 1890, p. 130-1.

[5]) *Cronica dela Bistrița,* loc. cit.

nu faceţi altfel, supt pedeapsa pierderei capetelor voastre" [1]).

Dar lui Ioan Albert nu-i mergea bine în ţară streină [2]). Dragfi venit nu atât pentru războiu cât pentru pace, propuse o împăcare între cuscrul său Ştefan şi Ioan fratele stăpânului său Vladislav [3]). Nu era bine să se verse sânge creştinesc în zadar. El se oferì să trateze în persoană. Letopiseţul bistriţean ne dă amănunte complete în privinţa rolului Ungurilor reprezentaţi prin „Birtoc Voevod" în campania polonă din 1497:

[Polonii asediau fără izbândă Suceava. Ştefan era la Roman cu toate oştile sale.] „Iar Domnului Ştefan Voevod *îi venì ajutor* dela craiul unguresc numit Laslău, carele era frate cu Albert craiul leşesc, 12 mii de ostaşi, iar cu ei se afla Birtoc Voevodul Ardealului, care Birl toc Voevod era şi cuscru cu Ştefan Voevod; şi astfel Voevodul Birtoc întrebă pe Domnul Ştefan dacă vrea să-l împace cu craiul leşesc, iar Domnul Ştefan Voevod făcu pe voea lui să se împace, şi aşa trimese Birtoc pe solii săi la craiul leşesc cu vorbă ca să meargă el însuşi la Craiu şi astfel se duse la Craiul şi-i împăcă pe ei, dar cu făgădueala ca să se întoarcă pe aceeaşi cale pe unde veniseră; iar Domnul Ştefan Voevod ospătând şi dăruind pe Voevodul Birtoc cu multe şi mari daruri îl trimese îndărăt în ţara sa" [4]).

Întocmai aceleaşi ştiri le are şi cronica moldopo-

---

[1]) Còpii de doc. ard. la *Acad. Rom.*

[2]) Cf. pentru expediţia lui Ioan Albert în Moldova mai ales Caro, *Geschichte Polens*, V², p. 719 sqq. Lucrarea de ¡curând publicată de căpitanul E. Fischer, *Kozmin*, Czernowitz, 1903, tradusă şi în rom., nu e destul de serioasă pentru a putea fi luată în considerare.

[3]) Cf. Iorga, *Geschichte des rum. Volkes*, I, p. 360.

[4]) I. Bogdan, *Cronice inedite*, p. 60.

lonă[1]) și cronica lui Urechi[2]), care completează știrile sale privitoare la aceste întâmplări cu datele lui Bielski, dar partea ce ne privește nu dă nimic mai mult decât letopisețul bistrițian din care ia până și expresiile.

Cronica contimporanului Ioan de Komorow confirmă ajutorul unguresc și atribue lui Ștefan călcarea credinței față de Ioan Albert, care întâiu avea de gând să meargă împotriva Turcilor[3]).

Wapowski confirmă și el venirea Secuilor în ajutorul lui Ștefan[4]). Tot așa Długosz și după el ceilalți cronicari poloni. Precum însă ne spune și cronica dela Bistrița, Dragfi se întoarse în Ardeal fără să fi luat parte la luptă: aceasta pentru că chiar dacă Ștefan l-ar fi reținut pentru mai departe, el tot n'ar fi putut intra în războiu cu Ioan Albert, fratele regelui său, decât dacă acela ar fi vrut să cucerească Moldova[5]).

La 30 Novembre Dragfi era înapoi în țara sa. El se întorsese, cu toată înștiințarea lui Vladislav de câteva luni mai înainte, tot prin părțile Sașilor și le pricinuise pagube. La data amintită Regele îi face imputări pentru acest lucru: „Commiseramus vobis per alias nostras ut dum de Moldavia cum exercitu rediretis, non per medium Saxonum nostrorum, sed per aliam aliquam viam exercitum reduceretis. . .“ [6]).

O scrisoare din Buda, 18 Octombre, a lui Gheorghe von Neydegk către guvernatorul Vienei Ioan Fuxma-

---

[1]) I. Bogdan., *Vechile cronice*, p. 227.

[2]) Ed. Kog., I[2], p. 170-1,—ed. Picot, p. 182 și 186.

[3]) *Archiv für oesterreichische Geschichte*, XLIX, p. 418. Cf. Caro *Geschichte Polens*, V[2], p. 726-7.

[4]) *Scriptores rerum polonicarum*, II, p. 22.

[5]) Știrea contimporanului Naker (*Script. ver. prussicarum*, V, 313) [în armonie și cu Miechowski] că Ardelenii ar fi luat parte chiar în luptă, cred că trebue socotită cu o mică confuzie față de adevăratul curs al evenimentelor, așa cum izvoarele moldo-ardelene în măsură de a fi mai bine informate ni-l arată. (Cf. Ursu, *Relații*, p. 153—4).

[6]) Còpii de doc. ard. la *Acad. Rom.*

gen confirmă ajutorul dat de Unguri lui Ștefan în 1497 [1]), și în aceeași vreme, ceea ce am amintit mai sus, frica lui Vladislav ca Ioan Albert să nu cucerească Moldova, frică ce a adus ca imediată urmare intrarea lui Dragfi în Moldova, dar care nu era de loc întemeiată, deoarece Ștefan nu era dintr'acei Voevozi cari să aibă nevoe de ajutor strein împotriva unei oști ca a Polonilor, sau să nu-și poată singur apăra Țara.

Regele Ungariei scrisese chiar fratelui său făcându-i mustrări că supt cuvânt de a merge încontra Turcilor a năvălit asupra lui Ștefan. Ioan Albert răspunse lui Vladislav, spre sfârșitul anului ce-i văzuse înfrângerea, că n'are dreptate cu bănuielile sale: că în adevăr voise să meargă asupra Turcilor, dar Ștefan l-a supărat și și-a atras asupră-și mânia sa. Dimpotrivă dară, Vladislav e cel care ar trebuì să-și ceară iertare, căci l-a jignit foarte mult pe dînsul, Albert, când i-a trimes pe Dragfi să-i spue că n'are dreptate să vie cu oaste împotriva Voevodului Moldovei, și mai ales când i-a îngăduit acelui Dragfi ca să vină cu oaste asupra lui. Se înșeală amar Vladislav când crede că Albert ar fi venit ca să supue Moldova sau să așeze acolo pe Sigismund [2]).

Istoricii unguri de mai târziu au interpretat insuficient ajutorul dat de Unguri lui Ștefan. Ei l-au socotit ca trimes în urma cererei lui Ștefan, făcută însuși Regelui. Și în special Pray arată chiar—la o dată greșită—că Regele a trimes ajutorul [3]), ceea ce din documente se vede că nu e astfel. Dragfi a pornit în ajutorul lui Ștefan în puterea unei îngăduiri generale acordate încă de mai înainte de Vladislav. Cât privește numărul Săcuilor veniți, de sigur el a fost mult mai

---

[1]) Iorga, *Acte și fragmente,* III, p. 106.

[2]) Lewicki, *Codex ep.,* III, în *Monum. Pol.,* XIV, p. 443 și urm.

[3]) *Annales,* l. IV, Vienna 1767, la anul 1496.

mic de 12000, cum îl dă de pildă cronica dela Bistrița. Fessler întrebuințând pe Cromer și Engel dă numai 2000 [1]). Trebue însă să fi fost mai mulți, deoarece documentele ne spun că Dragfi a plecat cu toate oștile sale [2]). Vladislav primì cu mulțămire știrea retragerei Polonilor din Moldova, iar pe cei ce luaseră parte cu Dragfi la expediția de ajutor îi răsplătì [3]).

Dar, în 1498 se ținu dieta dela Friburg. Aici atât Albert cât și Vladislav trimeseră soli pentru a cere ajutor Germaniei împotriva Turcilor. Craiul polon venea însă cu grele plângeri împotriva lui Ștefan, pe care îl învinuia că s'a unit cu Turcii împotrivă-i [4]) atât la 1497 —ceea ce nu era drept decât în parte—cât și la 1498 ceea ce era cu totul fals. Ambasadorul polon arăta cum Regele plecase pentru recucerirea Chiliei și Cetății-Albe, — ceea ce, *în puterea tratatelor încheiate cu Moldova*, Polonia se simțea obligată a face — și cum fusese împiedecat de Ștefan [5]).

Vladislav însă cerea cu tot dinadinsul ajutor pentru Moldova. Solii unguri trimeși la Friburg aveau poruncă să insiste din toate puterile „asupra primejdiei [în care se afla] țara Moldovei, de atâta vreme apărată de Unguri, și [să arate] cum, după cuprinderea de către Turci a cetăților Chilia și Cetatea Albă și a orașului Caffa, Voevodul moldovean cu toată țara lui e apăsat de puterea Turcului și deja a fost silit să-i plătească tribut, iar acea țară, a Moldovei, va pierì grabnic, dacă nu e ajutată de Maiestatea Sa regele Ungariei“ [6]).

---

[1]) Fessler-Klein, *o. c.*, III, p. 264 și nota 1.

[2]) V. còpiile ardelene la *Acad. Rom.*

[3]) Hurm., II[1], XX, p. 16-7.

[4]) Ștefan era bănuit de Răsăriteni că e în prietenie cu Turcii. La năvălirile din 1498, știrile contimporane îl amestecă și pe el cu Turcii, făcându-l chiar conducător al lor.

[5]) Iorga, *Acte și fragmente*, III, 66 și Hurm., II[2], CCCLIV.

[6]) Hurm., *Doc.*, II[2], CCCXLVII, p. 389.

În Iulie al acestui an, 1498, Vladislav trimese soli la Ioan Albert pentru a pornì legături trainice de pace, cu adevărat frățești, și pentru a-l convinge să încheie pace și cu Alexandru fratele din Litvania și, mai ales, cu Ștefan Vodă al Moldovei. Tratatul se și legă la 20 Iulie în Cracovia și fu ratificat de Albert, „așa ca între Maiestatea Sa regele Poloniei și principele Alexandru Marele Duce și ducatul Litvaniei, de-o parte, și Ștefan Voevod de cealaltă să fie pace perpetuă, astfel ca Voevodul și urmașii săi să poată sta, trăì și stăpânì în siguranță și liniște în Moldova și pe viitor ca mai înainte“; aceasta pentru că, întru cât Craiul Unguresc a dorit să i se acorde lui Ștefan și provinciei sale pacea și de către regele Poloniei, deaceea, el însuși a acordat pacea și fratelui său și lui Ștefan, cu toate supărările din timpul din urmă [1]).

Ștefan deci va fi dator să întreție bune relații cu ambii regi și cu ducele Litvaniei, iar pentru statornicia sa garantează chiar acum solii regelui Ungariei.

În aceeași zi, Ioan Albert ratifică tratatul de pace cu regele Ungariei, declarând că, în urma intervenției acestuia, el acordă pace perpetuă lui Ștefan și provinciei sale. Nu i se cere Domnului nimic extraordinar și mai mult încă, nu se vorbește despre relații de vasalitate ce-ar trebuì observate de dînsul față de Polonia sau Ungaria, ci-s numai îndatoriri reciproce [2]).

La 1 August, din Buda, Vladislav aprobă și el tratatul încheiat de solii săi cu Cazimir, puindu-se chezaș pentru Ștefan, care era cuprins oarecum alăturea

---

[1]) Hurm., *Doc.*, II², CCCLV, p. 402 și urm. Cf. asupra acestui tratat Caro, ***Geschichte Polens,*** V², p. 754-5 și Ursu, *o. c.*, p. 158 sqq.

[2]) Hurm., *Doc.*, loc. cit., p. 406. Acelaș lucru îl observă și Caro, ***Geschichte Polens,*** V², p. 755. Pentru toate împrejurările din 1497 și anii următori, cel mai bun îndreptar rămâne tot Caro, atât ca istorie moldo-polonă, cât și ca relații ost-europene.

cu cei trei frați în quadrupla alianță ce se încheia acum frățește și creștinește încontra Turcilor [1]).

Rămânea acum să se hotărască și Ștefan spre a se lega el și cu țara sa, în scris, cu acei cari îi ofereau acum pacea. Și, dacă nu s'a ajuns chiar în acest an la înțelegerea definitivă, precum cu dreptate observă Caro [2]), cel mai verosimil motiv pare a fi „că Voevodul Ștefan n'a voit să admită tratatul în această formă, puțin plăcută lui, în care fusese redactat. Căci și dacă, de fapt, prin acest tratat vechea legătură de vasalitate între Moldova și Polonia era tacit înlăturată și nici vorbă nu mai era de datoria de mai înainte a închinării, totuși asta putea să nu-l satisfacă pe Voevod, odată ce în documentul delegaților unguri era expresia că „regele Poloniei l-a reprimit în grație cu toate excesele făptuite“ și încă alta și mai tare, chiar în documentul Regelui, unde, în afară de această frază, vine și denumirea Voevodului ca „delinquent față de Polonia“,—expresii cari puteau să pară lui Ștefan tot așa de insultătoare precât de neconforme cu relațiunile de fapt“. Ce-i dreptul, lăsând la o parte mânia, încă dela începutul lui 1499 el începu să împiedice pe Turci de a mai năvălì prin țara lui în Polonia [3]), dar

---

[1]) Idem, *ibidem*, p. 409.

[2]) *Geschichte Polens*, V², p. 755-6.

[3]) O scrisoare din 25 Ianuar 1499 (Sanuto, *Diarii*, ed. Berchet, tom. II, Venezia 1879, p. 394) vorbind de un atac al Turcilor asupra Poloniei, spune că aceștia în număr de 140 de mii „vanno scorendo il paese non fazando danno nè depradation alcuna, ma *solum* atendeno ad aquistar castelli et citade; et che Alibech voyvoda *è restato sui passi de Valachia con turchi 20 milia per dubito dil signor Stephano de Valachia;* et che re Alberto de Polonia ha mandato a dimandar soccorso a la majestà del re di Ongaria suo fradelo et a li baroni“, dar aceștia nu vor să-i dea. Și tot în Sanuto (*Diarii*, ed. Berchet, tom. II, p. 562), din Roma, cu data de 24 Martie 1499, se aflà „che soa beatitudine a per via di procuratori di Polana: come

tocmai în vară se putu ajunge și la pacea formală. Despre partea lui, Albert, încă dela 4 Ianuar al noului an, acorda privilegii comerciale Moldovenilor [1]).

În primăvară solii lui Vladislav porniră iar la Cracovia, anume Dominic episcopul de Oradea Mare și Baltazar de Bathian, banul și căpitanul Bosniei, și Neculai de Bașca prepositul S-tului Petru „de castro Agriensi" [2]). Iar dela Ștefan veniră pârcălabul Hărman și pisarul Ivanco [3]). După discuții în care Domnul Moldovei fusese tratat cu foarte multă cinste, pacea se încheie cu mențiunea intervenirei lui Vladislav între Ștefan și Albert, Luni la 15 April 1499, în Cracovia [4]). Condițiunile erau „de o reciprocitate absolută între rege și „Domn" și Ungaria nu intervenea ca suzerană care impune o pace, ci ca mijlocitoare și prietenă" [5]). În aceeași zi se încheia tratat de pace deosebit între Vladislav și Albert [6]), iar a doua zi Albert ratifica înțelegerea între el și frații săi Alexandru și Sigismund de o parte și Vladislav de alta, cu amintirea lui Ștefan [7]). Iar, solii unguri de-oparte [8]), cei moldoveni de alta [9]) certificau și ei prin acte speciale cum s'a încheiat tratatul între Ștefan și Ioan Albert.

La 14 Mai Vladislav, din Buda, trimete întărirea

---

turchi havia abuto gran frachasso in li passi tra Valachia *et benchè vlachi era et è sottoposti parte a' turchi, pur si haveano acordato con il re di Polana a disperder turchi"*. Cf. *Történelmi tár*, XIV, p. 26, 57, 92 și *Arkiv za pov. jugosl.*, V, p. 53, 91. Leunclavius, *Hist.*, p. 636 și urm.

1) Hurm., *Doc.*, II², CCCLXXII, p. 446.

2) Hurm., II², CCCLXIX, p. 435.

3) Hurm., II², CCCLXX, p. 438.

4) Hurm., II², CCCLXVI, p. 421.

5) Iorga, *Chilia și Cetatea Albă*, p. 175.

6) Hurm., II², CCCLVII, p. 425.

7) Hurm., II², p. 430.

8) Hurm., II², CCCLXIX, p. 435.

9) Hurm., II², CCCLXX, p. 438.

tratatului cu frații săi, după cel ratificat de Ștefan [1]). În sfârșit la 12 Iulie, din Hârlău, Ștefan dă și el întărirea tratatului, de pacea pentru care nu el se rugase, ci alții i-o oferise [2]), și la 18 Iulie Ștefan întărește definitiv cuprinsul tratatului [3]). Cei patru frați Iagelloni se obligau a-l ajuta împotriva Turcilor și el, în schimb, trebuia să le dea știre despre mișcările Păgânilor și să nu ție cu dînșii „afară numai dacă Sultanul sau demnitarii lui n'ar venì cu mari forțe și l-ar constrânge ca să le dea ajutor". Dar în cazul acesta credința lui și a Țării, față de cele jurate Ungariei ori Poloniei, să nu fie socotită de călcată [4]).

Vechile noastre cronice Moldovenești n'au știre despre această împăcare a lui Ștefan cu Albert, prin mijlocirea lui Vladislav. Urechi deșì utilizează punct de punct la acest loc pe Bielski evită de a spune că pacea s'a încheiat prin mijlocirea Craiului unguresc [5]) și dă în aceeași vreme data greșită de 1501 [7009].

Cronicele polone ne dau însă lămuriri ce concordă în totul cu mărturiile documentelor și în special Miechowski și Wapowski — după care poate se iau Cromer și Bielski—, sânt foarte bine informați [6]).

---

[1]) Hurm., II², CCCLXXII, p. 445.

[2]) Hurm., II², p. 714 și urm. Cf. Iorga, *Geschichte des rum. Volkes*, I, p. 361.

[3]) Hurm., II², CCCLXXI, p. 439. Cf. Iorga, *Geschichte des rum. Volkes*, I, p. 361.

[4]) Subiectul nostru nu ne îngădue să ne oprim mai mult asupra acestui tratat de pace între Polonia și Moldova. Nu putem deci decât să recomandăm citirea celor două splendide capitole din Caro, *Geschichte Polens*, V², p. 678 sqq. și 719 sqq., și în special, pentru tratatul din Iulie 1499, p. 757, unde se găsesc toate lămuririle istorice necesare, precum și critica diplomatică a acestui tratat.

[5]) Ed. Kog., I², p. 175; ed. Picot, p. 202. Data greșită se explică prin aceea că se leagă de alte date dinainte, de lupte cu Polonii în anii precedenți acestuia: 7006 și 7008 (1498 și 1500).

[6]) Miechowski, ap. Hasdeu, *Arhiva istorică*, I², p. 45; Cromer, ed. Basel, p. 669-70; Bielski, *Kron.*, ed. 1856, p. 905-6; Wapowski în *Scriptores rerum polonicarum*, II, p. 32.

Și ca observare generală ce se desprinde atât din împrejurările încheierii acestui tratat de pace cât și din însuși cuprinsul lui și mărturiile contimporane, găsim că *Ștefan la această dată se înfățișează* — afară de legăturile—de tribut și nu de supunere — cu Turcii — „*ca un stăpânitor cu totul neatârnat*" [1]).

Pacea creștină din Răsărit deștepta acum din nou nădejdea unei mari cruciate, și din nou scrisorile Papei și solii Venețienilor porniră în cautarea războinicilor din aceste părți. Și Ștefan, necăjit de Turci, refuză să le mai plătească birul cerut și începu către sfârșitul lui 1499 ostilitățile, în vreme ce, pentru mărirea coaliției împotriva Turcilor, chiar îndată după pacea cu Polonii, el căuta să împace pe Marele Duce de Moscova Ivan Vasilievici cu ginerele lui Marele Duce de Litvania, chemându-i împotriva Turcilor [2]).

Solii din Moldova plecară în anii viitori la Papa și la Venețieni precum și la regele Vladislav.

---

[1]) Cf. Iorga, *Ștefan-cel-mare,* p. 247 și Caro, *Geschichte Polens* V², p. 756. Caro, vorbind de ultima redacție a tratatului de pace din 1498-99, iată ce zice: „Deosebitele hotărîri cu privire la defensiva și ofensiva celor două state aliate asupra Turcilor ne interesează mai puțin ca tonul în care e vorba despre Voevodul Ștefan în acest nou tratat și locul ce-i fu făcut în noua coalițiune. Acum nu se mai vorbește de vre-o „primire în grația regelui Poloniei", sau de vre-un „delinquent" sau de „excese", ci numai se dă asigurarea că paguba pe care-a făcut-o el în Polonia va rămâne uitată și iertată. *În toate punctele privitoare la Voevod el e privit față de ambii regi ca absolut „coordonat". Nu se găsește aici nici o aluzie fie la închinarea către Polonia fie la cea către Ungaria. Îi e în adevăr încredințat un rol și în expedițiile împotriva Turcilor, dar nu numai unul de supunere și pasivitate ca în primul tratat, ci acela al unui al treilea aliat, care, la nevoe, fie în persoană fie sub conducerea fiului său Bogdan, va întruni oastea sa cu cea polono-ungară. Cu un cuvânt, Ștefan câștigase neatârnarea sa și recunoașterea acestei neatârnări de către ambele Puteri vecine*".

[2]) Caro, *Geschichte Polens,* V², p. 758.

Dar, înaintea acestor împrejurări să cercetăm pe cele ce urmară după 1499 în relațiile Moldovei cu Ungaria și cu Apusul mai depărtat.

VIII

La 1 Mai 1500 regele Vladislav întărește din nou lui Ștefan Ciceul, justificându-se astfel față de archiepiscopul de Strigon, Toma: „Având în vedere desele rugăminți ale credinciosului nostru spectabilului și magnificului Ștefan Voevod al Moldovei..., și mai ales din acea considerație, ca el să nu plece din ascultarea și supunerea noastră și a coroanei noastre a Ungariei și să se unească cu Turcii, dușmanii regatului, spre paguba și nefericirea nu numai a țării lui, dar și a întregii creștinătăți, și să fie și mai înclinat de cum a fost pân'acum [față de noi] și în alte bune privințe..." cu sfatul nobililor. . . a luat cetatea Ciceului dela Mihail Imrefy de Szerdahely, care pretindea „că i-a aparținut și-i aparține după dreptul său, de drept și legitim" și i-a dat-o lui Ștefan, despăgubind prin alte proprietăți pe nobilul ungur [1]). Cum se va vedea însă, cu toate pretențiunile, Cetățile tot de Ștefan fusese mereu stăpânite.

La 29 Iunie Florentinul Octavian Gucci scria din Cracovia că „Polonii ar face bucuros pace cu Turcii, dar au jurământ cu Ungaria să n'o facă fără ei. Ungurii n'o vor. . ." Ștefan în fruntea oștii sale veghează la granițe. Se așteaptă să facă ceva strălucit, căci „precum se știe, e înțelept" [2]).

La 18 Septembre Sighișorenii scriu Sibienilor asu-

---

[1]) Hurm., II[1], XXII, p. 18 și Iorga, *Chilia și Cetatea Albă*, p. 272 și notele.

[2]) Hurm., VIII, XXXVI, p. 30.

pra unor despăgubiri pe care cele 7 Scaune săseşti trebuiau să le primească dela Ştefan. Era anume vorba de focul Cetăţii-de-Baltă iscat în iarmarocul dela 2 Septembre şi care consumase pe lângă mărfurile Saşilor şi o mare parte din oraş. Regele scrise Saşilor că, după înţelegerea avută cu Ştefan, li se va plăti la toţi 1785 de galbeni, pe cari să şi-i repartizeze între ei făcându-şi socotelile pierderilor şi trimeţându-le Voevodului Ardealului [1]. El îi înştiinţa însă la 16 Novembre că dacă Ştefan le plăteşte pierderile, în urma intervenţiei sale prin Moysi de Buzla într'adins trimes în Moldova, apoi şi Voevodul are pretenţiile sale. Scrisoarea zicea:

„Ne-am silit, ca Ştefan Voevod să ia măsuri ca să vi se dea înapoi şi să vi se despăgubească lucrurile şi bunurile voastre luate şi împrăştiate de pârcălabul *cetăţii sale* numită Cetatea-de-Baltă şi de slujitorii acestuia şi chiar de iobagii ce sânt pe lângă această Cetate şi se n de ea. Dară şi Voevodul Moldovei deasemenea s'a plâns straşnic împotriva voastră, pentrucă oraşul *său* s'a aprins şi a ars din vina voastră. Şi ne-a rugat pe Maiestatea Noastră, ca şi Noi să bine-voim a-i da satisfacţie din partea voastră". Deci a pus pe Petru de Bozyn, Voevodul Ardealului, ca împreună cu boerii lui Ştefan să pue la cale „la un loc şi timp hotărît" cele de cuviinţă spre despăgubirea ambelor părţi. Iar de nu va fi Voevodul, atunci în locul lui sânt trimeşi Toma Farcaş, Ioan Erdely şi Neculai Bethlen [2].

*
* *

În această vreme Papa Alexandru al VI-lea căta să ridice pe creştini asupra Turcilor. El trimetea legaţii

---

[1]) Còpii de doc. ard. la *Acad. Rom.*

[2]) Còpii de doc. ard. la *Acad. Rom.*

săi în Ungaria, Boemia și Polonia [1]) și, la 26 Septembre, concedea Moldovenilor iertarea păcatelor pentru a merge la războiu [2]). Dar Ștefan ocupase Pocuția și regele Vladislav se silea din toate puterile să împiedice izbucnirea unui conflict între Domn și frații săi din Polonia și Litvania. Ca și în 1498-99, el se oferise și acum ca intermediator și la 23 Novembre scria lui Ioan Albert că solul ce-a trimes în Moldova la Ștefan s'a întors și „întrucât privește acel ținut în litigiu, pentru care Maiestatea Voastră ne-a vorbit prin mai multe scrisori și soli, a adus acest răspuns dela Voevod, că, și acum, el nu dorește nimic altceva decât ca Noi (Vladislav) împreună cu Maiestatea Voastră să trimetem deopotrivă oamenii noștri ca să vadă acele locuri; și dacă vor fi ale sale, să rămâe ale sale, dacă însă nu, atunci el să nu mai aibă nici o pretenție asupra lor de acum înainte. Iar în timpul până ce ce se va face cercetarea, nici una dintre părți, adică nici Maiestatea Voastră nici el să nu așeze coloni în acel ținut. Și nu s'a putut să-l plecăm sau să-l întoarcem (pe Ștefan) în vre-un chip dela această hotărîre a sa“ [3]).

Știri italiene duceau la 28 Novembre vestea că Vladislav e în contra Turcilor; deasemenea Românii „et maxime quel Stephano Vayvoda uno de Vlachi majori“ [4]). În Decembre Papa trimețând pretutindeni solii, voia să pornească cruciada împăcând întâi pe cei din Răsărit [5]). De altfel între 1500 și 1503 se formară mereu planuri de acestea, și Ștefan se manifestă chiar în acest sens [6]), dar nu se ajunse la nimic serios.

---

[1]) Hurm., *Doc.*, II², p. 456 și 468.
[2]) Hurm., *Doc.*, II², p. 476.
[3]) Lewicki, *Codex ep.*, III, în *Monum.* XIV, p. 489.
[4]) Hurm., VIII, XXXVIII, a. 1500, Nov. 28.
[5]) Sanuto, *Diarii*, III, Venezia 1880, p. 1163.
[6]) Iorga, *Studii și Doc.*, III, p. XLII.

Ostilitățile începute cu Turcii în 1499—1500 făcură însă pe Ștefan să se îngrijească iar pentru ajutoare. Pe lângă trimeșii la Roma și Veneția, doi apuseni dela curtea sa[1]), el se grăbì a chema în ajutor și pe cel mai aproape de dînsul, prietenul Vladislav. La 24 Ianuar se scria din Buda că „au venit cei trei soli ai Românilor, adică doi ai lui Ștefan Vodă din Moldova, cu 70 de cai cu daruri pentru Rege, și unul al Ardeleanului". La data trimeterei scrisorii, ei fuseseră primiți în audiență cerând ajutor pentru primăvară, dar încă nu li se dăduse răspunsul[2]). Ei stătură până în luna următoare când se întoarseră înapoi fără mare ispravă[3]). În toamnă chiar, Ștefan trebuia să încheie pace cu Turcii[4]), strângând în aceeași vreme relațiile răcite cu Polonia[5]), cu prilejul urcărei pe tron a lui Alexandru în locul lui Ioan Albert, mort fără vreme de necazuri și suferințe morale.

Dar numai pentru că n'avea nici un ajutor sigur, Ștefan lega pentru un timp pace cu Turcii; altfel totdeauna el ar fi fost gata să pornească împotriva lor. În 20 Ianuar 1502 solul venețian Zacharia Contarini, pe lângă Maximilian I, scria din Innsbruck că Vladislav îi spune că chiar „zilele acestea" s'a întors un sol al său dela Ștefan care făgăduia, după zisa solului, că dacă regele Ungariei pleacă împotriva Turcilor, și el (Ștefan) îi vine în ajutor[6]). Aceasta cu toate că era bolnav și, în Februar coborînd dela Iași[7]) spre Vaslui[8]), cerea din Nürnberg un medic pe care

[1]) Iorga, *Ștefan-cel-Mare*, p. 249 și nota 328.
[2]) Sanuto, *Diarii*, III, p. 1478-9.
[3]) Idem, și Iorga, *Ștefan-cel-Mare*, p. 249.
[4]) Iorga, *loc. cit.*
[5]) Hurm., *Doc.*, II², p. 488.
[6]) Hurm., *Doc.*, VIII, XLI, p. 33.
[7]) *Bibl. Ac. Rom.*, Doc. LXXVII.
[8]) *Ibid.*, Pec. 82, 19 și 18.

această Cetate i-l și trimetea la 24 ale lunii prin Unigaria [1]).

La 28 Martie trimesul lui Ștefan se afla încă în Veneția. Veneţienii, pentru a face plăcere Domnului, îl ridicau la demnitatea de „Cavaler aurat" [2]), în vreme ce Turcii mult mai practici scriau Hanului să se așeze în câmpurile Chiliei și Cetății Albe cu hoardele sale: *„Si tu Walachiam tenebis,* zice Sultanul, spre cinstea și lauda lui Ștefan, *nobis liberum erit progredi ad omnes partes mundi"* [3]).

În vară venise și dela Veneția un medic, Matei Muriano. La 9 Decembre, din Suceava, Ștefan ruga pe Dogele Leonard Loredano să înlesnească lui Dimimitrie Purcivi, Venețian aflător în serviciul Moldovei, cumpărarea unor medicamente pentru care îl trimetea la Veneția, după sfatul lui Muriano [4]).

În acest an 1502 neînțelegerile lui Ștefan cu Polonia, pentru Pocuția, continuă în persoana regelui Alexandru [5]). Acesta [6]) împreună cu nobilii [7]) reclamă iar arbitrului, ce era Vladislav, încălcările lui Ștefan și îl roagă să mijlocească pacea. Dar în aceeași vreme Alexandru învinuia pe Ștefan că atacă Polonia „poate" și ațâțat de Unguri [8]),sau că el aruncă pe Tătari [9]) ori pe Turci [10]) împotriva Polonilor. Vladislav, prieten cu Ște-

---

[1]) Iorga, *Acte și fragm.,* III, p. 73.

[2]) Sanuto, *Diarii,* IV, p. 248, cu Hurm., *Doc.*, VIII, XLIII, p. 35.

[3]) Hurm., II², p. 493.

[4]) Hurm., VIII, XLIV, p. 35.

[5]) Pentru pretențiile lui Ștefan asupra Pocuției și rolul regelui ungur în această împrejurare, cf. Caro, *Geschichte Polens,* V¹, p. 939 sqq., unde Ștefan e judecat foarte imparțial.

[6]) Hurm., II², CCCXCIX, p. 501.

[7]) Hurm., II², CD, p. 502.

[8]) Hurm., II², CDII, p. 505.

[9]) Hurm., II², CDV, p. 508.

[10]) Hurm., II², CD, p. 502.

fan, acum ca și înainte, își dădea toate silințele să-l desvinovățească de învinuirile ce i se aduceau, nu numai față de Poloni, dar chiar și de Moscovia [1]).

În Octombre 1502 Ștefan ocupa Pocuția [2]). Și, „cât trăi el, bucata de pământ" rămase țară moldovenească [3]).

Relațiile Domnului cu Ardealul continuă a fi din nou bune. La 1 Mart Ștefan se împăca cu Mihai de Komlód, căruia îi făcuse pagube niște boeri și oameni ai lui Ștefan, „lângă Cetatea Ciceului, pe când mergea acolo" [4]). Aceasta după ce încă din Ianuar, la 13 ale lunei, el înlătura și pretențiile Sofiei, „soția lui Mihail de Zob, fiica lui Ladislau, [care era] fiul lui Ștefan Desewfy de Lossoncz", printr'o despăgubire de 400 de galbeni *(florenos auri puri hungaricales)*: Ștefan trimesese pe Ivanco, probabil cel ce a mers și în 1499 în Polonia, și acesta tratase împăcarea, pentru „cetatea numită a Ciceului și toate posesiunile și porțiunile și drepturile posesionare ale lui Ladislau, tatăl (Sofiei), pretutindeni, și existente ori ținute în toate comitatele părților Transilvane, privitoare și în legătură cu această cetate a Ciceului" [5]).

La 23 Mart, din Dej, Petru Voevodul Ardealului scrie Bistrițenilor să dea un cal, cu un om care să știe ungurește și românește, lui Neculae „curierul nostru" pe care l-a trimes „pentru anume afaceri importante ale Regatului la Domnul Voevodul Moldovean" [6]). În April acesta și trecu spre Moldova [7]). La 20 Iunie

---

[1]) Hurm., II², p. 494.

[2]) Cf. Iorga, *Ștefan-cel-Mare*, p. 259 și nota.

[3]) Iorga, *o. c.*, p. 263.

[4]) Hurm., II¹, XXIII, p. 19.

[5]) Géresi Kálmán, *Codex diplomaticus Comitum Károlyi de Nagy-Károly*, Budapesta 1885, III, p. 51-3.

[6]) Còpii de doc. ard. la *Acad. Rom.*

[7]) Berger, No. 402. Cf. Iorga, *Doc. Bistr.*, I, p. VIII.

Sfatul „oraşului Molda“ trimetea Bistriţenilor o scrisoare pentru o datorie particulară, iscălită de „conţii şi juraţii“ oraşului [1]). Tot prin acest an 1502, Pârcălabii din Ciceu încercau să supue la vamă pe Bistriţeni. Dar intervenind Regele ei nu reuşesc [2]).

La 7 Iulie Braşovenii scriau Sibienilor că Ştefan le-a trimes veşti şi pe un om pentru zalele ce se află la aceştia, şi îi roagă să le dea omului lui Ştefan, care va venì şi cu scrisori dela Domn şi cu însoţitor dela Braşoveni [3]).

* * *

Ştefan ocupând în toamna lui 1502 Pocuţia [4]) trimise soli despre aceasta şi lui Vladislav. Această solie era desigur nu atât pentru aducerea la cunoştinţă a ocupării, cât pentru a cere iar lui Vladislav să intervină, dacă Alexandru ar crede că e nedreptăţit, şi să se facă iar cercetare, adică nu „iar“, ci să se facă *însfârşit* cercetare, deoarece până atunci Polonii nu voiseră să se înfăţişeze la judecată [5]).

Vladislav trimise prin Februar 1503 pe Marcus Horwath (Fârtat) [6]) la Ştefan şi se hotărî ca dată a întâlnirii „ziua tuturor Sfinţilor“ la 1 Novembre ce venia [7]).

La 20 August 1503, din Buda, Vladislav încheia

---

[1]) Còpii de doc. ard. la *Acad. Rom.* Cf. Iorga, *Doc. Bistr.*, I, III, p. VIII.

[2]) Berger, No. 409 cu Iorga, *o. c.*, I, p. VIII.

[3]) Doc. ard. la *Acad. Rom.*

[4]) Cf. Iorga, *Ştefan-cel-Mare*, p. 259 cu Urechi, Kog., I[2], p. 177, Picot, p. 212, şi cronicarii poloni; Uljanickij, *Mat.*, p. 206 şi urm.; orga, *Chilia şi Cet. Albă*, p. 287, n. XI.

[5]) V. Iorga, *Ştefan-cel-Mare*, p. 253.

[6]) Idem, *ibidem*, p. 260.

[7]) Còpii de doc. ard. la *Acad. Rom.* şi Iorga, *l. c.*

și el pace — mai exact armistițiu pe șeapte ani — cu Sultanul Baiazid, cuprinzând „și țările Moldovei și Transalpinei cu Voevozii lor și cu fiii și urmașii lor: așa ca acești Voevozi și țările lor să se înțeleagă cuprinse în această pace supt Noi regele Vladislav și ca tributul și sarcinile și serviciile, care le-au dat până acum Maiestății Sale Împărătești, să le dea și de-acum și să nu se ceară mai mult dela dînșii". Tratatul adăoga: să nu li se impue vre-o altă plată în bani, iar Ungariei să facă aceleași servicii ca până acum: — ar fi fost poate de completat în ironie: *nici unul*, deoarece nu se încăpea nici un *similiter*, între relațiile Țărilor Românești cu Turcii și cu Ungurii, iar acel „de asemenea" și cu încheerea „et plus ab eis [nos-Hungari] non expetamus" erau numai laude ungurești [1]).

Pacea aceasta ungaro-turcă fusese pusă la cale încă dela începutul lui 1503 [2]). Tratativele fusese deschise de trimesul lui Vladislav în Constantinopol, chiar îndată după ce Baiazid încheiase pace cu Veneția, Papa și Ludovic al XII-lea [3]).

Tot în acest an renunța și Neculai Bethlen la pretențiile ce le avea asupra Ciceului și Vladislav confirma definitiv lui Ștefan și urmașilor săi stăpânirea acestei cetăți [4]).

Cu toate agitările Polonilor cari în Octombre, la începutul lunii, păreau a fi înclinați spre bună înțelegere [5]), iar la sfârșitul ei spre războiu [6]), Pocuția rămase tot în mânile lui Ștefan. E interesant totuși de

---

[1]) Hurm., II[1], XXIV, p. 20 și urm. Cf. Fessler-Klein, *o. c.*, III, p. 273.

[2]) Iorga, *Chilia și Cetatea Albă*, p. 176 și n. 6.

[3]) V. Fessler-Klein, *o. c.*, p. 272-3.

[4]) Hurm., II[2], p. 517.

[5]) *Ibidem*, p. 518.

[6]) Wapowski, p. 52; Miechowski, p. 276, *apud* Iorga, *Ștefan-cel-Mare*, p. 262, nota 349.

văzut și acum rolul Ungariei ca mediatoare între cele două țări.

În Octombre veniră soli ai lui Ștefan la Buda [1]). Și cam în aceeași vreme sosiră și plângerile lui Alexandru [2]). Vladislav trimisese încă dinainte în Moldova pentru mediațiune pe Ștefan Telegdi, Francisc Balassa și Emeric Csobor. Acum însă, la 16 Octombre, le scrie să stăruie de Ștefan ca să aștepte și sosirea Polonilor pentru a se înțelege odată, căci deșì Alexandru i-a scris că nu-și poate trimete oamenii săi la data hotărîtă de 1 Novembre, el l-a rugat totuși să facă tot posibilul și să-i trimeată [3]).

La 19 Octombre Ioan Bornemisza, tezaurarul regal, trimetea Bistrițenilor, cu porunca sa le expedieze printr'un om sigur până la 1 Novembre cel mult, în Moldova, noi instrucțiuni pentru cei trei trimiși ai regelui Ungariei [4]). Vineri la 27 Octombre, seara, scrisorile sosite la Turda erau expediate de Paul de Thomor Bistrițenilor cu aceeași poruncă [5]). În Novembre Niculae episcopul de Ardeal, însărcinat de Rege, poartă încă niște negocieri prin Bistrițeni cu Ștefan al Moldovei [6]).

Trimișii poloni nu mai sosiră când trebuia. În Decembre oameni de-ai lui Alexandru mergeau iară la Vladislav pentru aceeași neisprăvită ceartă a Pocuției. Se așteptau în acest timp și oamenii lui Ștefan în Polonia. Lucrurile însă se tot amânară [7]).

La sfârșitul acestui an, 1503, Ștefan e bolnav greu.

---

[1]) Sanuto, *Diarii,* IV, p. 241.

[2]) Katona, *Hist. crit.,* t. XI, ord. XVIII, p. 339 și urm.; Hurm., II[1], p. 23.

[3]) Hurm., II[1], XXV, p. 23.

[4]) Doc. ard. la *Acad. Rom.*

[5]) Idem, *ibidem.*

[6]) Idem. Cf. Iorga, *Doc. Bistr.*, I, p. VIII.

[7]) Iorga, *Ștefan-cel-Mare*, p. 263.

El nu-şi mai poate mişca mânilè şi picioarele [1]. Podagra l-a ţintuit pe dînsul, viteazul neastâmpărat de până eri, şi, din Octombre, el nu va mai părăsì Suceava. Chiar în Septembre, deabia mai fusese până la Badeuţi, nu departe de Capitală [2].

La 11 Octombre pleacă Postelnicul Teodor [3] împreună cu un trimis al ducelui Ioan Corvin [4], ca să caute la Veneţia alt medic în locul lui Muriano, care venise cam bolnav în Moldova şi murise acolo. Ştefan ruga pe Doge să se intereseze numai decât şi să-i îndeplinească rugămintea.

La 28 Decembre cei doi ambasadori găsiseră trei medici, din cari nu ştiau pe care să aleagă [5]. Însfârşit la 2 Ianuar 1504 ei se hotărîră pentru cel mai tânăr dintre ei, Ieronim da Cesena, cu care plecară spre Ţară [6]. Dar în acest timp Ştefan trimisese şi la Buda, în Decembre, după un vestit bărbier, priceput şi în ale medicinei [7].

La 14 April 1504 Vladislav scria Saşilor că din pricina veştilor rele ce vin despre sănătatea lui Ştefan şi din pricina încercărilor Tătarilor de a năvălì în Moldova,—pentru cari şi trimisese încă din Februar un sol la Ştefan [8]—,el a luat măsuri de siguranţă la hotare şi le cere ştiri [9].

La 22 Iulie Leonard Barlabasy, Vice-voevodul Ardealului, scria Braşovenilor că a primit veştile despre

[1] Hurm., VIII, XLVII, p. 38.
[2] Doc. *Urechia* la *Acad. Rom.* şi doc. XL/15, pentru Badeuţi, *ibid.*
[3] Hurm., VIII, XLVII, p. 38.
[4] Hurm., VIII, XLVI, p. 38.
[5] Hurm., VIII, XLVIII, p. 39.
[6] Hurm., VIII, XLIX, p. 39.
[7] Sanuto, *Diarii*, V, p. 473. Cf. Iorga, *Ştefan-cel-Mare*, nota 348.
[8] Iorga, *l. c.*, p. 263.
[9] Còpii de doc. ard. la *Acad. Rom.*

moartea lui Ştefan şi zvonurile de năvală a Turcilor, şi-i pofteşte să înştiinţeze mai lămurit atât pe Voevodul Ardealului cât şi pe Rege [1]).

La 2 Iulie puternicul stăpânitor al Moldovei adormise întru Domnul, după ce până la sfârşit îşi făcuse datoria faţă de sine şi de Ţară hotărîndu-i chiar el pe noul cârmuitor, spre a nu o lăsa după moarte iară pradă certelor pentru Tron [2]).

Întregul Ardeal şi Ungaria se cutremura acum la veştile de cuceriri ale Turcilor. Acel ce-i oprea şi-i sfărma în ţărişoara dintre Carpaţi şi Nistru, pe care vecinii mari şi trufaşi dar nevolnici pretindeau s'o aibă ca vasală — nu mai era. Acum se vedea cât preţuise acel pe care niciodată acei răi vecini nu-l ajutase din toată inima sau nu-l ajutase de loc. Mai mult ca în totdeauna imaginea lui biruitoare dela Racova şi eroică dela Războeni li se va fi înfăţişat ca o mustrare şi ca o prevestire pentru nimicnicia lor vanitoasă [3]).

La 25 Iulie Vladislav dedea porunci în Maramurăş ca să se strângă nobilii la oaste, împotriva Turcilor, supt comanda lui Emeric de Pereny, palatinul [4]); aceasta, „ne regnum illud Moldaviae, quod memorati regni existit, in manus hostium deveniat“.

Medicul Leonardo da Massari scrie la 21 August din Buda, arătând spaima ridicată în Ungaria prin moartea lui Ştefan şi că din cei doi fii ai lui [5]), dintre cari

---

[1]) Còpii de doc. ard. la *Acad. Rom.*

[2]) Cronicile moldovene şi polone.

[3]) Cf pentru înţelepciunea lui şi dragostea ce ştia s'o inspire. scrisoarea lui Matei Muriano din 7 Dec. 1502, Hurm., VIII, XLV, p. 36.

[4]) Hurm., II[1], XXVI, p. 24 şi II[2], CCCCXXIII, p. 525.

[5]) Mai era unul, din flori, în Ardeal, la Sibiiu, — v. còpii ard. la *Acad. Rom.*, din 1504 Sept. 16

unul e în țară (Bogdan) iar altul e zălog la Constantinopol (Petru), Turcii ar vrea să facă Domn pe cel dela ei; ceea ce a făcut pe regele Ungariei ca să însărcineze pe „Ardeleni și mai cu seamă pe Secui, cari merg la războiu pe capete, ca toți să fie călări și de față dacă el va cere oaste; totuși crede că nu va fi nevoe, pentrucă fiul care era în Moldova a fost ales Domn, încă fiind în viață tatăl său, și toți îi păstrează credință". Deja, adăoga scrisoarea, Bogdan are un ambasador la regele Ungariei și e în bune relații cu dînsul [1]).

Relațiile bune cu Ungurii continuă și mai departe. La 2 Septembre 1505 Vladislav scria Bistrițenilor din Buda că a trimes pentru afaceri regale „ad fidelem nostrum spectabilem et magnificum Bogdanum Vaivodam Moldaviensem" pe Emeric Czobor care mai fusese și pe vremea lui Ștefan de atâtea ori în Moldova, și pe Dumitru Iacsici de Nădlac (Jaxyth de Naghlak), și să le dea ce le trebue pentru drum, ca să ajungă mai repede la destinație [2]). La 21 Novembre, Bogdan scria Sibienilor pentru un Bernard Pârcălabul pe care l-a trimes în solie la regele Ungariei [3]).

În sfârșit Ciceul și Cetatea-de-Baltă erau stăpânite în bună pace de pârcălabii lui Bogdan [4]).

*
* *

Și acum, rezumând în câteva vorbe cele spuse cu privire la relațiile lui Ștefan cel Mare cu Ungaria, și prin ea cu Apusul mai îndepărtat, putem stabilì aceste lucruri.

Până la 1475, Turcii nu ajung să se lovească direct de Moldova. Atenția lor e îndreptată în altă parte. Ște-

---

[1]) Hurm., VIII, L, p. 40.
[2]) Còpii de doc. ard. la *Acad. Rom.*
[3]) Idem, *ibidem.*
[4]) *Ibidem* și Iorga, *Chilia și Cetatea Albă*, p. 273.

fan în această vreme cată să-și reîntregească Țara și să-și asigure Tronul. Ocrotirea lui Petru Aron de Unguri aduce năvăliri moldovene în țara Săcuilor și marea înfrângere a lui Mathias din noaptea de 14—15 Decembre la Baia.

Pericolul turcesc apropie însă pe cei doi dușmani, și Ștefan și Mathias după preliminarii începute încă de prin 1473 încheie definitiv pace în 1475.

Dar, odată cu începutul luptelor cu Turcii și cu biruințele sale Ștefan devine cunoscut în toată Europa și relațiile sale externe se înmulțesc prin acele cu Veneția și cu Papa. Una vedea un luptător prin care ea bătând pe Turci își putea realiza anume foloase comerciale, celălalt un nou element pentru cruciata împotriva Turcilor și, poate, o țară de propagandă religioasă.

Iar în vreme ce relațiile cu Ungaria, — rele până la 1475, bune sau – mai rar—reci până la 1490, și totdeauna bune și prietinești de aici înainte—, sânt susținute, intensive,—relațiile cu Veneția se reduc la vorbe goale și schimb de soli zadarnici, și cele cu Papa cam la acelaș lucru, cu câteva laude și iertări de păcate în plus

Relațiile cu Ungaria însă, în partea lor dela 1475 până la sfârșit, prezintă mai multe fețe care sânt interesante de cercetat. Mathias Corvin a fost în toată viața sa în luptă fără preget cu Iagellonii care-l înăbușeau din toate părțile și la moartea lui au și reușit să i se substitue. Ștefan pe de altă parte a fost, afară de vre-o șeapte opt ani dela sfârșitul Domniei, totdeauna în relații bune cu vecinii săi dela Nord.

Ștefan căpătase în 1475 Ciceul, iar la 1478 Cetatea-de-Baltă ca locuri de adăpost în Ardeal și în semn de prietenie din partea Regelui. Dar la nevoe Mathias nu dădu oaste la vreme lui Ștefan, ci se mărginì ca, după evenimente, trimițând și el pe Ardeleni, să trâmbițeze în toată Europa isprăvile căpitanilor săi, între cari era socotit și Ștefan.

Cucerirea Chiliei și Cetății Albe de Turci în 1484 aduse o schimbare în relațiile lui Ștefan cu Mathias: acesta nu-i dăduse ajutor, ba încă încheiase puțin după aceea pace cu Turcii. Ștefan se întoarse atunci spre Poloni, cărora le jură solemn credință de vasal în Septembre 1485. Mathias consideră acest act ca o dușmănie din partea Domnului. Relațiile se răciră, dar nu se rupseră. În 1489 Ștefan se apropiase iar de Ungaria, prin mijlocirea Papei. Dar în 1490 Mathias murì.

Pe tron vine Vladislav Iagiello, regele Boemiei și fiul lui Cazimir din Polonia. Relațiile acestui nou rege cu Ștefan au fost aproape peste tot din cele mai bune. Vladislav era un rege puțin energic și inferior lui Ștefan în toate privințele. Bătrânul Domn făcu o puternică impresie asupra Regelui și acesta îl respectă în chip deosebit, intervenind totdeauna cu prietenie pentru a împăca neînțelegerile ce se iscară între Ștefan și regii Poloniei, în ultimul timp al Domniei acestuia.

Dacă privim acum legăturile Moldovei cu Ardealul, săsesc prin negustorii săi, unguresc prin ostașii și conducătorii săi, românesc prin locuitorii săi, aceste relații de vecinătate, afară de câteva năvăliri în Secuime pe la începutul domniei lui Ștefan, sânt foarte bune. Ba încă prin 1471—72 Ștefan ajunsese de stăpânea chiar de-a binele Țara Săcuilor. Cât privește pe Sași, negustori cuminți și prevăzători, ei aduseră în totdeauna lui Ștefan reale servicii prin furniturile lor ca și prin veștile lor despre împrejurările din Ardeal, Țara-Românească, Ungaria și Turcia.

E însă o cestiune asupra căreia iar trebue să ne oprim. Mathias în totdeauna a numit pe Ștefan vasalul său, Vladislav numai câte odată. De drept, Ștefan era atât prin legăturile predecesorilor săi Petru, Bogdan — tatăl său, și Alexăndrel, cât și prin tratatul său din 1475 cu Mathias. De fapt însă nu era. Și acesta e un lucru cu atât mai însemnat, cu cât și Ștefan însuși l-a spus atunci

când, în 1476, solii săi negăsind nicăiri ajutor au mers la Veneția și au declarat că Mathias și cu Ștefan nu se află în astfel de legături de suzeran la vasal. «*Ștefan Voevod*, au zis atunci solii, *nu e întru nimic supus regelui Ungariei, ci-i domn al provinciei și oamenilor săi*». Ștefan a și știut să-și păstreze această neatârnare în tot timpul Domniei mândrului Mathias. Iar când venì Vladislav, atunci nici măcar nu mai fu vorba de astfel de pretenții de vasalitate către Ungaria. În 1498-99 Regele intervenea pentru pacea lui Ștefan cu frații săi din Polonia și Litvania, în calitate nu de suzeran ci de prieten.

Ștefan dară n'a fost de fapt vasal al Ungariei. N'a îndeplinit datoriile unui vasal și n'a recunoscut pretențiile regilor unguri. N'a fost, pentru că n'a vrut, și nimeni nu l-a putut constrânge să recunoască acest lucru neexistent pentru el ce erau pretențiile de suzeranitate ale Ungariei. Acel ce-a vrut să-l constrângă la ascultare a fost, el, sfărmat, de Domnul de sine stăpânitor, și numai din mila lui Dumnezeu, al întregii țări moldovenești.

ÎNDREPTĂRI

Pag. 7, nota 3 —, a se citi *regestul* în loc de *registrul.*
Pag. 11, nota 1 —, ipoteza că Petru Aron şi Berendey nu-s decât una şi aceeaşi persoană, are încă nevoe de a fi controlată cu toate izvoarele, *în amănunte*, ceeace în prezent —, din diferite motive independente de voinţa mea —, eu sânt împiedicat de a face.
Pag. 19, rând 4 de jos (în text), — a se citi *Han* în loc de *han.*
Pag. 40, rând 2 din Cap. VI, a se citi *unguri* în loc de *Unguri.*
Pag. 47, rând 13, — data e: *17 Iulie 1468.*
Pag. 114, nota 5, a se citi *script. rer...* în loc de *script ver...*
Pag. 120, rând 13, a se citi *moldovenești* în loc de *Moldovenești.*

CUPRINSUL

Partea a II-a. — Dela pacea din 1475 până la 1505.

